

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

PERS SİYASİ TARİHİ (M.Ö. 559-330)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Fazlı ALTI

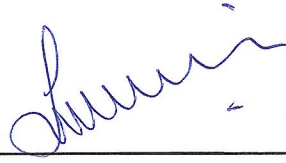
Tez Danışmanı

Doç. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

Ankara-2013

ONAY

Fazlı Altı tarafından hazırlanan “Pers Siyasi Tarihi (M.Ö. 559-330)” başlıklı bu çalışma 31.10.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalı Eskiçağ Tarihi bilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Salih ÇEÇEN (Başkan)

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Doç. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

ÖNSÖZ

Anadolu, özellikle coğrafi konumu nedeniyle tarihin her döneminde önemli olayların yaşandığı önemli bir yer olmuştur. İkliminin ve arazisinin yaşamaya uygun olması, Anadolu coğrafyasına yakın olan tüm topluluklarda burada yaşama isteği uyandırmıştır. Bu nedenledir ki Anadolu'da hemen hemen her döneme ve devlete ait buluntulara rastlanabilmektedir.

Tarihin her döneminde cazibe merkezi olan Anadolu; daima fetih ve istilalarla farklı devletlerin eline geçmiştir. M.Ö. 700'lü yıllardan itibaren adını duymaya başladığımız ve M.Ö. 550'li yıllarda ilk defa devlet kuran Persler de Anadolu coğrafyasına sahip olmak istemişlerdir.

Bu amaçla kuruldukları dönemden itibaren Anadolu'ya fetih seferleri düzenlemişlerdir. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca Anadolu topraklarına sahip olmuşlardır. II. Kyros ile başlayan Anadolu hâkimiyeti, Makedonya'lı İskender'in Pers hâkimiyetine son vermesine kadar sürmüştür.

Eğitim hayatım boyunca destek ve gayretlerini benden esirgemeyen çok kıymetli aileme; bu konunun tez konusu olarak belirlenmesinde emeği ve desteği olan arkadaşlarıma; gerek ders döneminde gerekse tez döneminde yardım ve bilgilerini benden esirgemeyen hocalarıma; tez çalışmamın başından sonuna kadar başarıyla yürütülmesinde bana yol gösteren, her konuda her zaman destek veren, özveriyle yardım eden ve tezimin hazırlanmasında büyük gayreti olan danışman hocam Doç. Dr. L. Gürkan Gökçek'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
EKLER VE HARİTALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM: PERS İMPARATORLUĞU'NDAN ÖNCE İRAN'IN SİYASİ YAPISI

I. ELAM KRALLIĞI (M.Ö. 2700-660).....	20
II. SUS KRALLIĞI (M.Ö. 742-640).....	23
III. MED İMPARATORLUĞU (M.Ö. 750-550).....	24

İKİNCİ BÖLÜM: PERS İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU VE GENİŞLEMESİ

I. PERS DEVLETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	33
II. II. KYROS DÖNEMİ (M.Ö. 559-529).....	38
A. Anadolu'nun Fethi.....	41
B. II. Kyros'un Kuzeydoğu Asya Seferi.....	48
C. II. Kyros'un Babil Seferi.....	49

D. II. Kyros'un Massaget Seferi.....	51
III. II. KAMBİZES DÖNEMİ (M.Ö. 529-522).....	52
Pers-Mısır Savaşı.....	53
IV. I. DARİUS DÖNEMİ (M.Ö.522-486).....	56
A. Orta Asya İskit (Saka) Seferi (M.Ö. 518).....	58
B. Hindistan Seferi (M.Ö. 512).....	60
C. İskit Seferi (M.Ö. 512).....	61
D. İyonya İsyanı (M.Ö. 499).....	67
E. Lade Savaşı (M.Ö. 495).....	75
F. Maraton Savaşı (M.Ö. 490).....	83
V. KSERKES DÖNEMİ (M.Ö. 486-465).....	86
A. Artemision ve Thermopilai Savaşı (M.Ö. 480).....	88
B. Salamis Deniz Savaşı (M.Ö. 480).....	93
C. Plate ve Mikale Savaşı (M.Ö. 479).....	96
D. Attik-Delos Birliği (M.Ö. 478).....	101
E. Eurymedon Savaşı (M.Ö. 466).....	103
VI. I. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 465-424).....	104
Kallias Barışı (M.Ö. 449).....	106
VII. II. DARİUS DÖNEMİ (M.Ö. 423-405).....	108
Peloponez Savaşları (M.Ö. 431-404).....	109
VIII. II. ARTAKSERKES DÖNEMİ (M.Ö. 404-359).....	113
Genç Kyros'un İsyanı (M.Ö. 401).....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PERS İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKÜŞ SÜRECİ VE BÜYÜK İSKENDER'İN PERS TOPRAKLARINI ELE GEÇİRMESİ

I. SATRAP İSYANLARI (M.Ö. 366-360).....	121
II. III. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 358-338).....	124
III. III. DARIUS DÖNEMİ (M.Ö. 337-330).....	125
A. Granikos Savaşı (M.Ö. 334).....	127
B. İssos Savaşı (M.Ö. 333).....	130
C. Suriye ve Fenike'nin Kaybedilmesi (M.Ö. 332).....	131
D. İskender'in Mısır'ı Ele Geçirmesi (M.Ö. 332).....	131
E. Gavgamela Savaşı (M.Ö. 330).....	132
F. İskender'in Orta Asya Seferleri (M.Ö. 330-327).....	133
G. İskender'in Hindistan Seferi (M.Ö. 327).....	133
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	141
EKLER VE HARİTALAR.....	148

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
BCH.	Bulletin de correspondance hellénique
bk.	bakınız
ev.	Çeviren
ed.	editör
M.Ö.	Milattan Önce
s.	sayfa
v.d.	ve diğeri

EKLER VE HARİTALAR

Ek 1: Pers kral listesi

Ek 2: Behistun kitabesi

Ek 3: Behistun kitabesinin kopyesi

Ek 4: II. Kyros'un mezarı

Ek 5: II. Kyros'un silindir mührü

Ek 6: I. Darius'un mührü

Harita 1: Pers İmparatorluğu'nun yayılma alanı

Harita 2: Pers-Yunan savaşları

Harita 3: Peloponez savaşları

Harita 4: İskender'in rotası ve yaptığı savaşlar

GİRİŞ

Ele aldığımız Pers siyasi tarihi, Ön Asya tarihi içerisinde önemli bir dönemi kapsamaktadır. Anadolu coğrafyasında iki yüz yıldan daha uzun süre hâkimiyet kurmuş olan Persler, Anadolu dışında Hindistan, Orta Asya ve Mısır coğrafyalarına da hükmetmiştir.

İran'da kurulan ve sınırlarını batıda Yunanistan'dan doğuda Hindistan'a kadar genişleten Pers İmparatorluğu hakkında yazılı ve arkeolojik kaynaklar sayesinde bilgi elde edebilmekteyiz.

İran ve Pers tarihi üzerine yapılan ilk arkeolojik çalışmalar 1840-1841 yıllarında Flandin ve Goste adlı iki araştırmacının Persepolis kalıntılarında bulunan Nakş-ı Rüstem eserlerini ele almasıyla başlamıştır. Burada ele geçirilen bulgular Pers tarihi açısından son derece önemlidir.

I. Darius döneminde yaşanmış olayların ve ayaklanmaların anlatıldığı bir yazıt olan Behistun yazıtı ise, Persler'in yazılı tarihi hakkında bilgiler veren orijinal bir kaynaktır. Bu yazıt, Babil'den Ekbatan'a giden yol üzerinde bulundu. 1843'de H. Rawlingson, çalışmalarına daha önce başladığı Behistun yazıtının bir kopyasını çıkarmış ve Farsça metnini Royal Asiatic Society'de yayınlamıştır.¹ Pers kralı I. Darius döneminde yaptırılan ve M.Ö. 5 Kasım 519 tarihine tarihlenen bu kitabe, Pers tarihi hakkında önemli bilgiler verir. Bu, aynı zamanda İskitler'in bir kolu olan Sakalar hakkında da bilgi veren tek yazılı kaynaktır. Bu kitabenin yirmi birinci paragrafında bazı satraplıkların Pers devletine isyan ettiğinden bahsedilir. Yetmiş bir ve yetmiş üçüncü paragraflar I. Darius'un Asya içlerinde yaşamakta olan İskitler üzerine çıktığı seferden bahseder. Fakat paragrafların çok bozuk olması ayrıntılı bilgi elde etmemizi engellemiştir.

¹ Günaltay, M. Şemseddin; **İran Tarihi**, I. Cilt, II. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 17.

Arkeolojik açıdan Pers tarihi hakkında bir hayli önemli yeri olan Astarabad bölgesinde ise ilk çalışmaları Kansas profesörlerinden Wulsin yapmış ve sonuçlarını Bultein of the American Institute for Persian art and Archeology dergisinde yayınlamıştır.

Kazılardan elde edilen eserlerden Pers saraylarının zengin süslemelerle bezendiği, değerli maden ve eşyalarla süslendiği görülmektedir. Yine kabartmalar üzerinde resmedilen sahnelerin inceliği ve canlılığı Perslerde sanatın da geliştiğinin bir göstergesidir.

Pers saraylarından bir diğeri de II. Kyros'un Pers başkentlerinden Pasargat'da yaptırdığı saraydır. II. Kyros, Medleri yendikten ve kral olduktan sonra burayı yaptırmıştır. Taht-ı Mader-i Süleyman adıyla anılan ve dört sütunlu bir kapı ile iki sıra sütunlu geniş bir salonu olduğu anlaşılan sarayın duvarlarında; Pers, Sus ve Babil dilinde "Ben Akamenid Kralı Kyros'um" yazısı bulunmaktadır.

II. Kyros dönemine ait bir başka önemli buluntu da yine Pasargat yakınlarındaki altı merdivenle çıkılan anıt Kyros mezarıdır.²

Pers başkenti Ekbatana'da bulunan bir stelde ise, kral II. Artakserkses'in adı geçer ve kralın, Ekbata'ya sütunlu bir taraça yaptırdığından bahsedilir.³

Fakat I. Darius tarafından başkent yapılmış olan Susa'nın saray kalıntıları Pers tarihine dair en önemli arkeolojik verilerinden birisidir. Sarayda 1850'de Loftus ve Churchill, ilk araştırmaları yapmıştır. En ayrıntılı araştırma ise, 1855'de M. Dieulafoy tarafından başlatılmış ve yapılan araştırma ve kazıların sonucunda II. Artakserkses'in sarayına ulaşılmıştır.

Sarayın üç avlusu, iki giriş kapısı ve içinde otuz altı, dışında otuz altı sütundan oluşan bir kabul salonu vardır. İkinci kapıda I. Darius'un heykeli yer

² Dieulafoy, Marcel; *Art Antigue de la Perse*, I, 50.; Günaltay, a.g.e., s. 320.

³ Toteva, Galya D.; "Pers Kentleri ve Sanatı", *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2*, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 202.

alır. Birinci avlu sırlı tuğlalar üzerine kanatlı boğa resimleriyle süslüdür. İkinci avluda Perslerin baş tanrısı olan Ahura Mazda'nın güneş kursu altına yerleştirilmiş iki taçlı muhafız bulunur. En özel avlu olan üçüncü avluda ise kanatlı kırmızı ejder panoları vardır. Yapının içerisinde birçok oda yer alır. Avlusunda ise iki tane büyük bahçe kalıntısı mevcuttur. Susa'da bulunan inşa kitabesinde uzunca ve ayrıntılı olarak sarayın inşa süreci anlatılmaktadır. Ancak I. Artakserkses zamanında çıkan bir yangından sonra Susa şehrindeki pek çok yapı yanmış ve zarar görmüştür.⁴ Bu nedenle Susa kenti hakkında bilgi veren başka bir kaynağa şu ana kadar ulaşılammıştır.

Babil'de yapılan kazılar esnasında ise, 1879 yılında, "Kyros'un Silindir Mührü" olarak bilinen, 23 cm uzunluğunda, 8 santimetre çapında kil bir mühür bulunmuştur. Burada II. Kyros'un Babil seferi anlatılmaktadır. Eserde Babil'in alınması II. Kyros'un bakış açısıyla açıklanır. Halkın ve tanrı Marduk'un Babil'den memnun olmadığını, dolayısıyla kendisini yönetime çağırdıklarını ve kendisini "kainatın kralı" ilan ettiklerini söyler.

Babil aslında Pers kralları tarafından mevsimsel olarak kullanılmaktaydı. Bu bilgiyi Ksenophon ve Herodotos da doğrulamaktadır. Dolayısıyla ihtişamlı bir saray yapısı söz konusu değildir. Fakat burada toprağın üzerine inşa edilmiş, bitkisel ve geometrik figür ve desenlerle bezenmiş tuğlalarla süslenmiş bir yapı ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 480 yılına tarihlenen bir tablet, bu yapının I. Darius döneminde inşa edildiğini işaret etmektedir.⁵

Pers tarihi hakkında bilgi veren en önemli yerleşme ise hiç şüphesiz Taht-ı Cemşit olarak da bilinen Persepolis'tir. Nitekim Persepolis, eksiksiz bir sanatsal düzenin yanında iyi geliştirilmiş bir kraliyet ideolojisini de içeren imparatorluğun son başkentidir. Kentin inşasına I. Darius zamanında başlanmıştı. Bu kompleks büyük ihtimalle M.Ö. 518-516 yılları arasında yapılmıştı. Pasargat'ın kırk kilometre güneybatısında bulunan bu saray, bir

⁴ Toteva, **a.g.m.**, s. 205-206.

⁵ Toteva, **a.g.m.**, s. 206-207.

tepenin üzerinde yükseliyordu. Anlaşıldığına göre şehir bir kaç aşamada kurulmuştur. Arazi hazırlandıktan sonra hazine odası inşa edilmiştir. İnşaat, I. Kserkses döneminde de sürdü ve M.Ö. 450 yılında tamamlandı. Saray, o zamana kadarki en büyük ve en gösterişli yapı idi. Yapının içerisi ve avlusu kraliyetin her türlü ihtiyacına cevap verebilecek şekilde hazırlanmıştı.⁶

Persepolis'te ilk çalışmaları Chigago Üniversitesi adına Profesör Brestead ve Herzfeld başlatmış ve 1928 yılında kazılarla ilgili ayrıntılı bilgi veren ilk raporu yayınlamıştır.⁷

Taht-ı Cemşit'te bulunan en önemli eser Kserkses sarayıdır. Kapısının ve sütunlarının üzerinde Asur, Elam ve Pers dilinde yazıtlar vardır. Bu yazıtlardan sarayın Darius döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Tanrı Ahura Mazda'ya minnetler iletilmekte, övülmekte ve sahip olunan sınırlar belirtilmektedir. Buradaki yazıtlardan Darius dönemiyle ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. Darius, tahta geçtiği sırada babası Viştasp ile dedesi Erşam'ın hayatta olduğu ve hayattayken oğlu Kserkses'i veliaht olarak ilan ettiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda burada Artakserkses'e ait yazıtların bulunması bu sarayın o dönemde de kullanıldığını göstermektedir.⁸

Persepolis ve Nakş-ı Rüstem'de bulunan kral mezarları da arkeolojik açıdan bir hayli önem arz etmektedir. Darius'un mezarı Nakş-ı Rüstem'dedir. Nakş-ı Rüstem, Darius'un ve üç kralın daha mezarının bulunduğu 24.5 metre yüksekliğinde bir anıt mezardır. Mezarın kapısında Mısır sanatının büyük etkisi görülmektedir. Yine kapı üzerinde kralı sembolize eden bir kabartma mevcuttur. Arkasında ise tanrı Ahura Mazda ile güneş kursu tasvir edilmiştir. Onların da üzerindeki kısımda yan yana dizilmiş yirmi sekiz insan vardır. Onlar da yirmi sekiz satrabı temsil etmektedir. Bu mezarda üç dille yazılmış bir kitabe de bulunmaktadır. Bu bilgi, ülkenin yirmi sekiz satraplık bölgesine ayrılmış olduğunu göstermektedir.

⁶ Toteva, **a.g.m.**, s. 208-217.

⁷ Günaltay, **a.g.e.**, s. 323.; Herzfeld, Ernst; **Rappord sur l'etat Actuel des Ruines de Persepolis**, Berlin, 1928.

⁸ Günaltay, **a.g.e.**, s. 326.

Pasargat'da ilk kazılar ise, 1920'li yılların sonunda başlamıştır. Burada kısa sürede erken dönem Pers krallarından II. Kyros ve I. Darius tarafından yaptırılmış çok ihtişamlı bir kent ortaya çıkarılmıştır. Yapılan araştırmalarda kentin inşası esnasında kullanılan bir teknikle kentin yedi şiddetinde bir depreme dayanabilecek şekilde yapıldığı belirlenmiştir. Kent; üç kilometre uzunluğunda ve iki kilometre genişliğindedir. Sarayın giriş kapıları, bahçeleri ve odaları mermer sütunlarla bezenmiş ve süslenmiştir. Kentin güneyinde altı basamaklı piramit şeklinde II. Kyros'un mezarı yer alır. Mezar üzerinde bir de anıt bulunmaktadır. Pasargat'taki yapılarda koruyucu tanrı figürünün yanında kralların kendi simgeleri de yer alır.⁹ Pers dönemine ait bu buluntuların önemli bir kısmı Fransa ve İngiltere müzelerinde sergilenmektedir.

I. Darius dönemine ait kitabelerin birçoğu Behistun ve Nakş-ı Rüstem'den sonra Sus şehrinde bulunmuştur. Bu kitabeler Pers dili açısından son derece önemlidir. Bu kaynaklardan, imparatorluk sınırları ve Pers dili gibi konularda ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir. Ayrıca bunlardan Pers dilinin gramer sözlüğünü hazırlamak da mümkün olmuştur.¹⁰

I. Darius dönemine ait bir diğer kitabe de Mısır'da bulunmuştur. Bu kitabe; Mısır'ın fethedildiği, Nil deltası ile Kızıldeniz arasına bir kanal açmak için çalışmalara başlandığını anlatmaktadır.

I. Darius'a ait diğer bir buluntu da Britanya müzesinde sergilenen mühürdür. Mühür üzerinde, "Ben Darius'um" ifadesi yer almaktadır. Müzedeki siyah mermer üzerindeki bir diğer kitabede ise, "Ben Akhemenid Viştasp'ın oğlu Darius'um" ifadesi geçer. Paris, Londra ve Philedelfiya (Amerika) müzelerinde de beyaz mermer üzerinde; Elam, Asur ve Mısır yazılarıyla "Büyük Kral Kserkses" yazılı vazolar bulunmaktadır.¹¹

Pers yazılı kaynaklarından ve kitabelerinden, Perslerin sosyal ve dini yaşamları hakkında bilgiler elde edebiliyoruz. Ayrıca satrapların faaliyetleri

⁹ Toteva, **a.g.m.**, s. 207-208.

¹⁰ Günaltay, **a.g.e.**, s. 329-330.

¹¹ Günaltay, **a.g.e.**, s. 333.

hakkında bilgilere ulaşıyoruz. Her ne kadar satraplar ile ilgili kitabeler arasında birlik olmasa da, satraplıkların yirmi beşden fazla olduğunu anlamaktayız.

Tüm bu Pers saray ve yapı bulguları aslında Pers başkentleri ve hatta Pers İmparatorluğu ve kralları birer tasvir şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluğun gücünün göstergesi olan bu şehirler ve yapılar, aynı zamanda yönetim merkezi olarak da kullanılmıştır. Buralardan ele geçirilmiş olan freskler, heykeller, duvar süslemeleri ve yazılı belgeler sayesinde Pers İmparatorluğu hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Perslerin resmi tarih yazıcılığı olmadığı düşünüldüğünde, bu bulguların Pers tarihi için tek veri kaynağı olduğunu kabul etmek gerekir.

Diğer taraftan arkeolojik kaynakların sınırlılığı ve Pers tarih yazıcılığının olmayışı bizleri, Pers tarihini yazmış Yunan tarihçilerden yararlanmaya sevk etmektedir. Nitekim Persler hakkında yazılı kaynakları bizlere ulaştıran Yunan asıllı tarihçilerdir. Herodotos, Ksenophon, Thukukides ve Cesium bu kişilerin ilk sırada gelenleridir.

M.Ö. 485-425 yılları arasında yaşamış olan ve Cicero tarafından tarihin babası olarak adlandırılan Herodotos, Bodrum doğumludur. Anadolu, Rusya, Suriye, Babil, Mısır, Afrika ve Yunanistan coğrafyalarını gezmiştir. Sonra Atina'ya yerleşen Herodotos, konusu M.Ö. 490-479 yılları arasında yapılmış olan Pers-Yunan savaşları, gezmiş olduğu coğrafya, bu coğrafyalarda yaşayan halkın; tarihi, kültürü, dini, gelenek ve görenekleri olan eserini yazmıştır. "Historia" adını verdiği eseri dokuz kitaptan oluşur. Herodotos bu eseri "Eski Yunan ile barbarların yaptıkları işler unutulmasın ve Yunanlarla Perslerin savaşma nedeni bilinsin" diye yazdığını söylemektedir.¹² Eserini yazarken olayları sırasıyla anlatmış fakat neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirme ve yorumlamalarda bulunmamıştır. Eserini yazarken tarafsız olmaya çalışmış olmasına rağmen Yunan geleneği ve etkisi eserde kendini hissettirmektedir. Eserde Lidya kralı Kroisos döneminden Platai ve

¹² Tekin, Oğuz; **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 26.

Mikale savaşlarına kadarki dönem hakkında bilgiler verilmiştir. Eseri Türkçe'ye Müntekim Ökmen çevirmiştir. Bu eser Pers-Yunan savaşları için en önemli kaynak olmasının yanında, tarih için önemini hala korumakta ve ilk başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Peloponez savaşları hakkında önemli bilgiler veren, olayları ilk kez bir tarihçi üslubuyla kaleme alan ve değerlendiren M.Ö. 460-400 yılları arasında yaşamış olan Thukidides'dir. Thukidides, Trakya kökenli ve Atina doğumludur. Pek çok tarihçiye göre Thukidides, gelmiş geçmiş en politik tarih yazıcısıdır. Neden-sonuç ilişkisinde olayları analiz etmiştir ve anlattığı kişileri ve söylevlerini tarafsız olarak açıklamıştır.¹³ Herodotos'un Historia adlı eserini okumuş ve çok beğenmiştir. Atina'nın sanat, kültür ve askeri yönden parlak bir döneminde yaşamıştır. İyi bir eğitim alan Thukidides, M.Ö. 431-404 yılları arasında devam eden Peloponez savaşlarında komutan olarak görev yapmıştır. Bu sırada bir savaşta başarısız olunca vatan haini suçlamasıyla sürgün edilmiş ve sekiz kitaptan oluşan "Peloponnessos'lularla Atina'lıların Savaşı" adlı eserini yirmi yıllık sürgün hayatında yazmıştır. Bu eserde sadece Pelopones savaşlarını yazmamış, Herodotos'un M.Ö. 478 yılında bıraktığı yerden olayları yazmaya devam ederek M.Ö. 431 Peloponez savaşlarına kadar olan dönemi de anlatmıştır. Bu eser Atinalılarla çağdaş olan ve mücadele eden Perslerin Yunanlılara karşı takip ettikleri siyaseti de göstermektedir. Bu da Pers tarihi için güvenilir bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Peloponez savaşları için vazgeçilmez bir kaynak olan bu eser, Halil Demircioğlu tarafından Türkçe'ye çevrilerek dilimize kazandırılmıştır. Thukidides, savaşlardan sonra Atina'ya dönmüş ve M.Ö. 400 yıllarında burada ölmüştür.

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Milet'li Hekataios da gezip gördüğü yerler ve kendi döneminde yaşanan olayların yer aldığı iki kitap yazmıştır. "Periodos Ges" ve "Genologia" adını taşıyan bu eserler, M.Ö. 6. yüzyıldan sonra yaşanmış olan olayları anlatır. Olayların neden ve sonuçları üzerinde

¹³ Davies, Norman; **Avrupa Tarihi**, çev:Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, vd., II. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2011, s. 153.

durmadan mitolojik bir dille yazılmış olan bu eserler günümüze kadar sadece bazı parçalarıyla ulaşabilmiştir.

M.Ö. 430-357 yılları arasında yaşamış olan Ksenophon da Pers tarihi hakkında önemli bilgiler veren eserler yazmıştır. “Anabasis” adlı eserinde Genç Kyros’un isyanını anlatmaktadır. Bu eser yedi kitaptan oluşmaktadır. Bu eser Tanju Gökçöl tarafından Türçe’ye çevrilmiştir.

Ksenophon’un bir roman tarzında yazdığı diğer eseri ise, “Kyros’un Eğitimi”dir. Bu eserde Ksenophon; eğitim, siyaset ve yönetim konularındaki bilgileri romansı bir anlatımla kaleme alınmıştır.

Ksenophon’un bir diğer eseri de “Hellenika”dır. Yunan tarihinin anlatıldığı bu eser yedi kitaptan oluşmaktadır. Bu kitap M.Ö. 411 ile M.Ö. 362 yılları arasındaki dönem hakkında bilgiler vermektedir.

Strabon’un Coğrafya adlı eseri de Pers tarihi hakkında bilgi veren bir diğer kaynaktır. Bu eserde Homeros’tan alıntılar yapıldığı görülmektedir.

Sicilya’lı Diodoros da, Persler hakkında önemli bilgilerin yer aldığı ve “Tarihi Kitaplık” adını verdiği elli kitaplık bir eser yazmıştır.

Persler hakkında bilgi veren diğer bir kaynak ise, Ctesias’ın “Persika” adlı eseridir. II. Darius, Darius’un eşi ve II. Artakserkses’in doktoru olan yazar, İran’da on yedi yıl yaşamıştır. Eserinde II. Kyros ile Artekserkses dönemlerini anlatmıştır.¹⁴

Bu kaynakların dışında, İskender döneminden bilgiler sunan kaynaklar da mevcuttur. Fakat bu kaynaklar Pers tarihi hakkında fazla bilgi vermezler. Daha çok İskender ve seferlerinin övüldüğü bu eserler, Pers tarihi için güvenilir kaynaklar değildir.

Genel olarak baktığımız zaman antik kaynakların Pers tarihi hakkında vermiş oldukları bilgiler görecelidir. Yunan felsefesi ile zengin doğu yaşamı karşı karşıya gelmektedir. Her ne kadar Yunan asıllı yazarlar Pers

¹⁴ Günaltay, a.g.e., s. 15.

zenginliğine ve gücüne hayran olsalar da, eserlerini yazarken Yunanlıları ön plana çıkarmayı ihmal etmemişlerdir. Eserlerin Yunan asıllı yazarlarca yazılmış olması, Pers kaynaklı bir eserin bulunmaması, bu yazar ve bilgilerin karşılaştırılmasını imkânsız hale getirmiştir. Yunan yazarları Persleri, öteki olarak görmekte, bu da taraflı bir tarih yazımının yapıldığı bizlere göstermektedir. Yazarlar, Yunanlıların kazanmış oldukları seferlerden övgüyle bahsederler ve bu övünmelerin bir türlü sonu gelmemektedir. Başarılı komutanların ve askerlerin öykülerini anlatırlar ve bu başarıyı kutlarlar. Ancak yenilgilerinden pek söz etmezler. Bu da bize Yunan kaynaklı eserlerin tarafsız yazılmamış olduğunun diğer bir göstergesidir.

Persler hakkında bilgi veren Yunan asıllı yazarların eserleri, çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynaklar tarihi perspektiften bakılarak incelenecektir. Bunun yanında Persler hakkında bilgi veren orijinal kaynaklardan, çivi yazılı metinlerden, anıtlardan, kabartma resimlerinden de yararlanılacaktır. Modern kaynaklar ise bizlere yol gösteren diğer kaynaklar olacaktır. Günümüzde ilginin daha da arttığı Pers tarihi konusunda yazılmış Türkçe ve yabancı dilli kaynakların önemli bir bölümü taranmıştır. Bu sayede konunun her açıdan incelenmesine çalışılmıştır. Arkeolojik veriler ise konumuz için vazgeçilmez bilgiler sağlamıştır. Her ne kadar fazla arkeolojik çalışma yapılmamış olsa da, konumuzun aydınlanmasında kazılmış olan Pers şehirlerine ve buralardan elde edilen arkeolojik kalıntılar da önemli katkı sağladı.

Pers siyasi tarihini ortaya koymadan önce Perslerin yaşadığı coğrafyada daha önce ortaya çıkmış siyasi yapılanmaya kısaca değinmek yerinde olacaktır. Çünkü Persler, belli bir tarih geleneği olan ve kendisine göre bir yönetim tarzını belirlemiş devletlerin mirasını devralmıştır. Şüphesizdir ki bu devletlerin yönetim ve siyasi yapılanmasından Persler etkilenmiştir. Bu yönüyle Persler, mirasın koruyucuları ve sürdürücüleri olmuşlardır. O dönemde İran coğrafyasındaki siyasi yapının analizi Pers İmparatorluğu'nun nasıl kurulduğunu ve kısa sürede nasıl yayıldığını daha iyi görmemizi sağlayacaktır.

Siyasal gücün belli bir toprak parçası üzerinde olduğu bilindiğine göre coğrafyanın siyasal sistemle de bir ilişkisi olduğu gerçektir. Siyasal iktidar ile üzerinde yer aldığı toprak parçası ve bu toprağın coğrafi nitelikleri arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Coğrafya, geniş anlamıyla doğal faktörleri içerir. Siyasetin maddi alanını belirler. Toprak yapısının, iklimin, enerji kaynaklarının, madenlerin, ticaret yollarının bir devlet için önemli olduğu da bir gerçektir. Bu elbette ki tüm tarih boyunca tüm devletler için geçerli olmuştur. Hala da geçerliliğini korumaktadır. Persler de fetihlerinde bu düşüncelerle hareket etmişlerdir. Anadolu ve Mısır coğrafyasının fethi ekonomik açıdan ve stratejik açıdan önemliydi. Buraların iklimi yaşamaya müsaitti. Toprakları tarıma elverişliydi. Tüm bu nedenler bizlere coğrafyanın önemini açıklamaktadır ve Perslerin fethettikleri bölgeleri seçerken neleri ön planda tuttuklarını göstermektedir. Bu nedenle ilk önce Perslerin kurulduğu İran, yayıldıkları Anadolu, Mezopotamya, Ege, Yunanistan, Hindistan, ve Mısır coğrafyalarından genel olarak bahsedeceğiz. Bu coğrafyaların özelliklerinin bilinmesi Pers tarihini anlamamızda hiç şüphesiz önemli bir rol oynamıştır ve oynayacaktır.

İran coğrafyasının büyük bir kısmı platolardan; kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı bölgelerindeki yerleşim alanlarından ve orta kısmından doğusuna doğru genişleyen çöllerden oluşmaktadır. Kuzey’de Hazar denizi, batıda Zagros dağları, güneyde Basra körfezi ve doğuda İndus nehrine kadar uzanan bölge İran coğrafyasının sınırlarını çizer. İran yeryüzündeki en dağlık ülkelerden birisidir.¹⁵

İran platosu ve yüksek dağları tarım ve küçükbaş hayvancılık için elverişli alanlarla kaplıdır.

¹⁵ Garthwaite, Gene R.; **the Persians**, Oxford, Blackwell Publishing Press, 2005, s. 3.; Diakov, V.; Kovalev, S.; **İlkçağ Tarihi I: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan**, çev. Özdemir İnce, II. Basım, İstanbul, Yordam Yayınevi, 2010, s. 191.

İran yüksek platosunun iklimi kuzeyden güneye doğru kuraklaşır. Çöl ikliminden dolayı gündüz ve gece sıcaklık farkı fazladır. Ayrıca yaz aylarında sıfırın üzerinde elli dereceye kadar çıkan sıcaklık kış aylarında sıfırın altında kırk beş dereceye kadar düşer. Bu durum da özellikle çöllerle kaplı alanlarda yaşamı olanaksız kılar. İklim sadece belirli bölgelerde yaşam için müsait alanlar oluşturmuştur ve bu alanlar tarihten beri günümüze kadar önemli yerleşim yerleri olmuştur.

İran'ın güneybatı kısmında Mezopotamya'ya hâkim olan bölge, eski Elam sahasıdır. Elam'ın arka tarafları ise Persia bölgesini oluşturur. Akamenidler zamanında İran'a başkentlik yapmış olan Pasargat, Kerman, Yezd, Şiraz, İsfahan ve Persepolis şehirleri bu bölgededir. İran'ın kuzeydoğu kesimini oluşturan Horosan, Orta Asya ve Yakın Doğu arasında bir geçit oluşturur. Bu bölge, eski çağlardan beri doğudan ve kuzeydoğudan İran'a gelen kavimlerin yolu olmuştur.

Anadolu coğrafyası ise Asya kıtasının batı ucunda yer alan, dağlık bir coğrafyadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en yakın olduğu bölgede yer alır. Eski medeniyetlerin kurulduğu, geliştiği ve yayıldığı bir coğrafyadır. Aynı zamanda kurulan ve gelişen medeniyetlerin diğer medeniyetlerle kaynaşması için de köprü bir medeniyet coğrafyasıdır.

Buraya yerleşen kavimler hem bölgedeki uygarlıkların birbiriyle iletişimine aracılık etmiş hem de kendilerine özgü ve yüksek bir uygarlık meydana getirmişlerdir. Böylece Anadolu, tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kültür ve uygarlıkların beşiği olmuştur.¹⁶

Anadolu'nun üç tarafı denizlerle çevrilidir. Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, batıda ise Ege ve Marmara denizleri Anadolu'yu çevreleyen denizlerdir. Küçük Asya olarak da adlandırılır.¹⁷ Fakat bu tanım eskiçağda bu günkü tanımından ve alanından farklıdır. Anadolu ile karıştırılan Küçük Asya daha küçük bir alanı tarif eder. Anadolu ise küçük Asya ile

¹⁶ Bahar, Hasan; **İlkçağ Uygarlıkları**, Konya, Kömen Yayınları, 2010, s. 179.

¹⁷ Memiş, a.g.e., s. 36.

birlikte Mezopotamya ve Suriye bölgesini de içrisine alan daha geniş bir coğrafyanın genel adıdır.¹⁸

Anadolu, dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Anadolu coğrafyasının doğu ve kuzey kısımları yüksek dağlarla kaplıdır. Dağlar ve yükseltileri doğudan batıya doğru gittikçe azalır.

Anadolu'daki dağların çoğu volkanik dağdır. Anadolu uygarlıklarının oluşmasında bu volkanik dağların büyük katkıları olmuştur. Henüz insanların madeni tanımadığı, Mezolitik ve Neolitik dönemlerde volkanik dağlarda bulunan opsidyen, delici ve kesici alet yapımında kullanılmıştır.¹⁹

Yüksek dağların tepelerinde ovalar yer alır. Batıya doğru ilerledikçe ve güneye doğru indikçe arazilerin engebese azalır. Ovalar ve platolar geniş yer tutmaya başlar. Bu ovaları yüksek kesimlerden çıkan sular besler. Dağları ve ovaları bölen bu ırmaklar hem yaşam hem de tarım için uygun alanlar oluşturur. Ayrıca batı kıyı şeridi, irili ufaklı ırmaklar tarafından sulanan verimli ovaların yer aldığı önemli bir bölgedir.²⁰

Bu konumundan dolayı Anadolu, tarihin başlarından beri doğudan ve batıdan birçok kavmin istilasına uğramış, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu da Anadolu'nun Doğu ve Batı kültür unsurlarının iç içe karışıp kaynaştığı bir bölge olmasına neden olmuştur.²¹ Bu nedenledir ki Anadolu'da hemen hemen tüm medeniyetlere ait izler bulmak mümkündür. Özellikle iklimin ve yer şekillerinin daha elverişli olduğu Ege ve Akdeniz kıyıları medeniyetlerin daha sık yerleştiği alanlardır. Bu nedenledir ki Anadolu'da en çok mücadelenin yapıldığı yerler de buralardır.

Kuzey bölgelerde dağların konumundan dolayı iç bölgelere geçiş olanağının olmaması buraların daha az istila edilmesine ve kurulan devletlerin daha uzun süre tarih sahnesinde kalmasına olanak tanırken; batı

¹⁸ Sevin, Veli; **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, II. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 3.

¹⁹ Bahar, **a.g.e.**, s. 178.

²⁰ Tekin, **a.g.e.**, s. 34.

²¹ Memiş, **a.g.e.**, s. 36.

ve kısmen güney bölgelerde kıyıya dik uzanan dağların yer alması, iç kesimlere kadar ulaşımın kolay olmasına buraların daha çok istila edilmesine neden olmuştur. Bu da burada kurulan devletlerin daha kısa ömürlü olmasına yol açmıştır. Bu sadece askeri bir istila ile de sınırlı kalmamış, aynı durum kültürel ve ekonomik ilişkiler başta olmak üzere etkileşimleri de sınırlandırmış ya da hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak da etkileşimin daha yoğun olduğu coğrafyalarda farlı bölgelerin kültürlerinden bahsetmek ve izlere rastlamak kaçınılmaz olmuştur.

Ege coğrafyasını Ege denizi kıyıları oluşturur. Kuzeyinde; Marmara denizi, Trakya ve Makedonya, doğusunda; Batı Anadolu kıyıları, güneyinde ise Akdeniz ve Girit adası yer alır. Ege denizinde birçok ada bulunur.²²

Ege'nin Anadolu kıyıları girintili çıkıntılı doğal yapısından dolayı gelişmeye ve korunmaya olanak sağlayan yapıdadır. Girintili çıkıntılı kıyılar sayısız doğal limanı da sağlarken dağların kıyıya paralel uzanması denizde sayısız adacığın oluşmasına yol açmıştır. Bu adacıklar özellikle deniz ticaretinin gelişmesinde önemli rol oynamış ve Ege kavimlerini Mısırlıların da tabiriyle “deniz kavimleri” yapmıştır.

Ayrıca Ege Denizi'nin içerisinde bulunan irili ufaklı birçok ada, konumları itibariyle bu ana kara parçaları arasında gidiş-gelişi kolaylaştıran birer atlama taşı gibidir. Böylece Ege Denizi; çevresindeki kara parçaları arasındaki gidiş-gelişi kolaylaştıran bir yol ve havzada ortaya çıkan uygarlığı bütünleştiren temel unsur olmuştur. Buralarda birçok deniz uygarlığı meydana gelmiştir. Ege denizi ve boğazlar, ilkçağlardan itibaren doğu ile batının buluştuğu bir alan olarak kabul edilmiştir.²³

Ege bölgesi, Asya kıtasının en batı ucunda yer almasından dolayı Asya'dan gelen ticaret yollarının sonunda yer alır. İç bölgelerden gelen halkların da karadan ulaşabilecekleri son noktadır. Bu konumuyla Ege

²² Tekin, **a.g.e.**, s. 30.

²³ Bahar, **a.g.e.**, s. 277.

bölgesi Yunanistan, adalar, Mısır, İtalya ve Avrupa ülkeleriyle ticaretin başladığı yerde bulunur ve ülkeler arasında doğal bir köprü vazifesi görür.

Karadeniz’le Ege’yi birbirine bağlayan iki önemli büyük boğaz da yine bu coğrafyada yer alır. Denizci kavimlerin ticaret yapabilmesi, karada yaşayan kavimlerin de iki kıtaya geçebilmesi için önemli olan boğazlar Karadeniz ülkeleriyle Ege ülkeleri arasındaki ilişkileri düzenlemekte başlıca rolü oynamaktadır.²⁴

Yunanistan ise Anadolu ile İtalya arasında yer alır. Doğusunda Ege Denizi, batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz ve kuzeyinde Pindos dağları bulunur. Orta ve Kuzey Yunanistan neredeyse tamamen dağlıktır. Güney kesimde ise dağların yükseltisi azalır ve Ege’deki gibi kıyıya paralel uzanan dağlar kıyıda girintiler oluşturur.

İç bölgelerde yüksek ve engebeli dağların yer alması ülkeyi tarıma elverişsiz yapar. Ülkenin tarıma elverişli yerinin az oluşu burada yaşayan kavimleri çok erken devirlerden itibaren geçimlerini denizde aramaya sevk etmiştir. Gerçekten Yunanlılar, M. Ö. 2. binyıldan itibaren Akdeniz’deki canlı ticaretin bir üyesi olmuşlar ve Yunanlı tüccarlar deniz ticareti sayesinde zenginleşmişlerdir.²⁵

Akdeniz ikliminden dolayı en çok üzüm ve zeytin yetiştirilen Yunanistan coğrafyasında üzümden yapılan şarap ve zeytinden üretilen zeytinyağı en eski devirlerden beri Yunanistan’ın en önemli ihraç ürünleri olmuş, ticarete önemli bir yer tutmuştur.

“Mezopotamya” kelimesi Yunanca mesos (orta) ve patamos (ırmak) kelimelerinde türetilmiş olup Yunanca’da “iki ırmak arası” anlamına gelir.²⁶ Coğrafi olarak kastedilen Fırat ve Dicle nehirlerinin dağlık Doğu Anadolu’dan ayrıldıkları noktadan başlayıp bu iki nehrin bugünkü Bağdat yakınlarında

²⁴ Mansel, A. Müfid; **Ege ve Yunan Tarihi**, V. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 2.

²⁵ Memiş, Ekrem; **Tarihi Coğrafyaya Giriş**, Konya, Çizgi Yayınevi, 1990, s. 29.

²⁶ Memiş, Ekrem; **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Yayınları, 2012, s. 21.

birbirine otuz kilometre kadar yaklaşarak denize döküldükleri noktaya kadar olan alandır.²⁷

Kuzeyinde Güneydoğu Toroslar, doğuda Zagros dağları, batıda Suriye ve Arabistan çölü, güneyde Basra körfezi yer alır. Kuzeydeki dağlardan itibaren ovalar başlar ve Basra körfezine kadar uzanır. Fırat ve Dicle nehirlerinin taşıdığı verimli alüvyon toprakları güneye indikçe birikir ve verimli Mezopotamya topraklarını oluşturur.²⁸

Mezopotamya'nın batı kısımları dağlık olmasından dolayı tarım alanı bakımından fakirdir. Fakat batı ile doğunun, güney ile kuzeyin, çöl ile ovanın kesişme noktasında olmasından dolayı daima bir ticaret merkezi olmuştur. Kervanların yollarının kesiştiği bir kavşak konumundadır. Orta ve güney Mezopotamya ise tarım için elverişlidir. Bu bölgelerde tarım faaliyetleri daha çok yapılmıştır. Tarım faaliyetleri de peşinden yerleşik hayatı zorunlu kılmıştır. Bu nedenledir ki ilk yerleşik kavimler Mezopotamya'da yer almışlardır.

Mezopotamya'nın coğrafi ve ekonomik önemi kavimlerin daima bu bölgeye sahip olmak istemesine yol açmıştır. Bunun için Mezopotamya bölgesi tarih boyunca birçok kavmin istilasına uğramış ve bunun sonucunda birçok kavmin yerleşim yeri olmuştur.

Mezopotamya'nın coğrafi şartları burada kurulan devletlerin siyasi hayatları üzerinde de belirleyici etkiler yapmıştır. Asya ile Akdeniz ve Mısır arasında yer alması, daha kurak ve az sulu Asya bozkırlarında yaşayan step kavimleri başta olmak üzere daha elverişli yaşam alanı arayan kavimlerin ilk uğrak yeri olmuştur. Ayrıca güneyde yaşayan Arap kavimleri için de ilk hedef verimli Mezopotamya toprakları ve buranın zengin kavimleri olmuştur. Bu nedenle Mezopotamya'ya kimi zaman Asya'lı, kimi zaman Sami, kimi zaman da Hint Avrupa'lı kavimler yerleşiyordu. Bu durum, Mezopotamya'da kurulan

²⁷ Dalaparte L.; **Mesopotamia the Babylonian Assyrian Civilization**, London and New York, Roudledge Press, 1996, s. 12.

²⁸ Oppenheim, A. Leo; **Mesopotamia**, Chicago and London, the University of Chicago Press, 1977, s. 409.

herhangi bir devletin uzun süreli ve kararlı hâkimiyet kurmasına engel oluyordu. Böylece Mezopotamya şehirlerinde ırk bakımından sürekli bir karışma ve bir melezleşme yaşanıyordu.²⁹

Mısır; Afrika kıtasının kuzeydoğusunda, Asya ile Afrika kıtasının birleştiği noktadadır. Ülkenin büyük bir kısmı çöllerle kaplıdır. Sadece Nil nehrinin çevresi yeşillik ve verimli alanlardır.

Mısır'da genel olarak çöl iklimi hâkimdir. Bu nedenle çöllerde herhangi bir şey yetişmez. Nil boylarında iklim ılımandır. Bu da çeşitli bitkilerin ve tarım ürünlerinin yetiştirilmesine olanak tanır. Ülkenin hayat damarı Nil'dir. Tarihçi Herodotos, Mısır için Nil'in önemini vurgulamakta ve "Mısır, Nil'in bir armağanıdır." demektedir ve bu oldukça ilgi çekicidir.³⁰

Nil nehri sadece tarım için değil ticaret ve ulaşım için de Mısır'a büyük avantajlar sağlar. Öyle ki Yukarı Mısır'da debisi düşen Nil üzerinde ulaşım sağlanır ve ticaret de yapılır. Ayrıca yaşamak için daha elverişli olan bu alanlarda insanlar yerleşmişlerdir. Tarım ve ticaret kentleri buralarda kurulmuştur.

Mısır dünyanın en eski medeniyetine sahip olduğu gibi, gelişmiş olan kültür izlerini de çok iyi korumuştur. Bunun iki ana sebebi vardır:

Birincisi, Mısır'ın mümbit ve ikliminin müsait oluşu, Nil'in düzenli taşmasıyla ziraat hayatının doğuşu ve ona göre gelişmesi.

İkincisi, Ön Asya kültür merkezlerine yakınlığı ve buralardan batıya olan akınlarda Mısır'ın bu yol üzerinde bulunuşu.

İşte Mısır bu iki sebepten dolayı Ön Asya'da en eski kültür merkezlerinden biri olarak yer almıştır.³¹

²⁹ Kınal, Füzuran; **Eski Mezopotamya Tarihi**, Ankara, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983, s. 9-14.

³⁰ İnan, Afet; **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, II. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 2.

³¹ İnan, **a.g.e.**, s. 3.

Hindistan, Asya kıtasının güneyinde ve üç önemli yarımada'dan biri olarak Hint Okyanusu'na uzanan büyük bir coğrafi bölgenin genel adıdır. Kuzeyde sadece Bolan ve Kabil geçitleri ile geçit veren Himalaya dağları Hindistan'ı İç Asya'dan ayırır.

Hindistan coğrafyasının güney ucunda Dekkan yarımadası, orta Hindistan'da İndus vadisi ile Ganj ovası ve kuzey Hindistan'da Himalaya bölgesi yer alır. Ülkenin kuzeyinde Sindiya ve Aravalli dağları, doğusunda Koromandel kıyısı ve Doğu Gat dağları, batısında Malabar kıyısı boyunca Gat dağları yer alır.³²

Mezopotamya çevresinde kurulup birliğini sağlayan devletler ilk önce Mezopotamya'ya hâkim oluyordu. Ardından; Anadolu, Mısır ve Hindistan coğrafyalarına akınlar düzenliyorlardı. İndus vadisinde yapılan kazılarda ortaya çıkan eserlerle Anav ve Mezopotamya'da bulunan eserler arasında dikkat çekici benzerliklerin olması bu kültürlerin ortak yanlarının olduğunu en önemli kanıtıdır ve aralarında etkileşim olduğunu gösterir.³³

Çevre bölgelere hâkim olduktan sonra bütünlüğünü koruyamayan, yıkılma sürecine giren devletler ne hazindir ki ilk kuruldukları bölgeye çekilmek zorunda kalıyor ve burada yok oluyorlardı. İşte tez konumuz olan Persler de ilk önce birliği sağlamış, uzak coğrafyalara hâkim olmuş ve en sonunda yıkılırken kurulduğu coğrafyaya çekilmek zorunda kalmış ve burada yapılan son savaşı da kaybederek yıkılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Pers İmparatorluğu'ndan önceki İran'ın siyasi durumunu açıklamaya çalıştık. Bu anlamda; Elam, Sus ve Med devletleri hakkında bilgiler verdik.

İkinci bölümde, Pers devletinin kuruluş ve yükselme dönemini ele aldık. Burada öncelikle Pers Devletini kuran II. Kyros hakkında bilgiler verdik. Devletin kurulmasına etki eden faktörleri ortaya koyduk. Bu dönemin

³² Oppenheim, a.g.e., s. 127-137.

³³ Memiş, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, s. 312.

İmparatorluk için önemini vurguladık. M.Ö. 550 yılında II. Kyros tarafından kurulan Pers devletinin sınırlarının II. Kyros dönemi başta olmak üzere ardılları döneminde sürekli olarak genişletildiğini görmekteyiz. II. Kyros'un M.Ö. 547 tarihinde Lidya devletinin başkenti Sardes'i fethetmesi, O'nun Anadolu fetihlerinin başlangıcı oldu. Bu tarihte başlayan Anadolu hâkimiyeti, M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Granikos savaşında Pers ordularını yenmesiyle sona erdi. Devlet kurulduktan çok kısa bir süre sonra Anadolu fetihlerinin başlaması, Pers devletinin büyümesinin neden bu kadar hızlı olduğunu açıklar. Anlaşıyor ki hükümdarlığını ilan eden kral, zengin ve verimli toprakların fethine öncelik vermiştir.

Kurulmuş olan Pers devleti kısa sürede sınırlarını genişletti. Başkentten uzak bölgelerin fethini gerçekleştirdi. Bölümün devamında Perslerin seferleri hakkında ayrıntılı bilgiler vererek II. Kyros'un seferlerini açıkladık. Anadolu'nun fethi ve Yunan seferleri bu bölümde ayrıntılı olarak ele aldığımız başlıca konular oldu. Zira Sardes'in fethiyle başlayan Anadolu fetihleri ileride Pers-Yunan savaşlarına sebep olacaktı. Bu savaşlar uzunca süre devam etmiş ve bu mücadeleler neticesinde Anadolu toprakları yer yer el değiştirmiştir. Fakat bu iki yüz yıllık süreçte Anadolu'ya hâkim olan Persler olmuştur. Persler, sadece Anadolu'da değil diğer coğrafyalarda da seferlerine devam etmişlerdir. Bu seferler elbette ki ekonomik açıdan güçlü kalmak, sınırları genişletmek ve korumak için yapılmıştır. Asıl önemli ve sürekli mücadeleler Yunan-Pers savaşlarıdır. Bu savaşlar sürekli olarak devam etmiştir. İsyan eden şehir devletleri daima Pers ordusunu uğraştırmış ve bu mücadeleler Pers devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Pers İmparatorluğu'nun yıkılış sürecini ele aldık. Burada Pers ve İskenderiye devletlerinin yıkılış üzerindeki etkilerini inceledik. Büyük İskender de tıpkı II. Kyros gibi güçlü bir hükümdar olmak, dünyaya hükmetmek istiyordu. Fakat önce dönemin en güçlü devleti olan Pers devletini ortadan kaldırmalıydı. Daha önceden yakından takip ettiği Perslerin ordu ve yönetimindeki zaaflarını biliyordu. Nitekim hazırladığı büyük ve güçlü

ordu ile geliřtirdiđi yeni savaş taktikleri sayesinde Perslere son verirken dünya hükümdarı olma hayalini de gerçekleřtirecektir.

Tez hazırlanırken antik coğrafya adlarının günümüzdeki yerlerinin belirlenmesinde; George Been'in Eskiçağda Ege Bölgesi, Bilge Umar'ın Türkiye'deki Tarihsel Adlar, Colin Mc Evedy'in İlkçağ Tarih Atlası, Strabon'un Geographika ve Tevhit Kekeç'in Troia'dan Halikarnasos'a adlı eserlerinden faydalanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU'NDAN ÖNCE İRAN'IN SİYASİ YAPISI

I. ELAM KRALLIĞI (M.Ö. 2700-660)

Elam bölgesi Basra Körfezi'nin kuzeyinde yer alır. Zagros dağları ve Dicle nehrinin güneybatısındadır.

İran'da tarihi bilinen ilk siyasi oluşum ve kültür Elamlılar tarafından oluşturulan Elam devleti ve kültürüdür. M.Ö.3. binyılda bugün Huzistan adıyla bilinen ve Mezopotamya ile yakından ilişkili Elam bölgesinde Elam uygarlığı yükselmeye başlar. M.Ö. 640'a kadar gelen ve yaklaşık 2100 yıldan fazla süren bu dönemde dört hanedan sülalesi ile yüzden fazla kral değişmiştir.¹ Başkent Susa (Sus) merkezli olarak yükselen Elam Devleti değişik grupların oluşturduğu bir federasyon niteliğinde idi. Mezopotamya ile yakın siyasi-iktisadi ve coğrafi ilişkisine bağlı olarak Elam; önce Akad, sonra da Asur krallıklarının egemenliği altına girmiştir.

Bir dönem çağının en güçlü devleti olmayı başarsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir. Güçlenen Asur ve Babil karşısında oldukça zayıflayan Elam krallığı, siyasi ve askeri hiçbir varlık gösteremez duruma gelmiştir. Bunun neticesi olarak da uzunca süre devam edecek olan karanlık bir devir yaşamışlardır.²

¹ Luckenbill, Daniel D.; **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, Chicago, Chicago University Press, 1926, s. 207.

² Günlaltay, **a.g.e.**, s. 37.

Bir ara III. Ur Sülalesi'nin zayıfladığı bir sırada bağımsız olmuş, hatta M.Ö. 660'larda Mezopotamya'ya büyük bir yağma seferi bile düzenlemişlerdir. Ancak Asur devletinin yeniden güçlenmesi Elam Devleti için büyük bir tehlike oluşturmuştur.

II. Sargon döneminde yapılan seferler Elam krallığını iyice zayıflatmıştır. Bu seferler sonrasında Elam krallığının parçalanma süreci hızlanmıştır.

M.Ö. 7. yüzyıl ortalarına doğru parçalana parçalana artık bağımsız olma gücü kalmayan Elam, Asur krallarının nüfuzu altına girmiş bulunuyordu ve küçük prensliklere bölünmüştür.³ Geriye kalan küçük ve güçsüz topluluklar varlığını sürdürmüş ve Elamlılar, Asur'dan daha uzun bir süre, Persler tarafından kendi imparatorluklarına katılana dek ayakta kalmayı başarmışlardır.⁴

Elam devleti iyice yıpratılmış olmasına rağmen tamamen ortadan kaldırılmış değildi ve yer yer Elam isyanları söz konusu oluyordu. Bu nedenle Asur-banipal Elam üzerine yürümüş ve Asurlular kesin bir zafer kazanmışlardır. Asur-banipal savaşı anlatan stelinde "İrmak, öldürülenlerin cesetleriyle dolmuş, Sus ovasını baştanbaşa cesetler kaplamıştı." sözleriyle Elam'ın korkunç zaiyatını belirtmektedir. Bu savaş, Elam için telafisi mümkün olmayan bir felaket idi.⁵

Bu savaştan sonra Asur etkisi altında parçalanmış bir Elam vardır. Bununla birlikte zaman zaman Asur egemenliğini tanımayan ve Asur'a karşı ayaklanan Elam prensleri de olmuştur. Bu nedenle son olarak Asur-banipal Elam üzerine ordularını göndermiş ve kesin olarak onları yenilgiye uğratmıştır.

II. Sargon'dan itibaren ise, önce uzun ve karanlık bir döneme giren, sonra biraz da hanedan çekişmeleri yüzünden iyice zayıflayan Elam,

³ Olmstead, Albert T.; **History of Assyria**, Chicago, Chicago University Press, 1968, s. 147.

⁴ Mieroop, Marc van de; **Antik Yakındoğu'nun Tarihi**, Ankara, Dost Yayınevi, 2004, s. 251.

⁵ Günaltay, **a.g.e.**, s. 65.

Asurlularca M.Ö. 640'da tamamen istila edilmiş ve devletin bağımsızlığına son verilmiştir.

Bu döneme ait yazılı kaynaklar ve kitabeler bu konunun açıklanmasında önemli bilgileri bizlere sunmaktadır. Çift dilli ve bazen de üç dilli olabilen bu kitabeler, genellikle bir zafer kazanan kral tarafından diktirilmiştir. Kitabelerde akıcı ve hikâyeci bir dil kullanılmıştır. Kitabeyi diktiren kral kendi başarılarından, halkının üstünlüğünden bahsedilmektedir. Diğer devletleri ve kralları genellikle eleştirmekte ve küçük görmektedir. Dili, anlatımı ve tarzı her ne olursa olsun bu yazıtlar bizim için vazgeçilmez tarihi belgelerdir. Bu yazıtlar sayesinde dönemin krallarını, devletlerini ve siyasi yapısını öğrenmemiz daha da kolaydır.

Akad devletinin savaşçı kralı Naram-sin (M.Ö.2250'li yıllar) ise, Elam seferini Naru metinlerinde anlatır. Naram-sin'in Zagros dağlarına ve Elam üzerine yapmış olduğu bu seferin arkeolojik delilleri, Paikuli-Horen üzerinden İran'a giden yol üzerindeki Tardunni kaya kabartması ile Saripul'daki kitabeli kabartmadır.⁶

Elam tarihi hakkında bize bilgi veren ilk kaynak Batı İran'da bulunan Musyantepe ve Sus ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılardır. Elam siyasi tarihi ve kültürü hakkındaki bilgilere de bu kazılar sayesinde ulaşılmıştır. Sus I ve Sus II katmanlarından çıkan buluntular dönemi aydınlatması bakımından önemlidir.⁷

Sus I katmanına ait en önemli eserler seramikler ve bakır aletlerdir. Madeni eşyanın çok az yer aldığı buluntularda sadece bakırdan eşyalar önemli bilgiler sunar. Mezarlardan çıkarılan bakır aynalar ve uzun fistanlı, eli göğsünde bir kadın figürü çok önemlidir. Aynı kazıda dört bin civarında vazo bulunmuştur. Bu vazolardan yaklaşık iki bin beş yüzü sağlamdır. Fırınlanarak pişirilen bu vazoların üzerindeki motifler, Elam tarzının en güzide örneklerini teşkil eder.

⁶ Kinal, **a.g.e.**, 1983, s. 79.

⁷ Oppenheim, **a.g.e.**, s. 53.

Diğer bir yazılı kitabe ise Taht-ı Cemşit kitabeleridir. Bu kitabe de Asur, Elam ve Pers diliyle yazılan üç dilli kitabelerden birisidir.⁸

II. SUS KRALLIĞI (M.Ö. 742-640)

M.Ö. 8. yüzyılda ilk kez görülen ve adı geçen Sus krallığını, belirgin olarak devlet kuramamış küçük prenslikler oluşturmaktadır.

Sus krallığına ait verilere ilk olarak bir Babil kroniğinde rastlanır. Bu dönemde Sus'ta Huban-nugaş adında birisinin kral olduğundan bahsedilmektedir.⁹ Elde başka belge ve kesin bilgi olmamakla birlikte bu kişinin Sus krallığının kurucusu olduğu düşünülmektedir.

Daha sonraki dönemlerle ilgili bilgimiz yoktur. Sus'un başrahibi Şuturu'ya ithaf edilen ve kral II. Şutruk-nahhunte'ya ait olduğu bilinen stel, dönem hakkında bilgiler verir ve Sus dönemini aydınlatan diğer bir kaynaktır. Stelde; kralın adını yaşatacak mimari yapıların yapıldığı, siyasi nüfuzun artırılması için selefi Babil kralı Merodah-Baladan ile dostluk kurulduğundan bahsedilmektedir.¹⁰

Bu durum karşısında Asur kralı II. Sargon, Sus'a yakın bir noktadaki şehri karargâha dönüştürerek Sus'u kontrol altında tutmak istemiştir.

Babil kaynaklarından öğrendiğimize göre M.Ö. 699-693 tarihlerinde Sus tahtında Halluşu-inşuşinak vardır. Bu kral, uzunca bir süre devam eden iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. İç güvenliği sağladıktan ve otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra Asur ordusunun kendisine saldıracağını öğrendi. Cesurca bir karar aldı. Sippar üzerine yürüdü ve bu şehri aldı.

⁸ Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 29.

⁹ Chronique Babylonienne, du Musée Britannique, B, I, 9.

¹⁰ Luckenbill, *a.g.e.*, s. 276.

Böylece neredeyse bütün Sinear bölgesini hükmü altına almış bulunuyordu. Fakat bu galibiyet sevinci uzun sürmedi. Usur ordusu eski topraklarını geri aldı.¹¹

Bu olaydan sonra tahta III. Kutir-nahhunte geçti. Sarayda çıkan bir isyan sonrasında bu kral öldürüldü. Yerine kardeşi II. Huban-immena geçti. İlk iş olarak Asur'a karşı büyük bir ordu kurdu. Bunun için çevre kabilelerden ve devletlerden de asker aldı. Asur kaynaklarında savaşın Asur'un başarısıyla sonuçlandığı anlatılsa da Elam kaynaklarında savaşın bir galibinin olmadığından bahsedilir.¹²

Bu savaştan sonra Sus Krallığı hakkında bir bilgi yoktur. Bir daha merkezi bir devlet çatısı altında toplanamayan bu prenslikleri yüz yıl kadar bir merkezi otorite etrafında toplanmak suretiyle krallık olarak var olduktan sonra Asur devletinin kendisine bağladığı söylenebilir.

III. MED İMPARATORLUĞU (M.Ö. 750-550)

İran'daki kavimleri güçlü bir siyasal birlik haline getirip bölgenin siyasal hayatında rol oynayacak duruma getirenler M.Ö. 2000'lerde Kafkaslar üzerinden İran'a gelen Medler oldu. Medler, Perslerle birlikte ilk önce Hazar Denizi'nin güneyine yerleşmişlerdi. Daha sonra bugünkü Hemedan merkez olmak üzere Batı ve Güney İran'a da yayılarak buralarda kabile sistemine dayalı bir örgütlenme içinde gevşek bir federasyon oluşturdular.¹³

M.Ö. I. bin başlarında İran coğrafyası içerisinde yer alan Elam'ın kuzey sınırında Ellipi memleketi bulunuyordu. Batı'da, Der'in kuzeydoğusundaki dağların vadilerinden doğudaki Nehavend'e kadar uzanıyor ve İran'ın

¹¹ Günaltay, **a.g.e.**, s. 59.

¹² Olmstead, **a.g.e.**, s. 157.

¹³ Oppenheim, **a.g.e.**, s. 69.

Mezopotamya ile bağlantısını sağlayan Bağdat-Kirmanşah-Hemedan yolunu içine alıyordu. Buranın biraz kuzeyinde Kaslar ve Gutiler yer alıyordu. Şehrizar'ın verimli ovası Lulubiler ülkesi idi ve Ön Asya ile ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunuyordu. Lulubilerin yaşadıkları yerin kuzeyi ile Urmiye gölünün güneyi ve güneydoğusunda Mannai ülkesi bulunuyordu. Buranın batısında ise Parsua adıyla anılan bölgede Farslar oturuyordu.

Lulubilerin doğusunda ise Asur kaynaklarında adı Medai olarak geçen Medler yer alıyordu. Med ülkesinin sınırları kuzeyde Mannai ülkesi, batıda Diyale ırmağı ile çizilmişti. İran'ın kuzeybatı bölgesinde yer alan ve M.Ö. I. binyıl boyunca Asurluların doğu istikametindeki akınlarına karşı koyan Med halkıdır. O dönemlerde Asyanikler ya da Ön Turanlar olarak adlandırılan bu halk, M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren de Ön Medler ya da Matalar diye adlandırılmışlardır.¹⁴

Mataların yaşamış oldukları Hemedan bölgesinin suyu bol ve verimli toprağa sahipti. Bu arazide meyveler yetiştiriyorlar ve bu araziye ekip biçiyorlardı. Hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Koyun ve sığır besledikleri ve faydalandıkları hayvanlardı ve ekonomilerinin temelini oluşturuyordu. Ayrıca ve özellikle besledikleri atları meşhurdur. At yetiştiriyorlar ve bu atların ticaretini yapıyorlardı. Bu özelliğinden dolayı Medlerin yaşadığı bu bölge daima Asur hükümdarlarının ilgi alanlarının odak noktası olmuştur. Daha önceleri at ihtiyacını Anadolu'dan sağlayan Asurlular, artık bu ihtiyaçlarını Med ülkesinden karşılamaktadır. Bunun için de M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Med ülkesini kontrol altında tutmaya çalışırlar.¹⁵

Medlerin yerel yazılı gelenekleri bulunmamaktadır. Bu nedenle hangi tarihlerde yaşamış olduklarına dair veriler yabancı kaynaklardan çıkarılmak zorundadır.¹⁶ Bu nedenle de Med devletinin ne zaman kurulduğu ve ne kadar süre yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konudaki ilk bilgiler

¹⁴ Garthwaite, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁵ Rollinger, Robert; "Med Krallığı: Hayalet İmparatorluk", **Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 180.

¹⁶ Mieroop, **a.g.e.**, s. 310.

Herodotos'un vermiş olduklarıdır. Herodotos'a göre Med devleti M.Ö. 675 yılında kurulmuştur. Yine Herodotos'a göre Medler'in ilk kralı bir yargıç olan ve adaletiyle ünlü Deiokes'tir.¹⁷

Deiokes kral olduktan sonra daha önce dağınık halde olan Med boylarını bir araya topladı. Onları bir kanunla bütünleştirdi. Bu Med boyları; Buslar, Paretakenler, Strukhatlar, Arizantlar, Budiler ve Maglardır.¹⁸

Deiokes elli üç yıl kral olarak kaldıktan sonra vefat etti. Yerine oğlu Phraortes geçti. Phraortes sadece Med boylarını hâkimiyeti altında tutmakla yetinmedi. Persler üzerine, Asur üzerine, diğer küçük gruplar üzerine seferler düzenledi. Yirmi iki yıllık saltanatından sonra bir Asur seferi sırasında öldü.

Yerine Phraortes'in oğlu Kyaksares geçti. Kral olunca Asya ordularını düzenledi. Orduyu kolordulara ayırdı. Ordusunu okçular, mızrakçılar, atlılar diye ayrı ayrı birliklere böldü.¹⁹ Lidyalıları bir gece savaşında yendi ve Asya'yı birlikler halinde toplayıp, Kızılırmak'a kadar olan bölgeyi hükmü altına aldı. Bütün uyruklarını topladı ve Ninive üzerine yürüdü. Amacı Asurluları yenerek babasının intikamını almaktı. Bunu gerçekleştirdi. Ninive'yi kuşatmıştı ki İskit ordusu Medya topraklarına giriyordu. İskitler Kimmerleri Avrupa'dan çıkardıktan sonra onların peşlerine düşüp Asya'ya girmişlerdi ve şimdi de Medya topraklarındaydılar. Medler savaşa tutuştular ve İskitlere yenildiler. İskitler böylece bütün Asya'ya yayıldılar.²⁰

İskitleri, sürekli çıktıkları seferler ve savaşlar yıpratmıştı. Buna bir de değişik iklim coğrafyalarında bulunmaları da etki etmişti. Bunu iyi gören kral Kyaksares, Herodotos'un verdiği bilgilere göre sonradan dostu olduğu İskit kralı Mediyes ve komutanlarına bir ziyafet düzenlemiş ve onları davet etmiş.

¹⁷ Herodotos, I, 98.

¹⁸ Herodotos, I, 100.

¹⁹ Herodotos, I, 103.

²⁰ Herodotos, I, 103.

Bu ziyafette onları sarhoş ettikten sonra hepsini öldürttü. Bu olaydan sonra İskitler Med ülkesinden çekilmişlerdir.²¹

Kyaksares bu olaydan sonra M.Ö. 625 yılında Med düzenini yeniden sağlayabildi. Düzeni sağladıktan sonra seferlere başladı. İlk olarak krallar kralı unvanının sahibi Anşan kralı Ariaramna üzerine yürüdü. Anşan ve Parsuş şehirlerini ele geçirdi. Parsua, Mannae ve Lulubi ülkelerinin büyük kısmını ele geçirdi. Asur üzerine sefere çıktı. Babil dışındaki bütün Asur eyaletlerini M.Ö. 615 yılında kendisine bağladı. Birkaç yıl sonra da Asur krallığına son verdi.

M.Ö. 590 yılında Kyaksares büyük bir ordu toplayarak Lidyalıların üzerine yürüdü. Lidya ordusunun başında Alyattes vardı. Kızılırmak havzasında iki ordu karşılaştı. Savaş esnasında güneş tutulması olayı gerçekleşti. Bunu tanrıların savaşmalarını istemediğine dair bir işaret olarak yorumlayan iki taraf hemen savaşı bıraktı. Anlaşmaya vardılar. Anlaşmanın devamını sağlamak adına Alyattes kızını Kyaksares'in oğluyla evlendirdi. Böylece hem savaş bitmiş oluyor hem de iki kral akraba oluyordu. Bu da iki akraba devletin savaşmaması için bir teminat kabul ediliyordu. O yıl kral Kyaksares kırk yıllık saltanatından sonra öldü. Yerine M.Ö. 585 yılında oğlu Astiyages geçti.

Asur kaynaklarında Med adı ilk olarak M.Ö. 9. yüzyılda geçmeye başlar. Şu anda British Museum'da sergilenmekte olan Siyah Obelisk'in üzerinde Asur kralı III. Salmanassar'ın M.Ö. 835 yılında yaptığı seferin sonrasında sınırların Med ülkesine ve Orta Toroslar'a dayandığından bahsedilir. Bu bilgi sadece coğrafi bilgidir.

Diğer bir Asur kaynağı ise V. Şamşi adad dönemine ait olan yazıttır. Bu yazıtta Medlerle olan askeri anlaşmazlıklardan bahsedilir. Ayrıca bu metinde ilk kez bir Medli ismi karşımıza çıkar: Hanasiruka. Bu kişinin krallığa ait bir şehirde oturduğundan bahsedilir. Bu şehir ise Sagbita şehridir.

²¹ Herodotos, I, 106.

Hanasiruka'nın bin iki yüzden fazla şehre hükmettiğinden bahsedilir. Asur kralının bu Med derebeyini yendiğinden, bu şehrin yağmalanarak zengin ganimetler elde edildiğinden bahsedilir. Bu bilgiye göre Medler yerleşik yaşamaktaydılar. Henüz yazılı ve arkeolojik belgelerin eksikliğinden dolayı hayalet devlet olarak nitelendirilen Medler için bu çok önemli bir bulgudur. Merkezi bölgelerden yönetildiklerini öğreniriz. Fakat ülkenin ve şehrin büyüklüğü hakkında kesin bir bilgi elde edemiyoruz. Bin iki yüzden fazla şehrin büyüklüğünü kesin olarak bilemediğimiz için sınırların genişliği hakkında bir yorum yapamıyoruz. Köy ya da kasaba tarzı küçük yerleşim yerleri olduğu düşünülebilir. Bunun yanında Asur bakış açısıyla Med askeri sistemi ve askeri özellikleri hakkında da bilgilere ulaşıyoruz. Asur kralı yüz kırk Med atlısını sürdürdüğünden bahseder. Daha geç dönem kaynaklarında da Medler karşımıza süvari birlikleriyle bağlantılı olarak çıkar. Bu da Medlerin ordularını daima atlı birliklerle güçlendirdiklerini göstermektedir.²²

Adad-nirari, Medlere karşı sekiz sefer düzenler. Bu döneme kadar Med ülkesine sadece yağma seferleri düzenleyen Asurluların bu dönemden sonra burayı daima kontrol altında tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemde ön plana çıkan iki Asur kralı vardır. Bunlar; Tiglat-pileser ve II. Sargon'dur. Tiglat-pileser, Parsua ve Bit-human adında iki şehir kurar. Sargon da Kisessim ve Harhar ile ismini bilmediğimiz iki Asur şehri daha kurar. Bu dönemden itibaren Medler hakkında daha önemli ve kesin bilgilere ulaşmaya başlarız. Medlerin derebeylik sistemiyle yönetilen ve pek çok derebeylikten oluşmuş bir krallık olduğunu öğreniyoruz. Dağıldıkları coğrafyanın Zagros dağlarından Hazar denizine kadar olduğunu öğreniyoruz.

Bu kaynaklarda geçtiğine göre Medlerin birbirine bağlılığı söz konusu değildir. Derebeyler, sadece kendi yönettikleri bölgelerle ilgilenirler. Bölgesel bir devlet olduklarına dair bir iz rastlanmaz. Böyle bir çabalarının olup olmadığı da belli değildir.

²² Rollinger, **a.g.m.**, s. 179-181.

Asur kralı Asarhaddon'dan sonra Medlerden, Uzak Medler diye bahsedilmeye başlanır. Bu tanım Asur sınırlarından uzakta yaşayan Medler için kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bu dönemde küçük Med derebeyleriyle yapılmış bağımlılık anlaşmalarından bahsedilmektedir. Bu anlaşma büyük olasılıkla sınırlarda ya da sınırların dışında yaşayan Medlerle değil; Med ordusundan silahlı saray muhafızı olarak Asur kralının hizmetinde bulunan Med boylarıyla yapılmıştır. Bu da Medlerin Asur sarayına ve Asur krallarına hizmette bulunduklarının kanıtıdır. Bu olaydan küçük derebeylerin Asur devletine bağlandığı gibi bir yorum yapılsa da, Asarhaddon döneminde Batı İran'da politik huzursuzlukların arttığı bilinmektedir. Bahsettiğimiz gibi bölgede dağınık olarak yaşamakta olan Med derebeylerinin bir otorite etrafında toplanması, bir devlet olması mümkün olmasa da bu siyasi huzursuzluklar, Med derebeylerinin önemsiz sayılmaması gerektiğini ve siyasi etkilerinin daima var olduğunu gösterir.²³

Asurbanipal zamanında Medler hakkındaki bilgiler azalmaya başlar. Üç Med derebeyinin isyanı ve isyanın Asur tarafından bastırıldığı derebeylerin saraylarının ele geçirilip, derebeylerin Ninive'ye sürüldüğünden bahsedilir. Bu döneme ait tek bilgi budur.

Daha sonraki dönemlerde Medler hakkında bilgi Asur kaynaklarında ve yazıtlarında yer almaz. Bu kadar bilgi bile Asur için önemli ve bir o kadar da tehlikeli olan Medler hakkında önemli bilgilere ulaşmamızı sağlar.

Asur döneminden sonra Babil kaynakları da Medler hakkında önemli bilgiler verir. Babil kaynaklarında Medlere ilk olarak Ninive Kronikleri'nde rastlanır. Ninive Kronikleri, yıllık siyasi olayların çivi yazısıyla yazıldığı kitabelerdir. Babil'de yaygın olarak bulunur. Bu kaynakta M.Ö. 615 yılında Medlerle Babillilerin Asur'a karşı birlikte hareket ettikleri yazılıdır. M.Ö. 614'te Medler tek başlarına Asur'u ele geçirirler. Bunun üzerine Med kralı Umakistar ile Asur'lu Nabopolassar bir dostluk anlaşması yaparlar. Artık Medlilerin liderleri derebeyler değil kral olarak nitelendirilmeye başlar. Çünkü Asur fethi

²³ Rollinger, **a.g.m.**, s. 180-182.

ve buranın Med sınırlarına dâhil oluşu imparatorluk olabilecek derecede büyük bir güce sahip olunduğunun göstergesidir.²⁴

M.Ö. 612'de Babil ve Med orduları birleşerek Asur başkentini fethederler. Bu olay Babil kayıtlarına “Onlar (Babilliler ve Medler) büyük bir halkı korkunç bir yenilgiye uğrattılar...” şeklinde geçmiştir.²⁵ Son Asur kralı Asur-uballit Harran’a doğru geri çekilir. Nabukadnezar son olarak M.Ö. 609'da Asur krallığını tamamen fetheder ve Asur krallığı ortadan kalkar. Bu sefer sırasında Med ordularının üslendiği rol belli değildir. Fakat atlı Med birliklerinin savaşta yer aldığı düşünülmektedir. Babil ordusunun Med ordusuyla birleşmesi, ordusunun güçlenmesini ve zaferin kazanılmasında büyük bir etki sağlamış olmalıdır.

Yaklaşık altmış yıllık bir süre zarfında Babil kaynaklarında Med adına hiç rastlanmaz. Babil kralı Nabonit zamanında yazılmış yazıtlarda Harran'da yer alan, Ay Tanrısı Sin'e ait tapınağın tekrar yapılmaya çalışıldığından bahsedilir. Bu tapınağın harabeye dönmesi ve yıkılmasından da Medler suçlanır. Harran seferinde Babil ve Med orduları bu tapınağı yağmalamışlardır. Babil kralının kendi işlediği suçu Medler üzerine atmaya çalıştığı görülmektedir. Bu suçlamadan da artık Babil ile Med arasının çok iyi olmadığı çıkarılabilir.²⁶

Yazılı mevcut belge ve kaynaklar incelendiği zaman Medlerin aslında özellikle Ön Asya dünyasında çok önemli bir devlet olmadığını görürüz. Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasında önemli rol oynadıkları muhakkaktır. Asur başkentlerini fethetmeleri kendilerini büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Fakat sağlam bir yönetim tarzlarının olmayışı, devlet yönetim politikası konusunda bilgi ve tecrübelerinin eksikliği, onların büyük ve daimi bir imparatorluk olmalarını engellemiştir. Kısa süreli yapılan yağma seferleri uzun vadede etkili kalmamıştır. Anadolu ve İran'da önemli savaşlar yapmışlar, bazı

²⁴ Rollinger, **a.g.m.**, s. 180-182.

²⁵ Kuhrt, Amelie; **Eskiçağ'da Yakındoğu**, ed. Ali Berktaş, II. Cilt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 221.

²⁶ Rollinger, **a.g.m.**, s. 181-182.

bölgeleri ele geçirmişlerdir. Fakat bu fetihler kalıcı olmamıştır. Dönem itibariyle bu fetihler imparatorluk unvanına sahip olmalarını sağlasa da özellikle yönetim sisteminin yetersizliği ve yönetici becerilerinin zayıf olması bu imparatorluğun uzun süre ayakta kalmasını engelleyecektir.

M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısı Ön Asya tarihi için çok büyük ve önemli olaylara sahne olmuştur. Astiyages Med tahtına geçtiğinde Babil tahtında on dokuz yıldır hüküm süren dönemin en kudretli ve başarılı kralı II. Nabukadnezar bulunuyordu. Ülkesinin sınırları, doğuda İran'ın Elam bölgesinden güneyde Deniz memleketine kadar uzanıyordu. Suriye ve Filistin toprakları sınırları içerisindeydi. Fakat II. Nabukadnezar öldükten sonra taht kavgaları başladı. İktidar mücadelesi esnasında altı yılda dört tane hükümdar değişti. Bu karışık dönem Babil'i çok yıprattı. Çok becerikli bir kral olmayan Astiyages, Babil'in bu karışık döneminden faydalanamadı. Ülkesini bile çok iyi idare edemedi. İran'ın güneybatısında bulunan, kendi devletini kuracak olan Persler, bu durumdan istifade etmeyi bilecekler ve bu fırsatla Babil ve bütün Ön Asya'ya hâkim olacaktı.

Med kralı Astiyages, saltanatı kaybetmenin korkusunu yaşıyordu. Bir kızı doğdu, ona Mandene adını verdi. Bir rüya gördü. Rüya tabircileri rüyayı kralın içine korku salacak derecede yorumladılar. Kızı evlilik çağına gelince onu kendisine layık bir Medli ile evlendirmede. Hala gördüğü rüyanın etkisindeydi. Kızını Kambizes adlı bir Pers'e verdi, hem iyi bir soydandı hem de uysal yaratılışıydı ve kral, bir Pers'i orta tabakadan bir Medialı'dan bile çok daha aşağı görüyordu.²⁷

Bu evlilikten II. Kyros doğacaktı. Kyros; İran, Asya ve dünya tarihinin en önemli krallarından birisi olacaktı. Pasargat'ta yaptıracığı anıt üzerindeki kabartma kitabede babasını "Büyük Akamenid Kralı" olarak tanıtacaktı.

II. Kyros zaferlerine devam edecekti. Medya üzerine yürüyecek, Med başkentini yağmalayacak ve Medya'yı ele geçirecekti. Böylece M.Ö. 550

²⁷ Herodotos, I, 108.

tarihinde Med krallığı yıkılacak, II. Kyros, büyük bir imparatorluk kuracak, kurulan bu imparatorluk ve alınan bu zafer Ön Asya tarihinin dönüm noktalarından birisi olacaktı. II. Kyros ile kurulmuş olan Pers İmparatorluğu, ardılları tarafından geniş sınırlara ulaştırılacaktı.²⁸

²⁸ Dalaparte, **a.g.e.**, s. 60.

İKİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU VE GENİŞLEMESİ

I. PERS DEVLETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Persler, Pasargat soyundan olan Akamenid sülalesine mensuptur. Kuruluş dönemlerinden önce Akamenid sülalesi adını taşımaktaydılar. Tarih sahnesine ise Pers adıyla çıkmışlardır. M.Ö. 2. bin yılı başlarında Hazar Denizi'nin doğusundan güneye inen büyük göç dalgası ile İran coğrafyasına gelmişlerdir. Bazı boylar birkaç yüz yıl sonra bu kabilelerden ayrılmak suretiyle Urmiye gölü civarlarına gelirler. M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren Asur kaynaklarında, Urmiye gölü çevresinde yaşamakta olan kavimlerden Parsua adıyla bahsedilmektedir.¹ Bu metinlerden, bu dönemde Parsua'nın Asur'a bağlı olduğu da anlaşılmaktadır.

Bu dönemlerde Persler; ayrı ayrı kabileler olarak, ayrı yöneticiler tarafından yönetilmekteydi. M.Ö. 8. yüzyıldan sonra özellikle Asur baskılarından dolayı Zagros dağlarını geçen bu kavimler Elam devletinin merkezi Sus şehri yakınlarına yerleşmişlerdir. Burada kurdukları şehre Parsumaş adını vermişlerdir. Bu göç onları Asur baskısından kurtarmıştır. Fakat bu sefer de Med baskısı ortaya çıkmıştır. Persler de Med baskısını kabul etmek zorunda kalmışlardır.² İlk zamanlar göçebe hayat yaşadıkları kabul edilen Persler on boydan oluşurlar, bu boylardan bazıları köy ve

¹ Katouzian, Homa; **Ancient, Mediaval and Modern Iran**, London, Yale University Press, 2009, s. 29.

² Günlaltay, **a.g.e.**, s. 127.

kentlerde tarımla uğraşmaktadır, bazıları ise hayvan sürüleriyle göçebe hayatı devam ettirmektedir.³

M.Ö. 700 tarihlerinde Perslerin başında Akamenes adında bir prens bulunmaktaydı. O döneme kadarki en başarılı Pers kralı Akamenes olmalıydı. Belki de ilk Akamenid kralıydı. Çünkü o güne kadar Akamenid adı hiçbir yerde geçmemişti. Bu nedenle Persler, Akamenes'i hanedanlarının atası saymaktadır ve Persler de Akamenidler diye anılırlar.⁴ Bu sayede kendi soylarını hem eski bir kökene hem de tarihi ve başarılı bir krala dayandırırılar.

Akamenidlerin tahmin edilen ya da yazısız tarihi M.Ö. 7. yüzyılda başlamış olsa da, Pers adı yazılı kaynaklarda ilk olarak M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren geçmeye başlar.⁵

II. Kyros'un büyük büyük dedesi olan Teispes, Akamenid hanedanına adını veren Akamenes'in torunudur. Hem Kyros, hem de I. Darius, kendi saltanatlarını ve soylarını meşrulaştırmak için dedeleri olan Teispes'e atıfta bulunurlar.⁶ Akamenes ve Akamenid adı Hemedan pazarından satın alınan, üzerinde eski Persçe bir yazıt bulunan altın bir plakada ve I. Darius'un kendini tanıttığı bir Res Gestae (Gerçekleştirilen İşler Listesi) olan uzun yazıtta, meşhur Behistun yazıtında geçer:

“Ben Dareios, büyük kral, kralların kralı, Perslerin kralı, halkların kralı, Viştapa'nın oğlu, Arsames'in torunu, Akamenid (...). ...”.⁷ Bu yazıttan da anlıyoruz ki adı bilinen ilk Akamenid kralı Akamenes'dir ve Akamenid soyundandır.

M.Ö. 692 tarihinde Babil'in kuzeyindeki Habule'de Asur kralı Sanherib ile savaşan müttefik kuvvetler arasında, Elam kuvvetlerinin yanında

³ Herodotos, I, 125.

⁴ Herodotos, III, 75.

⁵ Garthwaite, **a.g.e.**, s. 22.

⁶ Garthwaite, **a.g.e.**, s. 23.; Brosius, Maria; **The Persians**, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group Press, 2006, s. 15.

⁷ Casabonne, Olivier; “Akamenid İmparatorluğu: Büyük Kral ve Persler”, **Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 188.

Akamenidlerin de yer aldığı düşünülmektedir. Bu döneme ait Asur belgelerinde Parsumaş da düşmanlar arasında sayılmaktadır. Belgelerde savaşı kimin kazandığı belli değildir.⁸ Bilinen ve açık olan tek şey Perslerin atası olan Akamenidlerin Asur'a karşı Elam kuvvetleriyle birlikte hareket ettiğidir. Bundan da Asur'un o dönem için güçlü bir rakip olduğunu, diğer daha zayıf devletlerin de birleşerek ortak düşmana karşı savaştığını anlıyoruz.

Akamenid'in ne kadar hayatta kaldığı konusunda bilgimiz yoktur. M.Ö. 675 yılına doğru oğlu Teispes kendisine halef olmuştur.*

Güçlü bir prens olduğu anlaşılan Teispes (M.Ö. 675-640), babasının yerine tahta geçtikten sonra üzerindeki Elam baskısının azaldığını hissetti. Bunun üzerine Elam sınırlarında yer alan Anşan bölgesini alarak sınırlarını genişletti. Bu fetih onun nüfuzunu artırdı. Elam kralı II. Şilhak-inşuşinak burayı geri almak için bir mücadele vermedi. Böylece Teispes de kendisini Anşan-Parsumaş kralı ilan etti.

Yavaş yavaş sınırlarını genişletmeye başlayan küçük Pers krallığı için bu dönemde tehlike ne Elam ne de Asur'du. Onlar için tehlike Med devletiydi. Elam, iç karışıklıklarla uğraşıyordu. Bu duruma karşı bir müdahalede bulunacak gücü yoktu. Asur ise küçük ve gelişmekte olan Pers prensliğini bir tehlike olarak görmüyordu. Onlar için asıl tehlike o dönem için Kafkaslar üzerinden bölgeye inen Kimmerlerdi. Medler, Kimmlerle anlaşmışlardı. Bu sırada Med tahtında prens, Fraort vardı. Kimmerleri Asur üzerine yönlendirmişti. Bu da Asur için yeni ve büyük bir tehlike demekti.⁹

⁸ Chronique Babylonienne, du Musée Britannique Records, B, III, 16-18.

* Teispes adı Herodotos'un VII. kitabının 11. Maddesinde geçer. Darius bu bölümde atalarından bahseder. Burada iki tane Teispes adına rastlıyoruz. Bundan da Akamenid sülalesinde iki farklı Teispes olduğu söylenebilir. Fakat henüz elimizde başka bilgi ve belge olmaması bu iki farklı kişinin kesinliğini şüphede bırakmaktadır. Diğer bir örnek olarak Kyros'a ait bir silindir mühürde de Kros kendisinden "...Kyros'un torunu, Anşan'ın kralı, Büyük kral Kyros'un torunu, Anşan'ın kralı, büyük kral Teispes'in torununun çocuğu, ..." şeklinde bahseder. Burada da adı geçen Teispes, bu isimde en az bir kralın olduğunu kanıtlamaktadır.

⁹ Günlaltay, a.g.e., s. 128.

Asur kralı Asarhaddon (M.Ö. 680-669), Kimmer dalgalarının Harhar bölgesini ve Ellipi memleketi sınırındaki Sissirtu şehrini tehdit ettiğini haber almıştı. Hatta Elvend-Diyala bölgesinde yer alan, kendisine ait Bit-Hambon şehrini kurtarmak için harekete geçmesi gerekiyordu. Bu karışık ortamdan faydalanan Med prensi güneydoğu yönünde ilerledi, Parsumaş üzerine doğru harekete geçti. Herodotos'un da anlattığı bu seferden Asur belgelerinde de bahsedilir. Med kralı Fraort, Pers kralı Teispes'i hükmü altına almıştır. Fakat Med devletinin Pers egemenliği uzun sürmemiştir. Med kralı, Asur'a karşı çıktığı bir seferde ölmüştür. O ölünce Teispes Med baskısından kurtularak özgür olmuştur.¹⁰

Med kralı Froart ölünce, ülkesi İskitler tarafından tahrip edilmiştir (M.Ö. 653). Teispes'in ülkesi ise daha önce ele geçirdiği Anşan bölgesi de dâhil olmak üzere İskit akınlarından kurtulmuştu. Teispes sınırlarını genişleterek Persepolis bölgesine kadar ulaştı. Öldüğü zaman sınırları, krallığın ana yurdu Parsumaş bölgesi, Anşan ve Parsa bölgesine kadar uzanıyordu.

Teispes ölünce ülke, varisi olan iki oğlu arasında bölündü. Büyük oğlu Ariaramnes (M.Ö. 640-615), "Büyük Kral" unvanı ile Farsa memleketinde hükümdar oldu. Küçük oğlu I. Kyros (M.Ö. 640-600) Parsumaş kralı olarak tahta geçti.

Ariaramnes'e ait olan ve altın tablet üzerine yazılı kitabesinden, hükümdarlığının ilk zamanlarının rahat geçtiği anlaşılmaktadır. Bu kitabede, büyük tanrı Ahura Mazda'nın kendisine Farsa ülkesini ihsan ettiğini, pek çok cins atları ve yiğit askerleri olduğunu, kendisinden önce babasının kral olduğunu anlatarak övünmektedir.

Ülke toprakları Elam sınırında bulunan kardeşi I.Kyros, O'nun kadar şanslı değildi. Asur krallarından Asurbanipal, Elam ülkesini istila edince Parsumaş da tehdit altındaydı. Bu durum karşısında I. Kyros, Asurbanipal'e

¹⁰ Günlaltay, a.g.e., s. 129.

bağlılığını bildirmek zorunda kalmış ve güvence olarak da oğlu Arukku'yu rehine olarak Ninive'ye göndermiştir.

Med kralı Keyakser, M.Ö. 625 yıllarında İskitleri ülkesinden kovdu ve bağımsızlığını kazandı. Bu durum karşısında Persler için ciddi bir tehlike ortaya çıktı. Med kralı iç işlerinde düzeni sağladıktan sonra akınlar yapmaya başladı ve güneye yöneldi. Parsa bölgesine yürüdü. Ariaramnes'i yendi. Ülkesini ele geçirdi ve yağmaladı.

Ariaramnes'in halefi olan oğlu Arsames ve onun yerine geçen halefi Histaspes, siyasi ve askeri olarak herhangi bir başarı gösteremediler. Çünkü Keyakser, bu bölgelerde yeni bir devlet kurulmasını engellemek adına önlemler aldı. Keyakser, Parsa ülkesiyle beraber I. Kyros'un memleketi olan Parsumaş ve Aşan bölgelerini de egemenliği altına aldı. Bölgelerin idaresini I. Kyros'un halefi olan I. Kambizes'e (M.Ö. 600-559) verdi. Bu durumda tüm Pers bölgeleri, Med egemenliğine girmiş oldu.

I.Kambizes, Med kralı Astiyages'in kızı ile evlenmek suretiyle Medlerden aşağı görülen sosyal durumunu yükseltmişti.¹¹ Bu evlilikten İran'da büyük bir imparatorluk kurarak adını ve Persleri dünyaya duyuracak olan II. Kyros doğmuştur.

Kyros'un doğumu ve yetişmesi bir efsaneyle anlatılmaktadır. Herodotos'un verdiği bilgilere ve anlattığı efsaneye göre Med kralı Astiyages bir rüya görür. Rüyadan çok etkilenir. Rüyasını rüya yorumcularına yorumlatır. Aldığı yorumun ve rüyanın etkisiyle kızını bir Medliyle değil, Pers Kambizes ile evlendirir. Bu evlilikten sonra saltanatına bir zarar gelmeyeceğini düşünür. Fakat evlilikten sonra görmüş olduğu ikinci bir rüya Astiyages'i daha da korkutur. Rüya yorumcuları, Astiyages'in gördüğü rüyayı, kızı Mendane'den doğacak çocuğun krallığını ele geçireceği şeklinde yorumlarlar. Saltanatının kendi soyundan olmayan birisine geçmesini istemeyen Astiyages, en yakın ve en güvenilir adamı Harpagos'u, doğacak

¹¹ Günaltay, a.g.e., s. 130.

torununu öldürmekle görevlendirir. Harpagos ise tahtın tek varisi olan ve babasından sonra tahta geçecek Mendane'nin kendisinden soracağı hesaptan çekindiği için bu görevi bir sığırtmaca* verir. Sığırtmaç Kyros'u öldüreceği sırada eşi yeni doğum yapmıştır ve çocuğu ölü doğmuştur. Hiç kimsenin haberi olmadan sığırtmaç, eşinin de etkisiyle ölü çocukla Kyros'u değiştirir. Harpagos ve adamları Mendane'nin doğan çocuğunun öldüğüne inanırlar. Ama ölü çocuk sığırtmacın çocuğudur ve Kyros dağda, sığırtmacın çadırında yaşamaktadır. Daha sonra bu olay açığa çıkar. Astiyages, torununu anne ve babasına verir. Harpagos'u da cezalandırır.¹²

II. II. KYROS DÖNEMİ (M.Ö. 559-529)

II. Kyros, doğumundan itibaren bir şehzade gibi yetiştirildi. Doğum ve çocukluk yılları biraz sıkıntılı geçse de gençlik yıllarında ailesinin de desteği ile bu sıkıntıları atlattı. O, Pers geleneklerine göre eğitildi. Pers gelenekleri ise devlete ve halka yararlı olmaya çalışmaktan ibaretti. Pers ülkesinde cinayet işlenmezdi. Çocukken alınan eğitim neticesinde, büyüyünce isteseler bile bir cinayet işleyemezlerdi.¹³

Kyros'un gençlik döneminde Pers ülkesi Med egemenliği altındaydı. Ülkede çeşitli boyların oluşturduğu halk yaşıyordu. Kyros, bu boyları bir araya getirmiş ve Medlere karşı ayaklandırmıştır. Pers boyları; Pasargatlar, Maraphlar, Masapiler, Panthialailer, Derusaiailer, Germaniler, Daolar, Mardiler ve Sagartlar idi.¹⁴

Kyros, ülkesinde birliği sağlayıp otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra Medlerin iç işlerine karışmaya başladı. Med kralı Astiyages, kendi halkına ve

* Sığırtmaç çoban demektir.

¹² Herodotos, I, 106-120.

¹³ Ksenophon; **Kyros'un Eğitimi**, çev: Yiğit Değer Bengi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, s. 6.

¹⁴ Tekin, **a.g.e.**, s. 90.

kendisine tabi olan halklara kötü davranmaktaydı. Kyros, bu durumu görüyordu. Med ülkesini ele geçirebilmek için planlar kurdu ve harekete geçti. M.Ö. 553 yılında Med üzerine bir sefere çıktı. Kraliyet soyundan gelen Medli Harpagos'u kendi tarafına çekti. Astiyages bu durumdan habersizdi. Bir ordu hazırladı. Ordunun başına komutan olarak Harpagos'u geçirdi. Pers ve Med orduları karşılaştı. Üç yıl boyunca devam eden savaşlardan sonra savaşı Pers orduları kazandı.¹⁵ Persler; Medlerin dünkü köleleri, bugün onların efendisi oldular. Böylece II. Kyros, hakkında çok ayrıntılı bilgiler bulunmayan Med devletine son vererek "Büyük Kral" ünvanıyla tahta oturdu.¹⁶ Artık Med krallığı yıkılmış, yerine Pers krallığı kurulmuştu. Ülkenin idaresi genç ve enerji dolu olan kral II. Kyros'un elindeydi. Kyros, Astiyages'i hayatının sonuna kadar himaye etti. Yaşamalarına izin verdi.

Böylece II. Kyros, M.Ö 550 yılında Pers devletini resmen kurdu. Kyros, Pers kralı olduğu zaman, Asya üç devlete bölünmüş durumdaydı. İran bölgesine de hâkim olan Astiyages, Kızılırmak'a kadar olan bölgenin hâkimiydi. Kızılırmak'tan Akdeniz'e kadar olan bölgede ise Kroisos'un kralı olduğu Lidya devleti vardı. Diğer bölgede ise sınırları tüm Mezopotamya'yı kapsayan, Mısır'a kadarki bölge ile Suriye, Filistin ve Sus bölgesinin de hâkimi olan Babil devleti vardı. Ülkenin başında kral II. Nabukadnezar bulunuyordu.

M.Ö. 585 yılında Med devleti ile Lidya arasında, uzun süredir devam eden savaş bir güneş tutulmasıyla sona ermişti. Savaştan sonra yapılmış olan barış devam etmekteydi. İki devlet de diğer devlet için tehlike ve şüphe oluşturacak herhangi bir harekette bulunmamaya çalışıyordu. Lidya devleti batı bölgelerde, Yunan kolonileri üzerinde etkisini sürdürüyor, Kızılırmak'ın doğusuna karışmıyordu. Med devleti ise Kızılırmak'ın batısıyla ilgilenmiyordu. Yönünü doğuya çevirmişti. Özellikle Babil'le ve bu bölgedeki prensliklerle mücadele halindeydi.

¹⁵ Diakov, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁶ Herodotos, I, 129.

Babil kralı Nabukadnezar'ın ölümüyle iç karışıklık çıkmıştı. Sık sık kral değişiyordu. Son olarak Babil tahtına Nabunaid geçti (M.Ö. 555-539). Bu karışık dönemde Elam'ın Babil'e bağlılığı kalmamıştı.

Ön Asya'da siyasi birlik neredeyse tamamen bozulmuştu. Babil devleti iç isyanlarla uğraşmaktaydı. Med devletine Persler son vermişti. Siyasi birliğini sürdüren, hala ayakta kalmış olan ve güçlü devlet sadece Lidya idi.

Babil kralı Nabunaid, Babil kaynaklarında Med ülkesinin yıkılışını şöyle anlatmaktadır: “Astiyages’e gelince, askerleri kendisine isyan ettiler. Astiyages tutularak II. Kyros’a teslim edildi. II. Kyros bu zaferden sonra Hagbatana üzerine yürüdü. Şehri aldı. Altın, gümüş, mobilyalar ve bütün servet yağma edildi. Eşya ve mobilyalar ile diğer servetler Anzan memleketine götürüldü.” Bu zaferden sonra II. Kyros’un, M.Ö. 549 yılındaki bir tablette kendisini “Anzan Kralı” olarak tanıttığını, M.Ö. 546 yılına ait bir tablette ise “Parsa Kralı” unvanını kullandığını görmekteyiz.¹⁷

Bu tarihlerde Babil’de Nabunaid hüküm sürmekteydi. İç karışıklıklar devam ettiği için Kyros, Nabunaid’in kendisine karşı bir sefer düzenleyemeyeceğini biliyordu. Lidya devletinin kralı Alyattes ölmüştü. Yerine M.Ö. 558 yılında Kroisos kral olmuştu.

Kroisos, atalarının fetih politikalarını sürdürüyordu. Batıda Milet ve İyonya şehirlerini ele geçirmişti. Doğuda ise Kızılırmak nehrine kadar dayanmıştı. Lidya kralı Kroisos, doğuda kurulmuş olan büyük Pers devleti tehlikesini bertaraf etmek için M.Ö. 547 yılında harekete geçti. İran nüfuz bölgesinde olan Kapadokya bölgesine girdi.¹⁸ Bu hamle Lidya-Pers mücadelesinden ziyade bir Doğu-Batı mücadelesinin başlangıcı olacaktı ve uzun süre devam edecekti. Bu süre içinde, yazılı belgeler Yunan kentlerinin başından geçenleri izleyebilmemizi sağlarken, Asya içerisindeki beylikler ve eyaletler tarihin karanlığına gömülmüş görünüyor, sadece anlık kesitler bazı

¹⁷ Günaltay, a.g.e., s. 134.

¹⁸ Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 55.

dönemleri aydınlatsa da Asya tarihi hakkında kesin ve net bilgilere ulaşamıyordu.¹⁹

Ön Asya tarihinde önemli bir sürecin başladığı ve II. Kyros'un tahta geçtiği esnada Anadolu ve Ön Asya'da siyasi durum bu haldeydi. Kyros, ilk iş olarak hükümdarlığını halkına kabul ettirdi. Ordusunu güçlendirdi. Güçlü olmak ve bu gücü yönetmek için gerekli önlemleri üç yıl gibi kısa bir sürede aldı. Artık ses getirecek, Pers sınırlarını üç kıtaya yayacak, Pers adını bu seferlerle dünyaya duyuracak olan kral ve ordu tüm hazırlıklarını tamamlamıştı. Pers seferleri başlayacaktı. İlk sefer de Perslere karşı bir sefere çıkmış olan Lidya devleti ve dolayısıyla Anadolu üzerine olacaktı.

A. Anadolu'nun Fethi

Akamenid hanedanlığının bilinen beşinci kralı olan II. Kyros (M.Ö. 559-529), vasali olan Med kralı Astiyages'e isyan etmiş ve M.Ö. 550 yılında Med devletini ortadan kaldırıp Med topluluklarını da kendisine bağlamak suretiyle Pers kralı olarak bağımsızlığını ilan etmişti.²⁰ Böylece sınırları İran'dan Anadolu'nun içlerine kadar uzanan Pers İmparatorluğu kurulmuştu.

M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'da önemli bir güç haline gelmeye başlamış olan Lidya krallığı yer almaktaydı. Bu tarihten itibaren Lidya kralları Batı Anadolu devletlerini ele geçirmişlerdi ve bu kentleri haraca bağlamışlardı.²¹ Çünkü bu kentler denizcilik ve ticaretle uğraşıyorlardı. Bu ticaret de onların güçlü bir ekonomiye sahip olmalarını sağlıyordu.

Lidya kralı bu sırada kurulmuş olan ve sınırlarını genişleten Pers varlığından rahatsız olmaya başladı. Bu nedenle gerekli olması durumunda

¹⁹ Llyod, Seton; **Türkiye'nin Tarihi: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, XX. Baskı, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007, s. 121.

²⁰ Katouzian, **a.g.e.**, s. 35.

²¹ Herodotos, I, 15-28.

yardımlarını almak amacıyla Babil ve Mısır ile dostluklar kurdu. Yunan şehirlerinden Sparta başta olmak üzere diğer tüm Yunan şehirlerine elçiler gönderdi. Onlara birlik çağrısı yaptı.²² Persler üzerine yapacağı seferin hazırlıklarını sürdürürken tapınaklara hediyeler gönderdi. Kendisi için dua ve kehanette bulunmalarını istedi. Aldığı cevaplardan seferinin lehine sonuçlanacağını çıkardı²³, gerekli askeri hazırlıkları tamamladıktan sonra Kapadokya bölgesine doğru sefere çıktı.

II. Kyros'da Kroisos'un bu hazırlıklarından haberdardı. O da ordusunu hazırladı. İyonya şehirlerine haber yolladı. Kroisos'un hâkimiyeti altındaki İyon şehirlerinin, Lidya'ya karşı ayaklanmasını istedi. Kyros böylece Lidya'yı iki cepheden vurmaya planlamıştı. Fakat Milet dışındaki İyonya şehirleri bu çağrıya olumlu cevap vermediler.²⁴ Bu olumsuz cevabın verilmesinde ya Perslerin, Lidya'yı aşip kendilerine kadar ulaşamayacaklarını tahmin etmeleri ya da Lidya hâkimiyetinin Pers hâkimiyetinden daha hafif koşullar taşıdığını düşünmeleri etkili olmuş olabilir.

Kroisos, kendi egemenliği altında bulunan İyon kentlerinden piyade kuvvetleri getirmişti. Bu askerler ile Lidyalı askerlerden oluşan güçlü bir orduya sahipti ve ordusuna güveniyordu. Pers ordusu ise hızlı, çevik, güçlü Med ve Pers askerlerinden oluşuyordu.

Kerkenez bölgesinde yapılan savaşın ilk gününde savaşı kazanan olmadı. Her iki taraftan da askerler bu savaş sırasında öldü. Pers ordusunun sayıca kendilerinden daha fazla olduğunu gören Kroisos, savaşı bıraktı ve Sardes'e geri döndü. Amacı, müttefiki olan Mısır ve Sparta'dan yardım alarak ordusunu güçlendirmektir. Kış ayı geçtikten, gerekli destek gelip ordu güçlendirildikten ve orduyu tekrar savaşa hazırlandıktan sonra baharda Pers üzerine yeniden sefere çıkmayı planlıyordu. Fakat bu sırada hiç beklemediği bir saldırı ile karşılaştı. II. Kyros, ordusunu dağıtmamıştı. Lidya'yı bir an önce

²² Herodotos, I, 76.; Ribart, Andre; **İnsanlık Tarihi**, Cilt I, çev. Necla Işık, İstanbul, Evrensel Basın Yayın, 2010, s. 76.

²³ Herodotos, I, 46-56.

²⁴ Balcer, John M.; "The Persian Conquest of the Greeks", Konstanz, **Encyclopedia Iranica**, 1995, s. 20.: (Erişim), <http://www.iranicaonline.org/articles/greece-ii>, 01.07.2013.

almak istiyordu. Bunun için en uygun zamanın şimdi olduğunu biliyordu. Geri çekilmiş olan Kroisos üzerine ani bir sefer düzenlemek için kısa sürede birliklerini toplayan II. Kyros, Lidya ordusunu takip etmiş ve başkent Sardes önlerine gelmişti. M.Ö. 547 yılında Sardes ovasında iki ordu tekrar karşı karşıya geldi.²⁵

Herodotos, bu sefer sırasında Kroisos'un süvarilerinden çekinen Kyros'un, komutanı Harpagos'un önerisiyle Pers askerlerini develer üzerine bindirdiğinden ve atların develerden ürkerek kaçmalarını sağladığından bahseder.

Sardes kuşatıldıktan sonra, Kroisos müttefiklerinden yardım istemişse de bu yardım Sardes'e ulaşmadan, kuşatmanın on dördüncü gününde Persler Sardes'e girdi. Sardes düştü ve Pers egemenliğine girdi. Savaş neticesinde Kyros, Lidyalıları yalnız Kapadokya bölgesinden çıkarmakla ve sınırlarını Kızılırmak'ın batısına taşımakla kalmadı. Lidya önlerine kadar geldi. Lidya'yı ele geçirdi. Asya'dan Ege Denizi'ne kadar olan bölge Pers egemenliğine girdi. Kenti ele geçiren II. Kyros, kral Kroisos'u da esir etti. II. Kyros, kral Kroisos'a zarar vermedi, onu Medya'ya gönderdi (M.Ö.546).²⁶

Sardes ele geçirildikten sonra Batı Anadolu'daki İyonya kentleri, II. Kyros ülkesine dönmeden önce kendisiyle anlaşmak için elçiler gönderdiler. Kroisos'a bağlı oldukları şartlarla kendisine de bağlı olacaklarını söylediler. Fakat II. Kyros, Kroisos'la savaşmadan önce kendilerine bir teklif sunduğunu, onların bu teklifi kabul etmediğini, dolayısıyla bu isteklerini kabul etmeyeceğini belirtti.²⁷

II. Kyros'un savaştan önceki teklifini kabul eden tek kent Milet idi. Milet, bir liman ve ticaret kentiydi. Persler için önem taşımaktaydı.

²⁵ Herodotos, I, 80-85.

²⁶ Gray, Lift D.; Buchanan, G.; **The Foundation and Extension Of The Persian Empire**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, s. 12.; Thukidides, **Peloponnesos'lularla Atina'luların Savaşı**, I, 16.

²⁷ Tekin, Oğuz; "Satraplar Anadolu'su", **Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 230.

İyonya şehirleri II. Kyros'tan çekiniyorlardı. Barış yapamadıkları için de kendilerini savunacak bir müttefik aradılar ve Sparta'dan yardım istemeye karar verdiler. Sparta bu isteğe ilk önce olumlu cevap vermedi.²⁸ II. Kyros'a bir elçi gönderdi. İyon ve Ayol kentlerinin yıkılmasını istemediğini belirtti. II. Kyros, elçilere cevap vermedi. Ülkesine dönmeyi, ülkesine dönünce de Babil ve Mısır üzerine sefer düzenlemenin planını kuruyordu.

II. Kyros, Sardes'i Pers soyundan Tabalos adında birisine emanet etti. Kroisos'un hazinelerini ve diğer Lidyalı esirleri Susa'ya getirme görevini Paktyas adında bir Lidyalı'ya verdi. Kendisi de Kroisos'u da yanına alarak Ekbatana'ya döndü.²⁹

II. Kyros dönerken, Lidya'nın mal varlığını ve özellikle Mermnad sülalesi krallarınca işletilen madenleri kendi üzerine geçirmişti. Olasılıkla burada söz konusu olan tüm Lidya ürünleri değil, maden sahibi zenginlerin altın ve gümüş üretimlerinden bir yüzdeyi bölge satrapı tarafından yönetilen Sardes hazinesine teslim etmeleri idi.³⁰

II. Kyros, İyonya üzerinde birkaç komutan bırakmanın yeterli olacağını düşünüyordu. Kendisinin burada kalmasını gereksiz görüyordu. II. Kyros dönünce, Paktyas denize doğru indi, elindeki para ile paralı askerler topladı. Sardes üzerine yürüdü ve Tabalos'u kuşattı.³¹

Merkezi otoriteden uzakta olan bu bölge, aynı zamanda paralı askerlerin de çok kolay bulunabildiği bir yerdi. Dolayısıyla burada hâkimiyet kurmak Persler için çok da kolay olmayacaktı. II. Kyros'un Anadolu'dan ayrılması, Lidyalılar ile bölgedeki Yunan şehir devletleri arasında son derece tehlikeli ittifakların kurulmasına yol açtı.

²⁸ Herodotos, I, 141.; Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

²⁹ Herodotos, I, 153.; Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

³⁰ Casabonne, **a.g.m.**, s. 189.

³¹ Herodotos, I, 154.; Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

Sardes'in kuşatıldığını haber alan II. Kyros, kendisi geri dönmedi, Med kökenli komutanlarından Mazares'i bölgeye gönderdi.³² Pers ordusunun geri döndüğünü duyan Paktyas ve kuvvetleri dağıldı. Paktyas, Namurt Koyu'na sığındı. Mazares, Namurt Koyu'na haber göndererek Paktyas'ın kendisine teslim edilmesini istedi. Bu isteğine bir karşılık verilmedi. Paktyas, sonra Sakız adası'na götürüldü. Sakız adası sakinlerine Dikili adasının verilmesi karşılığında Paktyas Perslere teslim edildi.³³

Ayaklanmayı bastıran Mazares, Lidya'ya bir çeki düzen vermek istedi. İlk olarak Sardes kuşatmasında Paktyes'e destek veren Güllübahçe kentini ele geçirdi. Halkını esir etti. Menderes ovasına indi. Magnesia kenti dâhil birçok kenti yağmaladı.³⁴

Mazares'in hastalanıp ölmesinin ardından II. Kyros, yine Med kökenli ve kendisine yakın bir komutan olan Harpagos'u ordunun başına geçirdi. Harpagos ilk iş olarak İyonya üzerine sefer düzenledi. Kalenin önüne toprak yığma tekniğiyle Foça'yı aldı. Foça halkı, kentin ele geçirileceğini anlayınca kenti boşalttı ve gemilere binerek uzaklaştı. Harpagos sonra diğer tüm Yunan kentlerini ele geçirdi.³⁵

Seferihisar kentine saldıran Harpagos bir savunma ile karşılaştı. Diğer kentlerde olduğu gibi burada da surların önünü toprakla doldurmak suretiyle surları aşan Pers ordusu şehri aldı.³⁶

Thukikides, II. Kyros'un Sardes'i ele geçirmesinden sonra tüm şehirlerin kentlerini hızla surlarla çevirdiğinden bahseder. Bu da Pers tehdidinin bölgede yayıldığıнын göstergesidir. Foça da bu dönemde surlarını yenilemiştir. Foça'da yapılan kazı çalışmalarında sağlam yapıda olan ve

³² Herodotos, I, 157.; Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

³³ Herodotos, I, 157-159.; Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

³⁴ Herodotos, I, 161.; Tekin, **a.g.m.**, s. 231.

³⁵ Herodotos, I, 162.; Tekin, **a.g.m.**, s. 231.

³⁶ Tekin, **a.g.m.**, s. 230.

kaliteli bir işçilikle yapılmış sur duvarlarının bulunması bu ifadeyi doğrulamaktadır.³⁷

Tüm İyonya bölgesini hâkimiyeti altına alan Harpagos, güneyde yer alan Karya ve Likya bölgelerini fethetmek için harekete geçti. Bir Karya kenti olan Datça, kentini bir adaya dönüştürüp Harpagos'a teslim olmak istemese de bu çalışma esnasında kaya parçalarının işçilere zarar vermesi üzerine bu amacından vazgeçmiş ve şehri Perslere teslim etmiştir. Harpagos daha sonra Gümbet kentini kuşatmıştır. Uzun süre direnen şehir sonunda teslim olmuştur.³⁸ Bu bölgede Yatağan kenti de Perslere direniş göstermiş fakat kuşatılan şehir uzun süre dayanamamış ve teslim olmuştur.

Likya bölgesinde yer alan Kınık halkı Harpagos'a karşı savaşmıştır. Savaşı kazanamayacaklarını anlayınca da esir olarak yaşamaktansa cesurca savaşıp ölmeyi tercih ederek kadınları, çocukları ve değerli eşyalarını akropoliste yakmışlar, sonra Perslerle yiğitçe savaşarak ölmüşlerdir. Köyceğiz halkı da Kınık halkına benzer bir savunma yapıp mücadele ettiyse de onlar da Harpagos'a teslim olmuşlardır.³⁹

Harpagos, dört yıl uğraştıktan sonra Küçük Asya'yı Pers hâkimiyeti altına almış bulunuyordu.⁴⁰ Bu seferden sonra II. Kyros, başarılı komutanı Harpagos'u Küçük Asya'dan sorumlu genel vali olarak atadı.

Böylece Küçük Asya'nın tamamı Pers hâkimiyetine giriyordu. İyon'lar da Ege Denizi'ndeki hâkimiyetini yitiriyorlardı. Yunanlılar, Kroisos'a ödedikleri vergilerden daha fazlasını artık Perslere ödeyeceklerdi. Bu vergiden kasıt bir Yunan metnine göre toprağın özel ürünleri, altın, gümüş, bakır veya bir ülkede bulunabilecek her şeydi. Ayrıca doğal ürünler ve ormanlar da bu türlerin içerisinde yer almaktaydı. Bu ürünler satraplığı ayakta tutmaktaydı.⁴¹

³⁷ Özyiğit, Ömer; "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları", *Anatolia*, 25, 2003, s. 97-107.

³⁸ Herodotos, I, 175.; Tekin, *a.g.m.*, s. 232.

³⁹ Herodotos, I, 176.; Tekin, *a.g.m.*, s. 232.

⁴⁰ Briant, Pierre; *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Indiana, Eisenbrauns Press, 2002, s. 38.

⁴¹ Casabonne, *a.g.m.*, s. 189.

Pers ordusuna da askeri destek vereceklerdi. Bu yaptırımlara rağmen, bu kent devletleri iç işlerinde serbest bırakılıyordu. Yunan kara devleti ile bağlantılarına da karışılmıyordu. Aslında bu fetih Yunanlılar için fazla bir yenilik getirmiyordu.

Persler, idare merkezi Sardes ve Daskileion* olmak üzere iki satraplık kurdular. İyonya ve Ayolya şehirlerini bu satraplıklara bağladılar. Belirli yerlere askeri üsler ve koloniler kurdular. Buraların idaresini de satraplara bıraktılar. Fakat Pers merkezi hükümetinin bu kadar uzak mesafedeki satraplıklarla ilgilenmesi çok zordu. Bu durumda Anadolu'ya asıl egemen olanlar, sonsuz yetkilere sahip olan satraplardı. Bu idari amirler bu kentlerin başına kendilerini destekleyen tiranların geçmesini daima teşvik etmişlerdir.⁴²

Bu dönem Batı Anadolu kentleri için de yeni bir dönemdi. Artık tek bir hükümdara tabi olmak yeterli değildi. Uzaktaki başkentte oturan krala ve onun bölgedeki temsilcisi satrap adındaki vekillere de tabiydiler. Tüm Anadolu'yu ilk kez yabancı bir güç yönetiyordu.⁴³

Yunan halkının yenilmez olarak gördükleri Lidya krallığının yıkılmasından sonra Persler ve II. Kyros'a olan saygı ve bağlılık artmıştı. Bu başarıları haber alan doğu ve batı hükümdarları II. Kyros ile iyi geçinmenin yollarını aramaktaydı.

Batı Anadolu üzerine komutanlarını göndermiş olan II. Kyros, doğuya yönelmişti. Kendisi için tehlikeli gördüğü Babil üzerine bir sefer planlıyordu. M.Ö. 540 yılına gelindiğinde II. Kyros, Babil'e karşı savaş hazırlıklarını tamamladı. Etrafı su dolu hendeklerle çevrili olan ve gayet iyi tahkim edilmiş Babil'e saldıracaktı. Fakat önce Asya seferine çıktı.

* Daskileion, bugünkü yeri Hisarkale/Bandırma/Balıkesir olan ve Manyas, Frigya bölgesi dâhil Hellospontos bölgesinin tamamını içine alan satraplık merkezidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Maffre, Frederic; "Kıyı Phrygiası ve Troas: Zengin Topraklar Ülkesinde", **Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 248-253.

⁴² Mansel, **a.g.e.**, s. 253-254.

⁴³ Schwertheim, Elmar; **Antikçağda Anadolu**, çev: Nuran Batu, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009, s. 39.

B. II. Kyros'un Kuzeydoğu Asya Seferi

II. Kyros, başkent Ekbatana'ya döndükten sonra doğudaki devletlere savaş açmanın planlarını yapıyordu. Pers için en büyük tehlike Babil idi. Fakat Babil'e karşı bir savaşa girmeden önce İran'ın doğusunda yer alan savaşçı boyları egemenlik altına almak gerekiyordu. Zira bu boylar cesur ve çevik savaşçılardı. Onların egemenlik altına alınmasıyla hem onlardan gelebilecek olası bir saldırıyı önlenecek hem de yapılacak olan seferlere güçlü askerler sağlanarak ordu güçlendirilecekti.⁴⁴

M.Ö. 546-540 yılları arasında beş ya da altı yıl süren Asya seferinden sonra Bakteriyen, Marjiyana, Uvarazimiya ve Suğdiyana bölgeleri alındı. Pers kuvvetleri Sirderya boylarına kadar ulaştı. II. Kyros, daha sonra Orta Asya'dan gelebilecek akınlara karşı burada kaleler inşa ettirdi.

Sibirya bozkırlarına kadar ulaşan II. Kyros, kuzeye ilerleyemedi. Bozkırlar bu ilerleyişi durdurmuştu. Doğuda Çin'e kadar uzanan bölgede Sakalar yer alıyordu. Persler, burada Sakalarla karşılaştılar. Yapılan mücadelede Saka kralı Amorges esir edildi. Dağılan Saka ordusunu toparlayan Amorges'in eşi karşı hücumla geçti. Bu hamle sonrasında II. Kyros geri çekilmek ve Sakalarla anlaşmak zorunda kaldı. Saka prensesi böylece eşini Pers esaretinden kurtardı. Amorges ile II. Kyros anlaşma yaptılar. Perslere vergi ödemeyi kabul ettiler. II. Kyros bu anlaşma ile Asya üzerinden gelebilecek olan tüm saldırılara karşı Sakalardan bir set de oluşturuyordu.⁴⁵

II. Kyros dönemine ait kaynaklarda Sakaların Asurlulara karşı Perslerle birleştiklerinden bahsedilmektedir. Fakat Sakaların tüm boyları II. Kyros'a bağlı değildi. II. Kyros; Lidya ve Babil gibi güçlü devletlerle savaşırken Saka

⁴⁴ Günlaltay, a.g.e., s. 141.

⁴⁵ Günlaltay, a.g.e., s. 142.

gibi yine güçlü bir boyun kendi yanında yer alması ve idaresini tanıması için uğraşmış olmalıdır.⁴⁶

II. Kyros, Sakalarla anlaşp doğuda güvenliğı sağladıktan sonra Mezopotamya bölgesinde hüküm sürmekte olan Babil devleti üzerine sefere çıkacaktı. Çünkü Babil, Kroisos'un II. Kyros aleyhine hazırlamış olduğı ittifaka dâhil olmuştu.

C. II. Kyros'un Babil Seferi

II. Kyros seferlerine devam ederken Babil taht kavgalarıyla uğraşıyordu. Babil, egemenliğindeki Suriye ve Filistin bölgelerinde yer yer çıkan isyanların bastırılmasında bile zorlanıyordu. Bu isyanlar da otoriteyi gün geçtikçe yıpratıyordu.

II. Nabukadnezar'dan sonra, yedi yıl içerisinde dört tane Babil hükümdarı değişmişti. Son olarak tahta Nabunaid geçmişti. Harran'lı bir rahibenin oğluydu. Askeri ve siyasi yeteneklerden mahrumdu. Bilgin birisiydi fakat komutanlıktan anlamıyordu. Barış ve huzur içerisinde yaşamak istiyordu.

II. Kyros Babil'e geldiğinde Nabunaid başkentte değildi. Şehirde oğlu Baltazar vardı ve babası adına hüküm sürüyordu. Babil iç içe üç sur ile çevrilmişti. Surların içerisinde hendekler vardı ve hendeklerin arası da su ile doldurulmuştu. Babil, ihtiyaçlarını karşılamak için şehirden dışarı çıkmak zorunda kalmıyordu. Kayıklar vasıtasıyla bu hendekler ve nehir üzerinden ihtiyaçlarını karşılıyordu. İçecek su sorunu da bulunmuyordu. Bu şehri almak kolay olmayacaktı. Fakat II. Kyros, Babil'in birtakım ileri gelenlerini kendi safına çekmeyi başarmıştı. Bunlardan birisi de Diyala ve Zap ırmaklarının

⁴⁶ Durmuş, İlhami; **İskitler (Sakalar)**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:141, Seri III-Sayı: B.8, 1993, s. 69.

arasındaki bölgenin valisi olan Kubaru idi. Ondan aldığı taktikle Fırat nehrinin yönünü değiştirdi. Hendeklerin içerisindeki su da çekilince şehrin savunma mekanizması kırılmış oldu. Merkezle irtibatı kesilen Opis şehrindeki Baltazar kuvvetleri üzerine hücum etti. Savaşı II. Kyros kazandı. O esnada Sippar şehrinde bulunan Nabunaid de kaçtı. Babil alınınca M.Ö. 538 yılında II. Kyros, kendisini Babil kralı; Babil tanrısı Marduk'u da Babil tanrısı ilan etti.⁴⁷ Marduk, Babil'in en önemli tanrısı idi. Hammurabi ve Samsuiluna'nın gözde tanrısı ve Babil'in büyük koruyucu tanrısı Marduk'tu.⁴⁸ Tek tanrıların ilki olarak kabul edilen Marduk, tüm Mezopotamya'da da kabul edilen bir tanrı idi.⁴⁹

Pers kralı II. Kyros, Babil tanrılarını korumak ve şehri yağmalamamak suretiyle rahiplerin takdirini kazandı. Kamu ve ibadethane inşaatlarına izin verdi. Tahrip olmuş tapınakların onarımını da üstleneceğini ilan etti.⁵⁰ II. Kyros, rahipler tarafından Babil tahtının meşru varisi kabul edildi ve dünya egemenliğine işaret eden "dört iklim kralı" ilan edildi.⁵¹ Böylece Babil, Susa ve Ekbatana'dan sonra üçüncü başkent oldu.

II. Kyros, Babil kralı II. Nabukadnezar'ın M.Ö. 586 yılında Babil'e sürgün ettiği Yahudileri serbest bıraktı. Onların memleketlerine dönmelerine izin verdi. Fakat bu yahudilerin çok az bir kısmı geri dönerken büyük bir kısmı dönmedi.⁵² Kudüs'teki eski mabetlerini kurmaları için maddi ve manevi yardımlarda bulundu. Kyros'un Silindiri'nde Babil'in fethi ve Yahudilerin serbest bırakılması olayından da bahsedilir.⁵³ Bundan dolayı Yahudiler, Tevrat'ta II. Kyros'u övmektedirler.⁵⁴ Persler, yahudilere iki yüz yıl hükmetti.

⁴⁷ Günlaltay, **a.g.e.**, s. 143-144.

⁴⁸ Mieroop, **a.g.e.**, s. 146.

⁴⁹ Dalaparte, **a.g.e.**, s. 53, 307, 308.

⁵⁰ Kuhrt, **a.g.e.**, s. 370.

⁵¹ Mansel, **a.g.e.**, s. 254.

⁵² McNeill, William H.; **Dünya Tarihi**, çev:Alaeddin Şenel, XII. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2007, s. 89.

⁵³ Brosius, **a.g.e.**, s. 70.

⁵⁴ Usta, Ahmet; "Ali Reşad'ın Tarih-i Kadiminde İbraniler", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 14-15, ed. Yavuz Ünal, Samsun, Ceylan Ofset, 2003, s. 135-157.

M.Ö. 538 yılında başlayan yahudi hâkimiyeti imparatorluğun yıkılışına kadar sürdü.

II. Kyros, Babil'i ele geçirdikten sonra çivi yazılı metinlerde bu başarısından bahseder. Kraliyet yazıcıları tarafından yazılmış olan ve kralın saltanatını ve fethini meşrulaştırmanın ön planda olduğu bu tür metin ve tabletlerin en önemli örneklerinden birisi de şu anda British Museum'da sergilenmekte olan Kyros Silindiri'dir.

M.Ö. 538 yılında Fenike limanları ve şehirleri de Pers egemenliğine girdiler. Donanmalarını Pers kontrolüne bıraktılar. Doğu ile yapılan ticaret Suriye ve Arabistan çöllerini izleyerek Fenike'ye ulaşıyordu. Bu da Fenike şehirlerinin, İyon şehirlerinden bile daha büyük bir ekonomiye ve ticaret ağına kavuşmaları demekti. Fenike'nin Pers sınırlarına girmesiyle beraber Fenike kontrolünde olan tüm koloniler ile Akdeniz havzasında yer alan adaların çoğu da Pers egemenliğini tanıdı. Kıbrıs adası da bu dönemde Fenike-Pers birliğine katıldı. Savaş yapılmadan teslim alınan Kıbrıs, Akdeniz'de gittikçe güçlenen Perslerin, önemli bir ticaret üssüne sahip olması demekti.⁵⁵ Tüm bu deniz kıyısı kentlerinin alınması Perslerin artık denizde de etkin bir güç olmaya başlaması demekti. Ticaret yollarının ve kolonilerinin şimdilik bir kısmı Pers kontrolüne geçiyordu. Çok yakın bir zamansa diğer koloni ve şehirler de Pers egemenliğine girecekti.

D. II. Kyros'un Massaget Seferi

Herodotos'un anlattığına göre II. Kyros, Sirderya'nın ilerisinde yaşayan Massagetlerin Pers topraklarına yaptıkları akınları önlemek için Massaget kraliçesi Tomris ile evlenmek istedi. Tomris bu teklifi reddetti. II. Kyros, buna

⁵⁵Zournatzi, Antigoni; **Persian Rule in Cyprus: Sources, Problems, Perspectives**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 82.

sinirlendi. Seyhun nehrini geçerek Massaget ülkesine girdi. Tomris, ordusunu çok iyi yönetti. Çok iyi ok atan, kılıç kullanan Massaget ordusu bu savaşta “turan taktiği” kullandı. Büyük Balhan dağlık arazisinde gerçekleşen savaşta Massaget ordusu sahte bir geri çekilişten sonra, Balhan boğazında Pers ordusunun önünü kesti, düşmanını bozguna uğrattığını zanneden Pers ordusu rehavete kapıldı ve Massagetleri kovalamaya başladı. Fakat Massagetler, turan taktiğiyle⁵⁶ Pers ordusunun etrafını sarmış ve onları kuşatmaya almıştı. Sert mücadeleler ve kanlı çarpışmalardan sonra, bu savaş Massagetler kesin bir zaferle kazandı. Pers ordusunun büyük kısmı bu savaş sırasında öldürüldü. Kyros, savaş esnasında derin bir yara aldı. Aldığı yara nedeniyle ne yazık ki büyük kral II. Kyros da bu savaş esnasında öldü (M.Ö. 529).⁵⁷

II. Kyros dönemi böylece sona erdi. Bu dönemde kurulan imparatorluğun sınırları II. Kyros öldüğünde, Ege kıyısından İndus nehrine, Hazar kıyısından Nil boylarına kadar uzanıyordu.

III. II. KAMBİZES DÖNEMİ (MÖ. 529-522)

II. Kyros öldüğü zaman (M.Ö.529), doğuda Seyhun boylarından batıda Akdeniz ve Ege’ye, kuzeyde Hazar kıyılarından güneyde Basra körfezine ve Mısır’a kadar uzanan büyük bir imparatorluğu miras bırakmıştı.

Sağlığında büyük oğlu II. Kambizes’i veliaht göstermişti. Oğlunu Babil’e vali tayin etmişti. Ömrünün sonlarına doğru çıkmış olduğu seferlerde de yerine Kambizes’i bırakmıştı.

⁵⁶ Durmuş, İlhami; “İskit İmparatorluğu’nun Yıkılış Nedenleri”, **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış**, Cilt I, Sayı 2, Ankara, Yaz 2008, s. 199-214.

⁵⁷ Günaltay, **a.g.e.**, s. 146.

İkinci oğlu Bardiya'yı*, Kambizes'ten sonra tahta geçmek üzere, Kirman, Baktriyan, Partya ve Harezm gibi doğu eyaletlerinin yönetimiyle görevlendirmişti. Böylece kendisinden sonra oğulları arasında taht kavgası çıkmasını önlemek istemişti.⁵⁸ Fakat Kambizes tahta geçer geçmez kardeşi Bardiya'yı öldürttü. İmparatorlukta kendisinden başka varis kalmadı ve ülkenin tamamının kralı oldu.

Bu olay bazı iç isyanlara sebep olsa da Kambizes bu isyanları kısa sürede bastırdı. Kendisi ülkede yokken yerine geçecek rakibini öldürdükten ve çıkan isyanları bastırdıktan sonra Mısır üzerine bir sefere çıkmak için hazırlıklara başladı.

Pers-Mısır Savaşı

II. Kyros, Massaget seferi sırasında ölmüştü. Eğer ölmemiş olsaydı Massaget seferinden sonra Mısır üzerine bir sefer düzenleyecekti. Çünkü II. Kyros, doğuda Asur ve Mısır'ı kendisine hedef sayıyordu.⁵⁹ Bunu Kambizes'in ilk seferini Mısır üzerine düzenlemesinden de anlıyoruz. Kambizes, babasının son zamanlarında ülkenin yönetiminde görev almıştı ve babasının planlarını da bilmekteydi.

Herodotos'a göre Perslerin Mısır'a savaş açmalarının nedeni II. Kyros zamanında Mısır'dan İran'a gönderilmiş olan bir göz doktorunun kışkırtmalarıdır. Kambizes, Mısır firavunu Amasis'in kızını ister, bunun üzerine Amasis Kambizes'e bir kız gönderilir, fakat bu kız Amasis'in kendi kızı değildir.⁶⁰ Bu olaydan sonra Kambizes'in Mısır üzerine sefere çıktığı söylene de asıl sebep şüphesiz ve açıktır ki geniş sınırlara ulaşmış ve güçlü

* Herodotos bu prensin adının Semerdis olduğunu söyler.

⁵⁸ Günaltay, **a.g.e.**, s. 149.

⁵⁹ Herodotos, I, 153.

⁶⁰ Herodotos, III, 1.

bir yönetime sahip Pers hükümdarının bölgede kendisinden başka güçlü bir devlet ve rakip istememesidir. Ayrıca Mısır önceden beri Yunan kentleriyle iyi ilişkiler içerisindeydi. Mısır bölgesinde kurulmuş önemli Yunan ticaret kentleri de bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi ise Naukratis kenti idi. Eğer Mısır fethedilirse bu fetih Perslere hem coğrafi hem de ekonomik avantajlar sağlayacaktı.

Kambizes tahta geçtiği sırada Mısır tahtında firavun Amasis bulunuyordu. Fakat Persler Mısır'ı ele geçirmeden önce Amasis ölmüş, yerine oğlu III. Spammetik geçmişti.

Mısır'a ulaşmak çok kolay değildi. Çünkü Mısır, bir çölün arkasına gizlenmişti. Persler, Arapların yardımıyla çölü geçtiler. Spammetik, Pelusion'da bir karargâh kurmuş ve Pers ordusunun gelmesini bekliyordu. Kambizes de Mısır karargâhının karşısına karargâhını kurdu.

Pers ordusunda paralı Yunan ve Karya'lı askerler de vardı.⁶¹ Aynı şekilde Mısır ordusunda da Yunan paralı askerleri bulunmaktaydı. Mısır ordusunda yer alan Yunan paralı askerleri belki de Pers ordusunda paralı asker olan kendi evlatlarıyla karşılaştılar ki bu ihtimal kuvvetlidir.⁶²

Yapılan savaşı Pers orduları kazandı (M.Ö.525). Herodotos; savaşın ağır geçtiğini, her iki taraftan da çok askerin öldüğünü, sonunda Mısır'ın yenildiğini söyler. Böylece Mısır da Pers sınırlarına dâhil edilmiş oldu. Kambizes, Mısır'ı almak suretiyle babasının hayalini de gerçekleştirdi.

Kambizes, son Mısır hükümdarı III. Spammetik'in halefi olarak tanındı. Mısır kralının bütün hukuk ve unvanlarına sahip oldu. Aryandes adında birisini Mısır'a resmi vali tayin etti. Böylece Mısır hâkimiyetini resmileştirmiş oldu. M.Ö. 3. yüzyılda yaşamış olan Mısır'lı tarihçi Manetho'nun belirttiği krallar listesinde Pers kralları, Mısır'ın 27. sülalesine mensup krallar olarak

⁶¹ Balcer, **a.g.e.**, s. 101.

⁶² Dandamaev, A. Muhammed; **A Political History of the Achaemenid Empire**, Boston, Leiden University Press, 1990, s. 70-71.

gösterilmişlerdir. Fakat Mısır'da yer yer isyanlar çıkınca Kambizes, Mısır tapınak ve halkına karşı şiddet kullanmıştır. Bazı tapınakları yağmalamıştır.⁶³

Mısır seferi çok bereketli oldu. Kambizes sadece Mısır'ı değil çevresindeki diğer pek çok ülkeyi de hâkimiyeti altına aldı. Kambizes'in, iktidarının dördüncü yılında çıktığı Mısır seferi en büyük başarısı olmuştur.

Mısır fethedilince Libya kendiliğinden Perslere teslim oldu. Kambizes, Libya'nın güneyindeki Etyopya bölgesine karşı sefere çıkmaya karar verdi. Casuslar göndererek oranın durumu hakkında bilgiler aldı.⁶⁴ Bizzat Kambizes'in yönettiği Etyopya seferi çok plansız düzenlenmişti. Ordu için yeteri kadar yiyecek alınmamıştı. Daha yolun başlarında ordunun yiyeceği tükendi. Ordunun dağılmak üzere olduğunu fark eden Kambizes geri döndü. Fakat Thebai'ye geldiği zaman ordusunun büyük bir kısmı yollarda açlık ve sıcak yüzünden telef olmuştu.⁶⁵

Kambizes, Kartaca ve Ammonlar üzerine sefer hazırlığı yaptı. Kartaca üzerine deniz birliklerini, Ammon üzerine de kara birliklerini gönderecekti. Herodotos, Kartaca üzerine sefer yapıp yapılmadığı hakkında bilgi vermemiştir. Kambizes'in bu sefere çıkmadığı düşünülmektedir. Ammon üzerine gönderilen ordudan da haber alınamamıştır. Daha önce düzensiz, plansız ve başarısız bir sefere çıkan Kambizes'in bu ordusunun da çöllerde dağılmış ve yokolmuş olma ihtimali yüksektir.

M.Ö 522 yılına kadar Mısır'da kalan Kambizes, sınırlarını Habeşistan'a kadar genişletti.

M.Ö. 522 yılında, Kambizes Mısır'da iken Gavmate* adında bir Mag* rahip isyan çıkardı. Bu isyan, Kambizes'in gücünü epey kırdı. Gavmata,

⁶³ Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 58.

⁶⁴ Herodotos, III, 17.

⁶⁵ Herodotos, III, 25.

* Herodotos, bu ismi Smerdis olarak belirtir. Smerdis'in, Kambizes'in öldürdüğü kardeşi Smerdes'e benzediğini söyler. Veliht Smerdes'in katli gizlenmektedir ve halk da bundan habersizdir. Bu benzerlikten dolayı kendisini veliaht prens olarak tanıtır ve kendisini kral ilan eder.

* Mag, Med boylarından birisinin adıdır. Maglar genelde dini özellikleriyle ön plana çıkmış kişilerdir. Dini tören ve ayinleri yönetirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Diakov, **a.g.e.**, s. 196.

kendisini II. Kyros'un oğlu olan ve Kambizes tarafından öldürülen Bardiya olarak gösteriyordu. Halka vergi affı getirmeyi ve bazı reformlar yapmayı vaat ederek halkın bazı kesimlerini kendi yanına çekmeyi başardı ve başkentte kral unvanını alıp tahta oturdu.⁶⁶ Bu haberi öğrenen Kambizes hemen Mısır'dan ülkesine döndü. Fakat Suriye'ye geldiği zaman yolda öldü (M.Ö. 522). Kambizes ölünce Akamenid saltanatı da sona ermiş oldu. Gavmate rakipsiz olarak tahtta kaldı. Bir yıl kadar saltanat sürdü. Bu bir yıllık sürede iç isyanlarla uğraştı. Bunun için siyasi ve askeri bir başarı gösteremedi.

IV. I. DARIUS DÖNEMİ (M.Ö.522-486)

Kambizes Mısır'da iken bir Mag isyan ederek Pers tahtına geçmişti. Kambizes, bu isyana müdahale etmek için ülkesine dönerken yolda ölmüştü. Tahtta Akamenid soyundan olmayan bir kişinin oturması Pers soylularını tedirgin etmekteydi. Zira aradan geçen bir yıla rağmen ülke hala iç çalkantılardan kurtulamamıştı. İmparatorluğun her tarafında isyanlar vardı ve kargaşa söz konusuydu.

İran'da yedi soylu sülale birlik olarak Gavmate'ye karşı bir ihtilal yaptılar.⁶⁷ Tahttan indirilen Gavmate idam edildi. Darius'un dediği üzere bir zorba ve dolandırıcı olan Gavmate, Darius'un kendi kardeşini öldürdüğü sırrına vakıf olan fakat bu sırrı lehine kullanmaya çalışan bir fırsatçıdır.⁶⁸ Bu yedi soylu sülale; Otanes, Itaphernes, Gobryas, Megabazos, Aspathines, Hyhdarnes ve Darius'dur. Bu Pers soyluları daha sonraki dönemlerde imparatorluğun görev dağılımı içerisinde bulunmaktadır. Buradan da bu

⁶⁶ Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 58.; Brosius, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁷ Herodotos, III, 68-79.

⁶⁸ Toteva, *a.g.m.*, s. 210-211.

kişilerin Pers soyundan geldiklerini ve yönetimde söz sahibi olduklarını anlıyoruz.⁶⁹

Bu ihtilalden sonra devletin başına I. Darius geçti. I. Darius, Akamenid hanedanını ikinci derece bir koluna mensuptu. Babası Histaspes idi. I. Darius; kudretli, azimli ve teşkilatçı birisiydi. I. Darius kral olduğunda Araplar dışında bütün Asya halkı Pers egemenliğindeydi. Araplar ise hiçbir zaman Pers egemenliğine girmemişlerdi. Sadece Kambizes Mısır'a giderken yardım etmişlerdi. Böylece Pers ile müttefik olduklarını göstermişlerdi.⁷⁰

Asya'nın en önemli hükümdarlarından birisi olan I. Darius, eski sınırları korumakla yetinmedi. II. Kyros ile başlayan fetih hareketlerine devam etti. Yer yer çıkan isyanları bastırarak ülke bütünlüğünün parçalanmasına engel oldu. Böylece Pers imparatorluğu, o zamanın dünyasının en güçlü devleti haline geldi. Öyle bir devlet teşkilatı oluşturmuştu ki, bu teşkilat Pers İmparatorluğu yıkılana kadar sarsılmadan devam edecekti.⁷¹ Hatta bu teşkilatı İskender de değiştirmeden kullanmaya devam edecektir.

Persler çok farklı uluslardan oluşan bir devlettir. Bu milletlerden büyük bir imparatorluk inşa etmek hayli zordu. Çünkü imparatorluk dış işlerinde merkeze bağlı ama iç işlerinde serbest hareket eden eyaletlerden oluşuyordu. Bu eyaletler de merkeze çok sağlam bağlarla bağlı değildi. Küçük bir isyanda dağılabilecek bir yapıdaydılar. Bu nedenle merkezde yaşanan küçük bir otorite boşluğu, bu halkların isyan etmesine neden olabiliyordu. Kambizes'in son aylarındaki isyan ve sonrasındaki otorite boşluğunda da böyle olmuştu. Bu nedenle I. Darius, ülkeye birlik fikrini yerleştirmek için çok çaba sarf etti. Hatta kan akıtmak zorunda kaldı.

İlk isyanlar Susa ve Babil'de çıktı. I. Darius bu isyanları bastırdı. Babil'e karşı ordu toplamak için Medya'dan uzaklaşınca, Medler isyan etmek için fırsat bulmuştu. Bu hareket bir isyandan ziyade bir ihtilal niteliği

⁶⁹ Burn, Andrew Robert, **Persia and the Greeks: The Defence of the West C. 546-478 B.C.**, London, Stanford University Press, 1984, s. 94.

⁷⁰ Herodotos, III, 88.

⁷¹ Mansel, **a.g.e.**, s. 255.

taşıyordu. Bu ihtilal Zagros bölgesine hatta eski Asur topraklarına kadar yayıldı. I. Darius bu isyanı da bastırdı. Bu mücadelesini Babil'den Ekbatan'a giden yol üzerindeki Behistun Kayası'na yazmış ve savaş sahnelerini resmetti.⁷² Farsça, Elamca ve Babilce olmak üzere üç dilli yazılan yazıtta; Darius'un başarıları, seferleri ve ülkesi için yaptığı reformlardan bahsedilmektedir. Ayrıca bu yazıtta Midia ve Ermenistan'daki isyanlardan, Midia'nın Fravartış ve Asagarta'nın Çissantahma kentlerindeki ayaklanmalarından söz edilmektedir.⁷³

Diğer taraftan Lidya satrabı Oroites de isyan etti. Daskileion satrabını oğluyla birlikte öldürdü. Sonra Sisam tiranı Polikrates'i öldürdü ve Kapadokya üzerine yürüdü. I. Darius, gönüllü askerler arasından Bagaïos adında bir kişiyi seçti ve Oroites'in öldürülmesi görevini ona verdi. Bagaïos da M.Ö. 519 yılında Oroites'i öldürdü ve isyan da böylece sona erdi.⁷⁴ Bagaïos, Sparta'ya gelip buradaki isyanı bastırdıktan sonra Sisam adası, Gemlik ve Midilli adası bölgelerine giderek buralardaki isyan hareketlerini bastırdı. Kısa sürede bölgeyi ve bazı Kuzey Ege adalarını Pers hâkimiyetine bağladı.

A. Orta Asya İskit (Saka) Seferi (M.Ö. 518)

I. Darius, M.Ö. 518 yılında Sakalar üzerine de bir sefer düzenlemiştir. Pers kralı, Behistun kitabesinde sivri başlıklı Sakaların ülkesine sefer yaptığını, onların bir kısmını yendiğini, bir kısmını öldürdüğünü, liderlerinden birisi olan Sakunkha'yı esir ettiğini bildirir. Bu sefere ait daha fazla bilgi yoktur. Fakat Zeki Veli Togan'ın Polyen'e dayanarak verdiği bilgiye göre, I. Darius, Sakalar ile yaptığı savaşta bir hileye başvurmuştur. Kendi askerlerine

⁷² Georges, Jean; **Yazı, İnsanlığın Belleği**, çev: Nami Başer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 122.

⁷³ Melikov, Rauf; çev: Naile Ağababa, "Sagartiler", **Turkish Studies, International Periodical For the Languages: Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/2, Spring 2010, s. 735-745.

⁷⁴ Herodotos, III, 128.

Saka kıyafetleri giydiren I. Darius, Sakaları yenmiş ve onların çöllere kaçmasını sağlamıştır. Sirak adında bir çoban Sakalar'ı takip eden Darius kuvvetlerini bilerek yanlış yola göndermiş ve çöl içlerine doğru hareket etmelerini sağlamak suretiyle ülkesini ve Sakaları kurtarabilmiştir. Darius, sadece Sakunkha adlı Saka liderini esir almış diğer Saka boyları ve liderleri I. Darius'tan kurtulmuştur.⁷⁵

I. Darius da II. Kyros gibi bozkırda yaşayan İskitler üzerine sefere çıkmıştı. Be seferde göçebe kavimleri yenmeyi, yenemezse de onları korkutup durdurmayı hedefledi. Fakat bu göçebe kavimler üzerine yapılan saldırılar Perslere önemli olmayan küçük başarılardan başka bir şey getirmedi.⁷⁶

Buna benzer bir isyan'da Mısır'da çıktı. Bu zamana kadar çıkmış olan küçük isyanları bastıran I. Darius, Mısır'a doğru harekete geçti. Çünkü Mısır Pers için hem iyi bir ticaret merkezi ve tahıl deposuydu hem de güvenlik için son derece önemliydi. İsyan eden Mısır valisi Argandes'i öldürttü. İsyanı bastırdı. Mısır'lı kâhin ve rahiplere iltifatlarda bulundu. Onlara hediyeler sundu. Böylece halkın da sevgisini kazandı. Mısır'ı teşkilatlandırdı ve Pers egemenliğine tekrar bağladı (M.Ö.517).

I. Darius, tahta geçtikten sonra yedi yıl boyunca iç isyanlarla uğraştı. Yedi yıl boyunca ordusu, kendisi ve komutanlarıyla birlikte sükûneti sağlamaya çalıştı. Kendisine karşı hükümdarlık ilan eden dokuz kralı yendi ve onları esir etti. Sonunda ülkesinde birliği ve sükûneti sağlamayı başardı. II. Kyros'un kurduğu ve Kambizes'in sınırlarını genişlettiği imparatorluğu tekrar tesis etti. Bu imparatorluk, o zamana kadar kurulmuş en muazzam ve en geniş sınırlara sahip tek imparatorluktu.

I. Darius, yerel hanedanlıkları ortadan kaldırmamıştı. Onların varlığını kendisi ve ülkesi için bir tehlike olarak görmüyordu. Kendisine bağlı bu hanedanların dinlerini yaşamalarına, dillerini konuşmalarına kanunlarını

⁷⁵ Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, s. 70.

⁷⁶ McNeill, **a.g.e.**, s. 89.

uygulamalarına ve özel kurumlarının işlemesine müsaade etti. Kudüs'e dönen Yahudiler, bu müsadeden istifade ederek mabetlerini yeniden kurdular. Asya Grekleri sitelerini, Fenikeliler krallarını, hâkimlerini, Mısırlılar geleneklerini muhafaza etmişlerdi.⁷⁷ Fakat tüm bu yerel yönetimler üzerinde onların hepsinin idarecisi olarak Pers kralı bulunuyordu. Ülkede idaresinde yirmi ile otuz üç arasında satraplık olduğu biliniyordu. Bu bilgi Herodotos'tan verilen bilgiydi.

I. Darius zamanına kadar yakındaki coğrafyalar fethedilmişti. Sadece iki bölgeye sefer düzenlenmemişti. Buralar doğuda Hindistan batıda ise Trakya ve Yunanistan kara topraklarıydı. Kuzeyde bulunan Karadeniz, Kafkas dağları, Hazar Denizi ve geniş bozkırlar kuzeye doğru ilerlemeyi durduran doğal engellerdi. Güneyde ise Afrika ve Arabistan çölleri ile Umman denizi bulunuyor ve güneye doğru ilerlemeyi sınırlıyordu. Bu durumda I. Darius Hindistan ve Yunanistan üzerine sefere çıkmalıydı.

B. Hindistan Seferi (M.Ö. 512)

I. Darius, M.Ö. 512 yılında hazırlamış olduğu büyük bir ordu ile Hindistan bölgesine doğru sefere çıktı. İlk olarak Pencap bölgesini aldı. Ganj nehrine doğru ilerledi. Böylece İndus havzası Pers egemenliğine girdi. Hindistan'ın Pers sınırlarına dâhil edilmesi çok önemliydi. I. Darius, Orta Asya ve Uzak Doğu ile Akdeniz'i birleştirmek istiyordu. Bu başarı I. Darius'un hedefine ulaştığının bir göstergesidir. Ayrıca Hindistan altın madeni bakımından oldukça zengindi. Böylece Hindistan'ın yer altı zenginlikleri de Pers hazinesine dâhil oluyordu. Tüm bu fetihler Perslere büyük bir ekonomik güç sağlayacaktı.⁷⁸

⁷⁷ Günaltay, **a.g.e.**, s. 170.

⁷⁸ Diakov, **a.g.e.**, s. 197.

I. Darius, sınırlarını doğuda ulaşabileceği son noktaya kadar ulaştırmıştı. Şimdi sırada batı, yani Yunan seferi vardı. Eğer Yunanistan alınırsa, boğazlardan gelebilecek herhangi bir tehlike önlenecekti. Fakat Darius bu sefere çıkmazdan önce denizin ilerisindeki İskitler üzerine bir sefere daha çıkacaktı.

C. İskit Seferi (M.Ö. 512)

İskit, Mısır ve Hindistan seferlerinden hemen sonra, I. Darius Deniz'in ötesindeki Sakalara karşı sefere çıkmayı planladı.⁷⁹ Bu sefer, Eskiçağ tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Bu sefer, daha sonra ortaya çıkacak olan İyon İsyanının da sebebi kabul edilir. Asıl hedefi Yunanistan'ı ele geçirmek olan Pers kralı bu sefere çıkarken, bir taraftan Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda oturan İskitlere gözdağı vermeyi bir taraftan da Karadeniz bölgesinde ticarii faaliyetler yürüten Yunanlıların ekonomisine darbe vurmayı planlıyordu.⁸⁰ Darius, daha önce Seyhun boylarında İskitlerle karşılaşmıştı. Onların güçlü olduğunu biliyordu. Bu seferden önce, Kapadokya satrabı Ariaramnes'ten Karadeniz'e kadar giderek seferin güvenliğini sağlaması için bir ön hazırlık yapmasını istedi.

Sefer için gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra I. Darius, yedi yüz bin askerden oluşan ordusuyla beraber M.Ö. 514 yılında başkent Susa'dan İskit ülkesine doğru hareket etti. M.Ö. 512 yılında Anadolu'yu aşarak İstanbul Boğazı'na geldi.

Sisam'lı Mandrokles adındaki Yunan asıllı bir mühendisin İstanbul Boğazı üzerine yaptığı köprüyü inceleyen I. Darius, boğazın başına beyaz taştan iki tane sütun diktirmiş; bunlardan birisinin üzerine Asur, diğerinin

⁷⁹ Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, s. 71.

⁸⁰ Tekin, **a.g.e.**, s. 92.

üzerine de Helen alfabesiyle savaşa katılan tüm halkların listesini yazdırmıştır. Boğaz üzerindeki bu köprü denizin üzerine gemilerin yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuştu. Çünkü boğazın geniş ve uzun olması üzerinde boydan boya bir köprü yapmayı zorlaştırıyordu. Ayrıca boğazdaki akıntı da köprü yapımına engeldi. Suyu bırakılan gemiler akıntıdan da yararlanılarak başka bir tekne yardımıyla köprü kurulacak yere getiriliyordu. Demirler aracılığıyla birbirine bağlanan bu gemilerin üzerine uzunlamasına kalaslar yerleştiriliyordu. Bu tahtaların da üzerine enlemesine çakılan tahtalar köprüyü oluşturuyordu.⁸¹

I. Darius, köprüyü inceledikten ve anıtını diktikten sonra köprüden geçerek Trakya içlerine doğru yöneldi.⁸²

I. Darius'un ordusuna, Anadolu ve Ege satraplıklarından katılımlar olmuştu. Bu sayede ordusu güçlendi. I. Darius donanmasını, karadan giden ordusunu Tuna nehrinde karşılaması için Karadeniz'e gönderdi. Ordu Tuna'ya ulaşınca I. Darius, ordusunu tıpkı İstanbul boğazında olduğu gibi, sandallardan yapılmış bir köprü üzerinden karşı tarafa geçirdi. Bu köprü boğaz üzerindeki kadar büyük güçlü ve sabit değildi. Buradaki köprüyü de yan yana dizilmiş gemiler oluşturuyordu. İyonyalı birlikleri bu köprüye bekçi olarak bıraktı. İyonyalılar, bu köprüyü altmış gün boyunca koruyacaklar eğer bu süre sonunda Pers ordusu gelmezse köprüyü yıkıp geri döneceklerdi.⁸³ I. Darius, köprüyü emanet ettikten sonra Tuna nehrini geçerek denizin ötesindeki İskitler üzerine yürüdü ve onları aramaya başladı.⁸⁴

İyonyalılar köprüyü beklerken İskitler bu görevi terk etmelerini ve ülkelerine dönmelerini istemişse de onlar sözlerine sadık kaldı. Köprüyü yıkmış gibi yapıp beklemeye devam ettiler. Çünkü onlar Pers İmparatorluğu'nun gücünü biliyorlardı. Daha önce Perslere isyan eden

⁸¹ Arslan, Murat; **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler**, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2010, s. 58.

⁸² Herodotos, III, 87.

⁸³ Dandamaev, **a.g.e.**, s. 148.

⁸⁴ Mansel, **a.g.e.**, s. 255.; Memiş, **İskitler'in Tarihi**, Konya, Çizgi Yayınları, 2004, s. 29.

kavimlerin cezalandırıldığını, eğer kendileri de ihanet ederlerse kendilerinin de cezalandırılacağını düşünüyorlardı.

I. Darius'un üzerlerine geldiğini haber alan İskitler komşu kabilelerden yardım istemeye başladılar. Birlik olma çağrısı yaptılar. Persleri beraber hareket ettikleri takdirde yenebileceklerini, aksi halde Perslerin onların tamamını teker teker yenebileceğini söyledi. Bu ittifak çağrısından sonra, Geloni, Budin ve Sauromat kralları İskitlere yardım etmeyi kabul ettiler. Fakat kuzeyde yaşayan kabileler, böyle güçlü bir kumandana karşı savaşılmıyorsa, ona tabi olmanın daha uygun olacağını bildirdiler.⁸⁵

Bunun üzerine Perslerle kendi başlarına mücadele etme kararı alan İskitler, topraklarını azar azar bırakarak geri çekilmeye karar verdiler. Darius da bu sırada ilerlemeye devam ediyordu. Don nehrini geçmiş olan Darius, Volga nehrine ulaşmak üzereydi. İskitler ise Pers ordusunun önünden geri çekilmeye başlamıştı. Geri çekilirken de otlak ve ekili arazileri yakıyorlar, kuyu ve çeşmeleri de kurutuyorlardı.⁸⁶

Bu askeri sefer bir türlü askeri mücadeleye dönüşmüyordu. Pers orduları karşısında savaşacak bir düşman kuvveti, İskit ordusu göremiyordu. Gün geçtikçe Pers ordusu yoruluyor ve yıpranıyordu. Erzakları azalıyordu. Hayvanlarının yiyecekleri de bitmek üzereydi. Bazen içecek su bulmakta bile zorlanıyorlardı. Zaten Tuna üzerinde kurulmuş olan köprünün savunma süresi de gün geçtikçe doluyordu. Bu da Pers kralı I. Darius'u endişelendiriyordu. İskit cephesinde ise bir huzursuzluk yoktu. Bulundukları bölge kendi ülkeleriydi. Yiyecek ve içecek sıkıntısı çekmiyorlardı. Coğrafyayı çok iyi bildikleri için savaşmakta acele etmiyorlardı. Kendi topraklarında olmanın vermiş olduğu avantajı sonuna kadar kullanmayı düşünüyorlardı.

Bu amansız ilerleyişin faydasız olduğunu düşünmeye başlayan I. Darius, İskit kralı İdanthysos'a bir haber gönderdi. İskit kralına; kendisini güçlü hissediyorsa kaçmayıp savaşmasını, eğer kendisinde savaşma gücünü

⁸⁵ Herodotos, IV, 118-119.

⁸⁶ Herodotos, IV, 122, 343.

görmüyorsa, huzuruna çıkıp kendisine haraç olarak toprak ve su getirmesini istedi. Bunun üzerine İskit kralı da I. Darius'a bir cevap verdi. Ondan korkmadığını, kendilerinin kentleri ve dikili ağaçları olmadığından dolayı savaşa girmek istemediğini; fakat atalarının mezarlarını bulursa o zaman savaşacaklarını bildirdi.⁸⁷

Bu seferde daha fazla zaman kaybetmenin gereksiz olduğunu anlayan I. Darius, ordusunu topladı ve geri çekilmek zorunda kaldı.⁸⁸ Askerleriyle birlikte köprünün süresi dolmadan Tuna nehrinden geçerek geri döndü. Böylece başarısızla sonuçlanan İskit seferi sona erdi (M.Ö. 512).

Bu seferdeki başarısızlığından dolayı Persler bir daha Kuzey Avrupa üzerine sefere çıkmadı. Aslında I. Darius, ordusunu ve ülkesini büyük bir felaketten kurtarmıştı. Çünkü sefere devam etseydi büyük ihtimalle İskitlerle karşılaşamayacaktı. Yiyecek ve içecek sıkıntısı baş gösterecek ve ordusu daha önce Kambizes'in ordusunun Etyopya seferinde olduğu gibi bu seferde dağılıp gidecekti, toparlanabilen kuvvetler de Tuna nehrindeki köprü olmayacağı için ülkesine dönemeyecekti.

İskit seferi başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da I. Darius, Trakya ve Makedonya topraklarını ele geçirmişti. I. Darius İskit seferine çıkarken, Avrupa topraklarında Daskileion satrapı Megabazos komutasında bir birlik bıraktı. Kendisi İskit seferine devam etti. Bu birlik hem güvenliği sağlayacak hem de bölgedeki diğer şehirleri fethedecekti. Nitekim I. Darius seferindeyken Megabazos, bölgedeki Pers egemenliğinde olmayan tüm kentleri Pers egemenliğine bağladı.

Megabazos ve kuvvetleri daha sonra Çanakkale çevresindeki Pers hâkimiyetini kabul etmeyen Paionia'yı ele geçirdiler. Trakya içlerine kadar ilerlediler ve buradaki tüm kentleri de Pers egemenliğine dâhil ettiler. Bir daha

⁸⁷ Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, s. 71-72.

⁸⁸ Durmuş, **İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri**, s. 199-214.

sorun çıkarmamaları için de halkın bir kısmını sürgüne gönderdiler ve bölgedeki halkı asimile ettiler.⁸⁹

I. Darius dönüşte Sardes'e uğradı. Milet tiranı Histaïos'a İskit seferindeki başarılarından dolayı Myrkinos'un yönetimini, Midillili Koes'e ise Mytilene'nin yönetimini verdi.⁹⁰ Fakat Daskleion satrabı Histaïos'ın Perslere sadık kalmayabileceği söyledi ve Myrkinos'un ona verilmemesi konusunda I. Darius'u uyardı. Darius da Histaïos'ı kendisine danışman yapacağını söyledi. Histaïos'u da yanına alarak başkent Susa'ya döndü. Histaïos'un yerine Milet tiranlığına Histaïos'un damadı ve yeğeni olan Aristagoras getirildi.⁹¹

Pers kralları savaşlar haricinde yazlık ve kışlık olarak ayrılan ve İran coğrafyasında bulunan saraylarında yaşıyordu. Sadece büyük ve önemli seferlere çıkılacağı zaman başkentten ayrılan krallar seferden hemen sonra da geri dönüyordu. İyi organize edilen ve başarıyla sonuçlanan seferlerden sonra fethedilen bölgede Pers asıllı yöneticiler bırakılıyordu. Bu yöneticiler bu şehri büyük kral adına yönetiyor, vergi alıyor ve onları gelebilecek saldırılara karşı koruyordu.⁹²

Bu esnada İstanbul tiranı Ariston, Perslere karşı bir isyan çıkardı. Boğazda yer alan köprüyü ve I. Darius anıtını yıkmak istedi. Bu isyan kısa sürede bastırıldı.

I. Darius ülkesine dönmeden önce tüm kuzey ve batı Anadolu'da güvenliği sağlamıştı. Sardes satraplığına Artaphernes'i atadı. Otanes adlı bir kişiyi ise deniz ve kıyı komutanlığına atadı.

Otanes; İstanbul, Kadıköy, Altonoluk ve Ayvacık'ı aldı. Mytilene'den Koes'in kendisine gönderdiği gemiler yardımıyla İmroz, ve Limni adalarını ele geçirmişti.

⁸⁹ Balcer, **a.g.e.**, s. 157.

⁹⁰ Herodotos, V, 11.

⁹¹ Herodotos, V, 30.

⁹² Brosius, **a.g.e.**, s. 13.

I. Darius'un İskit ve Kuzey Anadolu seferinin amacı vergi ve ganimet elde etmek, o ülkelerin altın ve gümüş gibi değerli madenlerine sahip olmak ve en önemlisi de Kuzey Çanakkale bölgesinde güvenliği sağlamaktır. Bu seferden sonra Trakya ve Karadeniz'in batı kıyıları Pers egemenliğine girmişti. Böylece boğazların kontrolü de Perslerin eline geçmişti. Boğazların ele geçirilmesiyle birlikte, özellikle Karadeniz'deki kolonilerle ticaret yapan Atina, ekonomik olarak zarara uğradı. Seferin amaçlarından birisi de şüphesiz bu olmalıydı. Yunan devletini ekonomik olarak yıpratmak demek, batıda yer alan Pers satraplıklarına yer yer müdahale eden Yunanlıları engellemek demektir.⁹³ Sonuçta, bölgede daha çok amfora ve seramik ihraç eden Atina ve Batı Anadolu'daki kentlerinin özellikle Karadeniz ile bir koloni ağı kurmuş olan Milet'in, Karadeniz'le devam eden ticareti engellenmiş oluyor, bu ticaret Pers kontrolüne geçiyordu.⁹⁴

I. Darius'un bu seferi Yunan kolonilerinin ticari faaliyetlerine önemli bir darbe vurmuştu. Ticarete yaşanan bu sıkıntı, özellikle gelişmiş bir ticaret ağına sahip olan İyonya bölgesinde Perslere karşı hoşnutsuzlukların oluşmaya başlamasına neden olacaktı.

I. Darius'un Avrupa topraklarında Megabazos komutasında bırakmış olduğu ordu başarısızlıkla sonuçlanan İskit seferinde bulunmuş, yorgun askerlerden oluşmaktaydı. I. Darius Susa'ya dönerken bölgeden huzur ve güven içerisinde ayrılmıştı. Aslında boğaz kıyısındaki kentler, Pers hâkimiyetini kabul etmiş gibi görünseler de tam olarak Pers egemenliği altına girmemişlerdi. Megabazos, Trakya içlerine kadar ilerlemiş olsa da boğazlar ve çevresinde yaşayan halkla ilgili bir düzenleme yapılmamıştı. Paionia bölgesine de bir ordu yerleştirilmemişti.⁹⁵

I. Darius'un bu seferiyle sağlanan batı güvenliği, aslında birkaç yıl sürecek bir barış ve sükûnet döneminin başlangıcıydı. Bu rahat dönem Batı Anadolu'da bulunan kent devletlerinin ekonomik yapısında da kendini

⁹³ Olmstead, **a.g.e.**, s. 240.

⁹⁴ Balcer, **a.g.e.**, s. 158.

⁹⁵ Burn, **a.g.e.**, s. 136.

göstermeye başlamıştı. Ekonomik açıdan gelişen bu şehirler sikke basımını artırmıştı. Kizikos ve Lapseki kentleri sikke basımında ilerleme kaydetmişler, Foça ve Mitilene kentleri elektron sikkeler basmışlardı.* Çanakkale, Limni, Gökçeada ve Bozcaada kentleri de bastıkları sikkelerle ön plana çıkmaya başlamışlardı.

D. İyonya İsyanı (M.Ö. 499)

İskit seferinden sonra boğazlar, Trakya, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyıları Pers kontrolüne geçmişti. Bu da İyonyalıların Karadeniz ticaret kolonileriyle ticaret yapmalarına engel oluyordu. Karadeniz'den Ege'ye doğru yapılan buğday ticareti sekteye uğramıştı.⁹⁶ Artık Asya ile Avrupa tek bir idarenin kontrolündeydi. İki kıta arasındaki ulaşım boğazlar üzerinden sağlanmaktaydı. Bu da İyonya ekonomisinin iyice zayıflamasına yol açıyordu. İyonya'da tarımla uğraşanlar topraklarını genişletemiyor, ticaretle uğraşanlar da çevrede yeni koloni kuramadıkları gibi gün geçtikçe mevcut kolonilerini de kaybediyorlardı. Bu durumlardan ortaya çıkan rahatsızlık bir şekilde dışa vurulacaktı. Tüm bu nedenlerle M.Ö. 6. yüzyılın sonunda İyonya'da büyük bir kaynaşma başlayacaktı.⁹⁷

M.Ö 6. yüzyılın sonlarına doğru Atina'dan Hippias'ın kovulmasıyla tiranlık ortadan kalkmıştı. Hippias da Anadolu'ya geçmiş, Perslerle iş birliği yapmaktaydı. Hippias, Atina'dan intikam almak istiyordu ve bunun için de Atina'nın Perslerin eline geçmesini istiyordu. Böyle olursa kendisi Atina'nın kontrolünü tekrar elde edebilecekti. Bunun üzerine Atina, Sardes'e elçiler

* Elektron sikke, altın ve gümüş karışımından yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Tekin, Oğuz; "Sikkeler, Devletler, Hükümdarlar; Eskiçağ'da Anadolu'da Paranın Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Rolü", **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, 2006, (Erişim): http://www.obarsiv.com/pdf/vct_oguz_tekin.pdf, 01.07.2013.

⁹⁶ Tekin, **a.g.e.**, s. 95.

⁹⁷ Mansel, **a.g.e.**, s. 266.; Tekin, **a.g.m.**, s. 232.

göndermiş ve Perslerle anlaşmaya çalışmıştır.⁹⁸ Atina ile Sardes satrabı Artaphernes arasında Hippaias yüzünden bir gerginlik oluşmaya başladı. O dönemde Atina'da tiranların kovulmasından dolayı bir karışıklık ortamı vardı, fakat Anadolu'da sakin bir durum söz konusuydu. Anadolu'daki tiranlar, Atina'dan kovulan tiranların kendileri için bir tehlike olduğunun farkına vardıklarından Persleri desteklemişlerdir. Çünkü Batı Anadolu'da Pers hâkimiyetinin devam etmesi demek, kendi iktidarlarının da devam etmesi demektir. Zaten burada iç işlerinde serbesttiler. Başkent Susa'ya da uzak oldukları için bölge satrabıyla iyi geçinmeleri iktidarlarının devamı için yeterliydi. Buna rağmen Batı Anadolu'da özgürlük ve demokrasi isteyen bir grup vardı ve tiranlar da dâhil hiç kimse bu grubun olabileceğini düşünmüyordu. Tiranlar arasında fikir ayrılığı vardı. Bazıları, Pers egemenliğinde kalmayı isterken bazıları tiranlığı kaldırıp özgür olmayı düşünmekteydi.⁹⁹ Batı Anadolu'da Perslerden önce de var olan tiranlık sisteminin Persler bölgeye geldikten sonra değişikliğe uğrayıp uğramadığı konusunda bilgimiz yoktur. Bildiğimiz tek şey tiranlık sisteminin kullanılmaya devam edilmiş olmasıdır.

M.Ö. 510-500 yıllarında Sisam Adası ve Atina, İtalya kıyılarına seferler düzenlemeye başladı. Bu seferlerden sonra Milet kentinin batıdaki pazarları kapanma riskiyle karşı karşıya kaldı. Zaten İyonyalıları ekonomik alanda rakip olan Fenike'li tüccarların Persler tarafından himaye edilmesi, diğer taraftan İyonyalıların Mısır'daki en büyük ticaret merkezi olan Navratis'in M.Ö. 525 yılında yine Persler tarafından tahrip edilmesi İyonya için ekonomik sıkıntıların baş sebepleri idi. Ekonomik olarak zor bir sürecin başladığı ve hissedildiği Milet kentinin satrabı Aristagoras bu sıkıntıyı aşmak için çareler aramaya başladı. Bu dönemlerde ülkesinden kovulmuş olan bir grup Naksos vatandaşı Milet'e gelerek Aristagoras'tan kendilerini geri götürmeleri için bir askeri birlik istedi. Fakat Milet satrabı bu isteği gücünün yetersiz olduğunu ileri sürerek reddetti ve I. Darius'un kardeşi satrap Artaphernes'den yardım

⁹⁸ Murray, O.; **The Ionian Revolt: CAH 4**, Second Edition, Oxford, Oxford University Press, 1989, s. 465.

⁹⁹ Herodotos, IV, 137.

istedi. Artaphernes, Aristagoras'a güveniyordu. I. Darius'un da iznini aldıktan sonra hazırladığı iki yüz gemilik donanmayı Megabates'in komutasında Aristagoras'a gönderdi.¹⁰⁰

Persler için Naksos'a karşı yapılan bu seferin ilk baştaki amacı Avrupa'daki değerli metallerin kontrolünü ele geçirmektir. Aristagoras'ın amacı ise sıkıntıda olan ekonomisini canlandırarak eski gücüne kavuşmaktır. Ayrıca bu sefer sırasında Kyklad Adalarını da alarak I. Darius'un güvenini kazanmak istiyordu. Fakat Aristagoras ile anlaşmazlığa düşen Megabates Naksos'a gizlice bir haberci gönderdi. Naksoslular da gelecek olan saldırıya karşı hazırlık yaptılar. Kuşatma başladı. Böyle bir savunma beklemeyen Aristagoras savaşta yenildi ve geri çekildi.¹⁰¹

Milet'in ticari faaliyetleri kısıtlanmıştı. Perslere ödemesi gereken verginin zamanı gelmişti. Gittikçe kötüleşen ekonomik durum ise bu verginin ödenmesini güçleştiriyordu. Zaten çıkılan Naksos seferinden de başarısız dönmüş, ekonomik bir ferahlık beklenirken tüm harcamalar kasadan karşılanmak zorunda kalmıştı. Bu döneme denk gelen demokrasi hareketlerinden etkilenen Aristagoras bu hareketten faydalanmayı da düşünmüş olmalıdır.

Bu savaşta malubiyetinden dolayı suçlanacağını düşünüyordu.¹⁰² M.Ö. 499 yılında Milet tiranı Aristagoras yukarıdaki sebeplerden dolayı Perslere karşı ayaklandı. Aslında ayaklanmaktan başka çaresi de yoktu. İçerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar bu ayaklanmayı mecbur kılmıştı. Aristagoras, kendisine bu işyanda destek verecek yandaşlar aramaya başladı. Atina'ya gitti, buradan kendisine destek ve yardım için söz aldı. Ayaklanırken diğer tiranları da kendi yanına çekti. Hemen hemen herkes bu işyana destek veriyordu. Sadece tarihçi Hekataios işyana karşıydı. Fakat onun karşı çıkması işyanın çıkmasına engel olamadı. Onu kimse dinlemedi

¹⁰⁰ Murray, **a.g.e.**, s. 473.; Tekin, **a.g.m.**, s. 233.

¹⁰¹ Tekin, **a.g.m.**, s. 233.

¹⁰² Tekin, **a.g.e.**, s. 95.

ve ayaklanma kararı verildi.¹⁰³ Önce İyonya, Karya, Aiolis bölgelerinde yayılan isyan sonra Çanakkale kıyılarına kadar genişledi. Bu esnada Megabazos'un bölgedeki hâkimiyetine de ara verilmişti. Bu isyan Persler ve I. Darius için Avrupa'ya yayılmanın yedi yıl gecikmesine neden olacaktı.¹⁰⁴

Aristogoras, Miletliler isyana kendi istekleriyle katılmış gibi görünsünler diye tiranlıktan çekilmişti. Milet'de sözde bir demokrasi kurulmuştu. Herodotos bu demokratik sistemin tüm İyonya bölgesine yayıldığını söylemektedir. Aristogoras, Naksos adasındaki seferden döndükten sonra Avşar koyunda demirlemiş olan donanma ve donanma komutanını isyana teşvik etmek için elçiler yolladı. İskit seferinde göstermiş olduğu başarılarından dolayı kendisine Mytilene yönetimi verilen Koes, burada taşlanarak öldürüldü. İskit seferine katılmış olan Namurt Koyu tiranı Aristagoras ise kovuldu. Buna benzer yaşanan diğer olaylarla tüm İyonya şehirlerine yayılan isyan neticesinde tiranlar devrilmişti. Aristogoras tiranları yönetimden devirdikten sonra her kentin halkının bir komutan seçmesini emretti. Kendisi de İyonya'nın elçisi olduğunu ilan ederek Sparta'ya hareket etti.¹⁰⁵ Öyle anlaşılıyor ki I. Darius'un koyduğu vergiler yüzünden Pers baskısı iyice hissedilir olmaya başlayınca yerel yöneticilerle satraplar arasındaki ilişkilerin de Pers lehine ilerlemesi Batı Anadolu'da rahatsızlığa yol açmış ve kentlerin sözde özgür olma isteğiyle bir isyana dönüşmüştür.

Tüm İyon kentlerinde tiranlığa son verilmesi Aristogoras'ın öncülüğündeki demokratikleşme sürecinin işlediğini göstermektedir. Fakat aslında bu isyanın temelinde siyasi değil ekonomik nedenler yatmaktaydı. Çünkü Persler bu bölgeyi fethettiği zaman bir direniş olmamıştı. Ekonomik daralmalar başlayınca isyan çıkmıştı. Bu isyanın oluşması için Pers yönetimiyle yaşanmış politik bir sorun yoktu. Darius buraya geldiği zaman Milet, Perslerin tüm şartlarını kabul etmiş ve Pers egemenliğini tanımıştı. Oysa Milet dışındaki kentler savaşmayı tercih etmişler, sonra da kentlerini

¹⁰³ Herodotos, V, 36.; Tekin, **a.g.m.**, s. 233.

¹⁰⁴ Cawkwell, George; **The Greeks Wars: The Failure of Persia**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 61.

¹⁰⁵ Herodotos, V, 36-38.; Tekin, **a.g.m.**, s. 233.

terk etmişlerdi. İlk dönemlerde Pers varlığını kendi varlıklarının teminatı olarak gören bu kentler daha sonra bu durumun ekonomik ya da siyasi olarak kendi aleyhlerine olduğunu düşünmüş olmalılardır ki, merkezi yönetime karşı isyan hareketi başlattılar.

Sonuç olarak bu isyan iki çıkar gücünün ortasında kalmış zengin kentlerin sözde demokrasi hareketiydi. Aslında tiranlar kendi varlıklarının devamı için Persleri, Persler de kurmuş oldukları sistemin devamı için tiranları desteklemişlerdi. İsyanın başlangıç noktasının ekonomik açıdan son derece gelişmiş olan İyonya'da başlamış olması bu isyanın temel sebebinin ekonomik kaygılar ve bireysel çıkarlar olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Herodotos isyan eden kentleri İyonya, Karya, Ayolya ve Kıbrıs olarak saymaktadır.¹⁰⁶ Yunan kentleri özgürlükleri için birlik oluşturamamışlardır. Sparta bu dönemde kral Kleomenes yönetimindeydi. Atina da Pers imparatorluğu dışındaki bölgenin en önemli gücüydü. Aristogoras, Sparta'dan yardım istemişti. Fakat Sparta ona yardım etmedi. Çünkü Sparta o dönemde Argos şehrinin ve içerde Helot'ların* isyanıyla meşguldü. Atina, Aristogoras'a yardım etmeye karar verdi. Çünkü Pers varlığını kendi ülkesi için tehlikeli görmekteydi. Melanthios komutasında bulunan yirmi gemilik bir donanmayı İyonya'ya gönderdi. Bunun üzerine Çeşme de beş trireme** ile bu isyana destek verdi.¹⁰⁷ Korin, Aigina gibi güçlü ve büyük donanması olan şehirler ise bu savaşa katılmayacaklardı. Kış boyunca savaş hazırlıklarını tamamlayan Aristogoras, daha önce I. Darius'un sürgün ettiği Paionialıları yurtlarına geri getirdi ve onları Paionia'ya yerleştirdi.

¹⁰⁶ Herodotos, V, 98-126.

* Helot'lar, o dönemde Sparta'da yaşayan, hiçbir hakkı olmayan insan sınıfıdır.

** Trireme, bir savaş gemisi çeşididir. Bu dönemde kürekler yardımıyla yürütülürken üzerinde bir yelken de bulunurdu. Savaş sırasında gemi üzerinde asker taşınırdı. Geminin özellikle ön kısmı savaşta zarar görmemesi için sağlam yapılmış, sağlam malzeme ile donatılmıştı. Bu gemi savaş stratejisi üzerine kurulmuştu. Sağlam mahmuzla düşman gemisine vurmak suretiyle onu batırıyordu. Ayrıntılı bilgi için bk.:Morrison, J.S.; Coates, J.F.; Rankov, N.B.; **The Athenian Trireme**, Secont Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

¹⁰⁷ Carry, M.; Gray, Lift D.; Litt D.; **The Reing of Darius**, Cambridge, Cambridge Üniversity Press, 1977, s. 221.

Atina ve Çeşme gemileriyle Sardes'e saldıran Aristogoras, donanmanın başında kardeşini ve bir Miletliyi gönderip kendisi Milet'te kaldı. Efes'e ulaşan isyancılar gemilerini burada bırakıp Sardes'e ulaştılar. Kenti ele geçirdiler. Kent satrabı Artaphernes kente çekilmiş ve kendisini burada savunuyordu. Kenti ele geçiren İyonyalılar Kibele tapınağını yaktılar.¹⁰⁸ Bu sırada karşı bir saldırı yapan Pers kuvvetleri İyonyalıları geri püskürttü. Bu hamleden sonra kaçan İyonyalılar geri döndüler. Sardes'e saldırı haberini alan Gediz ve yanındaki diğer Pers kuvvetleri hemen Sardes'e geldiler. İyonya kuvvetleri onlar gelmeden kentten püskürtülmüştü. İyonyalıları takip eden Pers kuvvetleri onları Efes'te yakaladı. Buradaki savaşı Persler kazandı. İyonyalıların büyük kısmı öldürüldü. Sağ kalanlar da kaçarak geri dönmeyi başardı.¹⁰⁹

Başarısızlıkla sonuçlanan savaştan sonra Atina ve Çeşme kuvvetleri de geri çekildiler ve bir daha İyonya'ya yardım etmediler.

Aslında Persler, bu saldırı öncesinde bir seferberlik ilan etmişti. Savaş hazırlığı yapılıyordu. Hazırlıkların uzun sürmesi, Sardes'in kuşatılmasına ve kısmen zarar görmesine neden oldu. Fakat durumu haber alarak bölgeye gelen Pers güçleri, kesin bir zafer kazanarak İyonyalıları geri püskürttü. İyonya isyanı başından beri birlikten ve düzenden yoksundu. Eğer bu isyan Pers-Yunan savaşlarının başlamasını beraberinde getirmemiş olsaydı başarısız bir ayaklanma olarak kalmaktan öteye gidemeyecek, adından bile belki hiç bahsedilmeyecekti.

Pers seferberliği sürerken Karya, Likya ve Kıbrıs da Perslere karşı ayaklanmıştı. Bu ayaklanma bir ara Çanakkale yarımadası ve hatta Marmara Denizi'ne kadar yayılmıştı. Fakat Pers ordusu hazırlıklarını tamamlayınca ilk olarak İyonya kuvvetlerini yendi.

¹⁰⁸ Briant, **a.g.e.**, s. 148.; Brosius, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁰⁹ Herodotos, V, 98-103.

Bu başarısız savaşa rağmen İyonyalılar yeni bir savaş için hazırlıklara devam ettiler. Çanakkale üzerine bir gemi gönderdiler. İstanbul, Karia ve bölgedeki diğer devletler bu hazırlığa destek olmak için yardımda bulundular.

İyonya isyanı sırasında Kıbrıs, Onesilos komutasında isyan etmişti.¹¹⁰ M.Ö. 498 yılında Pers donanması, daha önce isyan etmiş olan Kıbrıs üzerine bir sefere çıktı. Pers ordusunun başında Artybios adlı bir komutan bulunuyordu. Kıbrıs, Perslerin kendisine doğru bir sefere çıktığını haber alınca İyonya'dan yardım istedi. İyonya da bir donanmayı Kıbrıs'a yardım için gönderdi. Fakat bu donanma Kıbrıs'a ulaşmadan Kıbrıs Perslerin eline geçmişti ve bu donanma yoldan geri dönmek zorunda kaldı. Kıbrıs adasındaki tüm şehirler teker teker fethedildi. İsyan eden Onesilos öldürüldü. Düzen sağlanıp, Kıbrıs'a bir yönetici atandıktan sonra donanma M.Ö. 497'de Anadolu'ya döndü.¹¹¹ Daha önce Pers hâkimiyetinde olan, bir yıl boyunca isyan ederek bağımsız kalan Kıbrıs böylece tekrar Pers hâkimiyetine girdi.¹¹²

Efes'ten dönen Pers komutanları Daurises, Hymaios ve Otanes ki bu komutanlar I. Darius'un damatlarıdır tüm Yunan kentlerini kendi aralarında paylaştılar. Buraları yağmaladılar. İsyan eden Yunan halklarına bunun bedelini ödetmek için harekete geçtiler.

Daurises, Çanakkale yarımadası kentleri üzerine yürüyerek Çanakkale, Umurbey, Lapseki ve Bayramdere şehirlerini ele geçirdi. Bayramdere'den Kemer'e geçerken Karyalılar'ın da İyonya'ya isyanda destek verdiğini öğrendi. Bunun üzerine güneye yönelen Daurises, Karya üzerine bir savaş düzenlendi. Bu savaşı Daurises kuvvetleri kazandı. Karyalılar geri çekilmek zorunda kaldı ve Milet'ten yardım istedi. Milet kuvvetlerinin yardıma gelmesiyle yeni bir savaş başladı. Bu savaşı da daha ağır bir sonuçla kesin bir şekilde Daurises kazandı. Karya ve Milet birliklerini dağıttı. Karya kentlerine doğru ilerleyen Pers kuvvetlerinin karşısına gece ani bir pususaldırısıyla çıkan Karyalılar Persleri bu savaşta yenmişler, ordu komutanları

¹¹⁰ Murray, **a.g.e.**, s. 483.

¹¹¹ Mansel, **a.g.e.**, s. 268.

¹¹² Zournatzi, **a.g.e.**, s. 134.

olan Daurises, Amorges ve Sisimakes de dâhil tüm askerleri öldürmüşlerdir.¹¹³

M.Ö. 497 yılında, Pers komutanı Hymaios, Marmara Denizi üzerine yürüdü ve Gemlik'i ele geçirdi. Hymaios idaresindeki Pers kuvvetleri Marmara bölgesi ile tüm Ayol kentini ele geçirdi. Ayrıca Tüm eski Çanakkaleliler de Pers hâkimiyetine bağlandı. Hymaios, seferler esnasında Çanakkale'de öldü.

İyon ve Ayol topraklarının tamamını ele geçirmeyi hedefleyen Sardes satrapı Artaphernes ve Pers generali Otanes, İyonyalılardan Urla'yı, Ayollerden ise Namurt koyunu geri aldılar.¹¹⁴

Bu sıralarda İyonyalılar arasındaki birlik iyice azaldı. Yer yer çıkan İyon isyanları başarıyla bastırıldı. Güç durumda kalmaya başlayan Aristogoras Trakya'ya kaçtı ve burada öldürüldü.¹¹⁵

İyon isyanı başlayınca ayaklanmayı bastırmak ve sükûneti sağlamak için I. Darius'tan izin isteyen Histaïos serbest bırakılmıştı. Oysa onun amacı isyanı bastırmak değildi bu bölgedeki yönetimi ele geçirmek istiyordu. Sardes'e doğru yöneldi fakat Sardes satrapı Artaphernes'in düşüncesini anladığını fark edince gizlice Gemlik'e kaçtı. Sardes'te yerleşmiş olan Perslere, Artaphernes'e karşı ayaklanmaları için gizlice haber yolladı. Bunu öğrenen Artaphernes, Histaïos ile işbirliği yapabileceğini düşündüğü Perslileri öldürmekten çekinmedi (M.Ö. 495).¹¹⁶

¹¹³ Herodotos, V, 121.

¹¹⁴ Herodotos, V, 123.

¹¹⁵ Herodotos, V, 126.

¹¹⁶ Burn, **a.g.e.**, s. 207.

E. Lade Savaşı (M.Ö. 495)

Pers komutanları birleşerek güçlü bir donanma ve kara ordusu oluşturdular. Datça, İstanköy ve Bodrum kentlerinden de yardım aldılar. Donanma içerisinde denizci kavimler olan Fenike, Kilikya, Kıbrıs ve Mısır kuvvetleri de vardı. Pers ordusu Milet'e doğru harekete geçti. Milet kenti saldırı haberini alınca İyonya'dan yardım istedi. Miletliler karşı hazırlığa başlamış olsalar da Perslere karşı bir kara ordusu hazırlayamayacaklardı. Fakat İyonya şehirlerinin de yardımıyla oluşturdıkları yaklaşık üç yüz elli gemilik bir donanma ile Perslerin karşısına çıkacaklardı. Donanmaya; Gemlik yüz gemi, Milet seksen gemi, Midilli Adası yetmiş gemi, Sisam adası altmış gemi, Sığircık on yedi gemi, Güllübahçe on iki gemi, Çeşme sekiz gemi, Myus üç gemi ve Foça da üç gemi göndererek destek vermiş toplamda üç yüz elli üç gemilik bir donanmaya ulaşılmıştı. Perslerin ise altı yüz gemilik büyük ve güçlü bir donanması vardı.¹¹⁷

Pers hâkimiyetinden önce de önemli liman kentlerinden olan ve şimdi Pers hâkimiyetinde bulunan Bayraklı, Değirmendere, Urla ve Seferihisar kentleri bu savaşa yardım için gemi göndermemişlerdir. Bu kentlerin savaşa katılmayışı Pers hâkimiyetinden memnun olduklarını ve ticari faaliyetlerine devam ettiklerini akla getirmektedir.

Milet tiranı Aristagoras'ın başlatmış olduğu isyanın altıncı yılıydı. Lade açıklarında toplanan İyonya donanması önce Foça'lı Dionysos'un emrinde savaşmaya karar verdi. Fakat Foça'nın bu donanmaya üç gemi ile katılmış olması ve donanma komutanı Dionysos'un denizcilerini çok çalıştırması gibi nedenlerle huzursuzluklar çıkmaya başladı. Sisamlılar bu durumdan rahatsız oldular ve ümitsizliğe kapılıp geri döndüler. Bunu gören Midilliler de savaşı bıraktı. Hal böyle olunca bazı İyonya donanmaları da savaşı bırakarak geri çekildiler.¹¹⁸

¹¹⁷ Herodotos, VI, 2-10.; Tekin, **a.g.m.**, s. 234.

¹¹⁸ Burn, **a.g.e.**, s. 210.

Foça'lı Dionysos, ülkesine kaçmak istedi. Fakat Perslerin Foça'yı da ele geçirebileceğini düşünerek Fenike'ye gidip oradaki ticaret gemilerini yağmaladı ve kaçarak Sicilya adasına geçti. Burada korsanlık yapmaya başladı.

İyonya donanmasına karşı Med asıllı Datis ve Pers asıllı genç bir subay olan Mardonios'in komutasındaki Pers donanması Lade adasına doğru hareket etti. Pers donanması önce rotası üzerinde yer alan ve Dor egemenliğindeki Rodos adasına uğradı. Burada bir direnişle karşılaşsa da Rodos adasını teslim aldı. Bu adayla bir anlaşma yaptı ve ada Pers egemenliğine bağlandı.

M.Ö. 495'te Milet ile Pers kuvvetleri arasında Lade açıklarında yapılan deniz savaşını İyonyalılar yenen Pers donanması kazandı. Bu savaşın kazanılmasında savaş esnasında geri çekilen Yunan gemileri önemli rol oynadı. Bu savaşta İyonya ordusu tamamen talan edildi. En çok zarara uğrayan ise kaçmayarak savaşa devam eden İyonyalılar oldu. Böylece Milet hem denizden hem de karadan kuşatıldı.

Hem karadan hem de denizden kuşatılan Milet kenti bir yıl direndikten sonra Perslere teslim olmak zorunda kaldı.¹¹⁹ Persler, Milet kentini ve Didim kentinde yer alan Apollon tapınağını ele geçirdiler. Tapınak yağmalandı. Hazinelele ele geçirildi. Aslında bu Akamenid tarihinde ilk defa olan bir olaydı. Daha önce hiçbir tapınak Akamenidler tarafından yağmalanmamıştı. Tapınak yağmalama olayı aslında İyonya isyanı sırasında Sardes'teki Kibele tapınağının yağmalanmasıyla başlamıştı. Daha sonra da bu tür yağma ve tahrip davranışları devam edecekti. Genel olarak baktığımız zaman Pers gelenek ve göreneklerinde tapınaklara ve kutsal yerlere zarar vermenin olmadığını görmekteyiz. Fakat yağmanın sebebi İyonyalılar'ın cezalandırılmak istanmesi olmalıdır. Asıl ilginç olan ise Apollon'a karşı daima saygılı davranan I. Darius zamanında böyle bir yağmanın Apollon tapınağına yapılmış olmasıdır. Bu yakınlığı I. Darius'un Gadatas'a olan mektubundan ve

¹¹⁹ Tekin, **a.g.m.**, s. 234.

Perslerin Avrupa seferi sırasında Pers komutanı Datis'in Delos halkına göndermiş olduğu mesajdan anlamaktayız. Apollon tapınağına saygılı olan I. Darius'un bu yağmaya emir verme ihtimali düşüktür. Apollon tapınağı Persler tarafından mı yağmalandı yoksa başka güçler mi Apollon tapınağını yağmaladı bu bilinmez fakat dine ve tapınaklara son derece saygılı davranan Perslerin bu yağma hareketinden uzak durmuş olmaları gerekmektedir. Büyük ihtimalle İyon halkının isyan etmesini önlemek için tapınak hazinelerini başka bir yere taşımışlardır. Fakat tapınağa zarar vermeleri tarihsel Pers geleneğı ve gerçekliğı çerçevesinde düşünüldüğünde söz konusu değildir.

İsyanın sonunda Milet kenti ele geçirilmişti. Milet'te hayatta kalanlar esir edildi ve Susa'ya götürüldü. İsyan eden diğer kentlerin halkı da sürgün edilip Dicle ve Kızıldeniz boylarına yerleştirildi. Milet toprakları Persler ve Karyalılar arasında bölündü. Karyalılar dağların eteklerini, Persler ise Milet ve çevresini aldı.¹²⁰

İyonya isyanına sebep olan Histaios, Mytilene'ye geçmiş, kendisine bir donanma vermeleri için Midillilileri ikna edip onlardan aldığı sekiz triremeden oluşan donanmayla İstanbul açıklarında korsanlık yapmaktaydı. Karadeniz'e geçen gemileri yağmalyordu.¹²¹ Milet şehrinin ele geçirildiğini öğrenince durumu fırsat bilerek Midilli adasını ele geçirdi. Sonra Thaos'u ele geçirdi. Midilli'de yiyecek ve içecek sıkıntısı çekmeye başladı. Bunun üzerine Aliağa'yı geçip Dikili ve Bakırçay ovasının hasadını ele geçirmek istedi. Bölgedeki Harpagos yönetimindeki Pers ordusu, karaya çıkar çıkmaz Histaios'u yakaladı. Sardes'e götürdü. Artaphernes, Histaios'u Sardes'te öldürdü.¹²² Böylece isyanı başlatan elebaşı ortadan kaldırıldı. O döneme kadar bağımsız olan Sisam ve Midilli adaları üzerine yapılan bir seferle bu adalar da Pers egemenliğine bağlandı. Böylece M.Ö. 493 yılında İyonya isyanı tam olarak bastırılmıştı.¹²³

¹²⁰ Herodotos, VI, 20.

¹²¹ Herodotos, VI, 5.

¹²² Herodotos, VI, 28.

¹²³ Mansel, **a.g.e.**, s. 269.

İsyan bastırıldıktan sonra Pers donanması kışı Milet yakınlarında geçirdi. Sonra denize açıldı. Gemlik, Midilli ve Bozcaada'yı aldı. Denizde bu başarılar elde edilirken kış boyunca dinlenmiş olan Pers ordusu karada İyon şehirlerini ele geçirdi. Herodotos bu kentlerin de alınmasından sonra tapınaklara zarar verildiğinden bahseder. Daha önceleri kutsal alanlara son derece saygılı olan Perslerin, isyanlardan sonra bu hassasiyetlerini yitirdiği anlaşılmaktadır.

İyonya isyanının bastırılmasından sonra Persler tarafından alınan ilk tedbirlerin devamında Mardonios, M.Ö. 492 yılında büyük bir ordu ile Kilikya'ya gönderildi. Bu esnada kara ordusu Çanakkale istikametinde ilerlemekteydi. Mardonios da donanmasıyla Anadolu kıyılarına ulaşmıştı. Mardonios bölgedeki tüm tiranları görevlerinden aldı. Bu seferin asıl amacı Yunanistan'a karşı çıkılacak olan büyük sefer öncesinde Batı Anadolu'da bulunan Yunan kentlerinin Perslere destek vererek kendi yanlarında olmalarını sağlamaktı.

Fenikelilerden oluşan ve Fenikeliler idaresindeki Pers donanması Çanakkale yarımadasının batı kıyılarını da ele geçirdikten sonra Khersonesos, Marmara Ereğlisi, Silivri ve İstanbul şehirlerini ele geçirdi. İstanbul yakınlarındaki Kadıköy halkı Pers idaresindeki Fenike donanmasının geldiğini haber alınca burayı terk edip Karadeniz kıyısındaki Nesembar kentini kurarak oraya yerleşti. Daha önce Daskileion satrabı Oibares'e teslim olan Erdek kentine saldırmadılar. Karia dışındaki tüm Trakya sahili Pers hâkimiyetine girdi.

İsyanın bastırılmasından sonra Sardes satrabı Artaphernes, tüm İyon kentlerinin temsilcilerini topladı ve onlarla bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre kentlerin kendi aralarında bir anlaşmazlık çıkarsa bunu belirlenecek olan hakem heyeti yardımıyla çözecekler, savaşılmayacaklardı. Tüm İyon

topraklarını ölçtüren Artaphernes, her kentin büyüklüğü oranda vergi vermesini sağladı.¹²⁴

Alınan tüm bu önlemler yeni bir isyanın çıkmasını engellemek içindi. İsyanın sonucu olarak İyonya tarafından baktığımızda başarıya ulaşmamıştı. Bunun sebebi de batıda yer alan bu kentlerin arasında birlik olamamasıdır. Pers açısından baktığımızda ise Yunan kentlerinin hafife alınmaması gerektiğini anlamışlardır. Bir daha böyle bir ihtilal çıkmaması için gerekli önlemleri almışlar, daha önceki sert tutumlarından vazgeçip daha elverişli şartlarla bölgeyi yönetmek gerektiği sonucuna varmışlardır. Her ne olursa olsun bölgede askeri birliklerin hazır bulundurulması da gereklidir.

İyonya ayaklanmasından sonra I. Darius, Batı Anadolu'yu elinde tutmanın tek yolunun Yunanistan'ı almak olduğunu anlamıştı. İsyan sırasında Atina ve Çeşme'nin Yunan kentlerine yardımda bulunması ve hatta bizzat donanma göndererek destek vermesi, Sardes'in tahrip edilmesi aslında Yunanistan'a karşı bir seferi zorunlu kılarken seferin meşru sebebini de oluştuyordu. I. Darius'un İskit seferi sırasında Yunanistan'ı yakından tanıma imkânı bulduğu ve daha sonra yapmayı planladığı Yunan seferi için ön hazırlık yaptığı bellidir. M.Ö. 492 yılında harekete geçmiş olan Pers donanmasında ağırlıklı olarak Pers ve Fenikeliler yer alıyordu. Kara ordusunda ise Anadolu'dan gelmiş olan piyadelerle Batı Anadolu'dan toplanan askerler ve Lidya birlikleri dikkat çekiyordu. Bu güçler de büyük ihtimalle satraplıkların kontrolündeki toprak sahibi ve savaşçılardı.¹²⁵

İyonya isyanından önce I. Darius, Asya ve Anadolu'nun huzurlu olabilmesi için Yunanistan karasının fethedilmesi gerektiğini düşünüyordu. Fakat sadece İyonya'yı yenmek yeterli olmayacaktı. Denizlerde de üstünlük kurması gerekiyordu. Elinde bulunan Fenike donanması denizde otorite kurmasına yetecek düzeyde değildi. Bu ancak Yunanistan'ın fethi, İyonya'nın da denizci kavimlerinin ele geçirilip onların denizcilik tecrübelerinden

¹²⁴ Herodotos, VI, 42.

¹²⁵ Balcer, **a.g.e.**, s. 202.

faydalanmakla olabilirdi. İyonya kavimlerinin fethi ve onların Yunanistan'dan alınması iktisadi olarak kontrolü ele almak demektir. Bunu sürdürmenin yolu da Yunanistan'ın tamamen alınmasını gerektiriyordu. Aksi takdirde iktisadi gelirden vazgeçeceklerdi.

I. Darius, önce İyonya şehirleriyle barış ilişkisi kurmayı ve onları kendi tarafına çekmeyi denedi. Kartaca ile anlaşıp Akdeniz'e tamamen hâkim olmak istedi. M.Ö. 492'de İyonya şehir devletlerini Sardes'e davet etti. I. Darius, daha önce özel ve ekonomik çıkarlarla birbirine sıkı ilişkilerle bağlı olan Yunan kavimlerinin arasını büyük ve ustaca siyasi bir beceri göstererek açmaya başladı.

Yunanistan yarımadasında yer alan Korint, Argos, Aiginai ve Teselya halkı Perslerin müttefiki durumundaydı. Daha küçük şehirler ise Pers egemenliğini kabul edip etmediklerini bildirmemekle birlikte Pers etkisinde olmalıydılar. Zira Pers kuvvetleri o zamanın en güçlü kuvvetleriydi.

Yunanistan hâkimiyeti iddiasındaki Sparta ve Atina, Ege Denizi'ne ve Çanakkale'ye göz dikmişti. Bu esnada Atina'da Kleistenes anayasasını korumak isteyen Alkmaionidler partisi ile tiranlık yanlısı bir parti daha vardı. Alkmaionidler yönetimde oldukları sırada çıkmış olan İyonya isyanına yirmi gemilik bir donanma ile yardım gönderilmişti. Fakat bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca tiranlık yanlısı olan partililer harekete geçerek liderleri Hipparhos'un M.Ö. 495'de arhon* olmasını sağladılar. Bu olay aslında Atina'nın, İyonya ihtilalinden ümidini kestiğine ve gün geçtikçe büyüyen Pers tehlikesine karşı tarafsız bir tutum sergilemek istediklerine açık bir işaretti. Milet kentinin sonu, Atina'da bir hükümet darbesine yol açtı. M.Ö. 492'de Temistokles adında bir Yunan devlet adamı arhon seçildi.

Temistokles, Atina'nın yetiştirmiş olduğu en büyük devlet adamlarından birisiydi. Hiçbir siyasi partiye bağlı değildi ve yine hiçbir siyasi partiye yakınlık göstermiyordu. İyonya isyanının bastırılmasından sonra

* Arhon, Yunanistan'da hükümetin başında yer alan üst düzey memurlardır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mansel, **a.g.e.**, s. 110, 183, 204.; Bahar, **a.g.e.**, s. 329.

paniğe kapılmış olan tiran taraftarları Atina'yı Perslere teslim etmeyi düşünüyorlardı. Arhon Temistokles ise Atina'nın savunulması taraftarıydı. Fakat savunma için güçlü bir donanma gerekiyordu. Temistokles inanıyor ve biliyordu ki Persler karada çok güçlü bir düşmandı. Onları yenmenin tek yolu, onlarla henüz daha zayıf ve tecrübesiz oldukları alanda, denizde savaşmaktı. Yunanistan yeni bir donanma oluşturmak için gerekli tüm araç ve gerece sahipti. Bu amaçla Pire limanını askeri bir üsse dönüştüren Temistokles, savaş gemileri inşa ettirmeye başladı. Birkaç ay sonra Tina'nın Hersonnesos prensi Miltiades, Perslerden kaçarak Atina'ya geldi. Büyük bir varlığa sahip olan Miltiades güçlü bir kişiydi. Pers ordusunu yakından tanıdığını, onlardan korkmalarına gerek olmadığını ve onları kolaylıkla yenebileceklerini söyledi ve buna etrafındakileri de inandırdı. Etrafında çiftçilerin ve Atina soylularının da olduğu büyük bir kuvvet toplamıştı. Bu sırada gemi yapımı işi de ertelenmişti. Böylece M.Ö. 491'de Miltiades, Atina'nın en yetkili kişisi olmuştu.

Mardonios, İyonya'dan sonra Çanakkale yarımadasına geldi. Burada donanma ve kara ordusunu düzene soktu. Ordu, Atina ve Çeşme üzerine saldırmak için Avrupa içlerine doğru harekete geçti.¹²⁶ Böylece Atina ve Çeşme kentlerinin cezalandırılmasının amaçlandığı sefer başladı. İlk olarak Trakya'daki Doriskos kenti Persler tarafından alındı. Makedonya ise savaşmadan Pers hâkimiyetine katıldı. Bu seferin görünen sebebi bu iki kentin cezalandırmak istemesiydi. Fakat Perslerin bu seferle sınırlarını genişletmeyi amaçladıkları ve isyan eden kentlere gözdağı vermek istemiş olabilecekleri düşünülmelidir.

M.Ö. 491'de Taşöz adası ayaklanmaya hazırlandığını öğrenen I. Darius, onlara kelelerini yıkıp gemilerini Pers donanmasına teslim etmelerini emretti. Taşöz halkı uğrayabilecekleri bir saldırı için kalelerini güçlendirmişlerdi. Adalarında altın kaynakları vardı. Bu sayede ekonomileri de güçlüydü. Bu ekonomiyi ve altın madenini korumak için güçlü kale

¹²⁶ Herodotos, VI, 43.

yaptırmışlar, donanmalarına büyük gemiler almışlardı. Fakat Pers Hükümdarı I. Darius'un bu emrine uydular. Donanmalarını Karasu nehrine getirdiler. Böylece Thoas herhangi bir direniş göstermeden Pers ordusuna teslim oldu. Kuzey Ege kıyılarında da güvenlik sağladı. Şimdi bu coğrafyada Pers toprağı olmayan tek bölge olarak Teselya kalıyordu.

I. Darius, daha sonra yapılacak bir sefer durumunda Batı Anadolu kentlerinin nasıl bir tutum sergileyeceğini merak ettiği için Yunan kentlerine elçiler göndererek büyük krala bağılılıklarını bildirmeleri için kendisine toprak ve su yollamalarını istedi. Bu sembolik istek aslında teslim olun çağrısıydı.¹²⁷ Kendisine bağılı olan ve vergi veren kıyı kentlerine de haber yollayıp ordusu için savaş ve yük gemileri hazırlamalarını istedi. Kıyı kentleri bu talebi karşılamak üzere hemen hazırlıklara koyuldu ve gemiler inşa etmeye başladı. Persler bu esnada karada ve adalarda oturan Yunan halklarına da elçiler göndermek suretiyle onları egemenliklerine almaya başladılar. Tüm Ege adaları ve Aiginai kenti I. Darius'a toprak ve su gönderdi. Atina, Aiginai'nin Perslerle birleşip kendisine saldıracağını düşünüyordu. Bu nedenle Sparta ile işbirliğine girdi. Sparta, Aiginai'deki suçluları yakalatmak için harekete geçti. Aslında Sparta'da bu dönemde taht kavgaları yaşanmaktaydı. Sparta'lı Kleomenes bu kargaşa döneminde öldü. Kleomenes'in ölümünden sonra Aiginaililer, Leotykidas'a giderek Atina'da tutuklu olan Aiginaililer'i kurtarmak istediler. Atina bu tutukluları teslim etmedi. Bunun üzerine Aiginaililer Atina'nın ileri gelenlerinin bulunduğu bir merasime pusu kurarak Atina ileri gelenlerini esir alıp hapse attılar. Atina halkı bu pusunun öcünü alıp yöneticilerini kurtarmak için sefer hazırlığına başladı. Bu dönemde Aiginai'deki iç karışıklıklardan da yararlanan Atina, yetmiş gemi ile Atina'dan harekete geçti. Böylece iki kent arasında savaş başladı.¹²⁸

Mardonius'un Avrupa seferinde başarısız olmasının ardından I. Darius onu komutanlıktan aldı. Yerine Med asıllı Datis'i ve yeğeni Artaphernes'i getirdi. Bu bilgileri veren Herodotos'u, Rodos tapınak kronikleri de doğrular.

¹²⁷ Tekin, **a.g.e.**, s. 96.

¹²⁸ Herodotos, **a.g.e.**, VI, 94.

Bu sıralarda Atina'nın durumu iyi değildi. İç politikada demokratlarla aristokratlar sürekli çekişme halindeydi. Dışarıda ise Aiginai adası Perslerle iş birliğine girişmiş gibi duruyordu. Kendisine ise düşmanlık besliyordu. Kuzeydeki Boiotya kenti de Atina'ya düşman olmuştu. İç kargaşanın yaşandığı uzaklardaki Sparta'nın yardım göndermesi ise çok zordu. Yunanlıların gemi yapımı ise Miltiades tarafından durdurulmuştu. Atina donanması bu yüzden zayıftı. Persler Atina'nın bu en zayıf olduğu an ve durumdan yararlanarak harekete geçtiler.¹²⁹

F. Maraton Savaşı (M.Ö. 490)

Datis ve Artaphernes, I. Darius'un yanından ayrılıp güçlü bir ordu ile Kilikya bölgesine yöneldi. Ayol ovasında kamp kurdular. I. Darius'un yapımını talep ettiği gemilerin yapımı bitmişti. Burada o gemileri teslim aldılar. Yük ve savaş gemileri ile birlikte orduya denizciler de katıldı. Donanma toplamda altı yüz trireme ile İyonya üzerine doğru hareket etti.¹³⁰ Her bir gemide altmış kürekçi görev yapıyordu. Ayrıca yüz de denizci asker bulunuyordu. Persler, kıyı kentlerinden bu donanmanın ihtiyacının karşılanmasında kullanılmak üzere gümüş ve erzak da aldı. Önce Sisam'a geçen donanma, oradan Ikaros adasına geçti. Aslında Çanakkale yarımadası üzerinden Trakya'ya yönelmesi beklenen donanmanın bu güzergâh değişikliğinin sebebi Naksos adasının alınmak istenmesiydi. Naksos adasına ayak basan Pers kuvvetleri hiçbir direnişle karşılaşmadılar. Şehri ele geçirdikten sonra Naksos halkını esir ettiler.

Naksos, Delos ve Kyklad adaları da Pers hâkimiyetine girdi. Datis, yakınlarda yer alan İyonyalılar ve Ayollülerle birlikte Euboia'ya doğru hareket etti. Karystos kenti kapılarını Perslere karşı kapatmıştı. Karytosluların, Atina

¹²⁹ Mansel, **a.g.e.**, s. 271.

¹³⁰ Balcer, **a.g.e.**, s. 210.

ve Çeşme'ye karşı savaşmayacaklarını bildirdiler. Persler ise kenti kuşattılar ve ele geçirdiler.¹³¹

Persler kısa süre sonra Çeşmelilerin karşısına çıktı. Çeşme, Atina'dan yardım istedi. Atina bu yardım isteğine dört bin asker göndererek cevap verdi. Fakat kentte Pers yanlılarının bulunması kentin direnmesini engelledi. Atina'nın gönderdiği kuvvet kaçtı ve Oropos'a sığındı. Pers kuvvetleri şehre gelince hiçbir direnişle karşılaşmadan surlara kadar ulaştılar. Yedi gün süren Çeşme direnişi yedi günün sonunda kırıldı ve şehir Perslerin eline geçti. Çeşme halkı da esir edildi. Donanma burada dinlendi.

Dinlenen donanma Attika'ya doğru hareket etti. Sırada Atina kenti vardı. Persler, bölgede siyasi ve ekonomik yönden kendilerine muhalefet olan, isyanlara destek veren ve Pers düşmanlığı besleyen Atina'yı ele geçirmek istiyordu. Pers ordusu Atina'dan daha önce sürülerek Perslere sığınmış olan tiran Hippias tarafından Maraton kıyılarına getirilmişti. Kalabalık Pers kuvvetlerinin geldiğini haber alan ve tehlikenin büyüklüğünü anlayan Atina, hemen Sparta'dan yardım istedi. Sparta ise hemen yardım edemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine kısa bir süre önce Atina'ya bağlanan Plataialılar yardıma geldi. Perslerin sayısal üstünlüğü karşısında şanslarının olmadığını düşünen bazı Atinalılar, ilk önce savaşmak istemedi. Bir oylama yapıldı. Yapılan oylamada savaş kararı çıktı. Kentte bulunan tiran taraftarlarından çekinen Atinalılar, Perslere karşı surların içerisinde değil Maraton ovasında savaşma kararı aldı. Miltiades komutasındaki yaklaşık on beş bin kişilik Atina ordusu, M.Ö. 490 yılında Maraton ovasında yapılan savaşı kazandı. Pers kuvvetleri Atinalılardan önce kente ulaşmaya çalıştılsa da bunu başaramadılar. Düzenli bir şekilde geri çekilerek gemilerine bindiler. Pers kumandanı Datis bir hamle daha yapıp Sunion burnundan dolaşarak Feleron koyuna çıkartma yapmak istedi. Fakat bunu haber alan Atina kuvvetleri, çıkarma yapıldığı sırada bölgeye gelerek bu

¹³¹ Herodotos, VI, 98-99.

hamleyi de önlediler. Bunun üzerine geri çekilmek zorunda kalan Pers ordusu Anadolu'ya döndü.¹³²

Atina kazanmış olduğu bu zaferle bütün Yunanistan'ı şimdilik Pers kuvvetlerinden kurtarmış oldu. Şairler bu başarılı savaş için şiirler yazdı. Tanrılara kurbanlar kesip, hediyeler sunularak bu başarıyı kutlayan Atinalılar, başta Atina ordusunun komutanı olan Miltiades olmak üzere savaşta başarı göstermiş askerlerin heykellerini dikti. Bu tarihten itibaren Yunanistan, on yıl boyunca Pers tehdidinden uzak yaşayacaktı.¹³³

M.Ö. 490 ile M.Ö. 480 yılları arasındaki on yıl boyunca Persler, bir Yunan seferine çıkamayacaktı. Maraton savaşından sonra Atina'ya karşı büyük bir düşmanlık ve kin beslemeye başlayan I. Darius, ülkesine döner dönmez Yunanlılar üzerine yeniden saldırmak için hazırlık yapmaya başladı. Fakat Maraton yenilgisi Anadolu'da yer yer isyanların çıkmasına sebep olmuştu. Bir yandan bu isyan hareketlerini bastırmak için çalışan I. Darius, bir yandan da savaş hazırlıklarıyla uğraşıyordu.

Bu isyanlardan en önemlisi Mısır isyanı idi. Mısır, başkent Susa'ya uzaktaydı. I. Darius'a karşı saygılı olan Mısır halkı özgür olmak da istiyordu. Maraton savaşında yenilmiş olan Pers ordusunu kendilerinin de yenebileceğini, böylelikle de özgürlüklerine kavuşacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle M.Ö. 486 yılında, Mısır'da bulunan Pers garnizonlarını kovmak için mücadeleye giriştiler. Bu isyana Persler tarafından konulan ve ağır olduğunu düşündükleri vergiler de etki etmişti.¹³⁴

I. Darius bu isyanı bastırmak için Mısır'a ikinci bir ordu hazırladı. Bu sırada Yunan savaşı için de hazırlıklarına devam ediyordu. Savaş hazırlıkları devam ederken M.Ö. 486 yılında Pers kralı I. Darius saltanatının otuz altıncı yılında aniden öldü.

¹³² Burn, **a.g.e.** s. 256.

¹³³ Mansel, **a.g.e.**, s. 274-275.

¹³⁴ Günaltay, **a.g.e.**, s. 189.

V. KSERKES DÖNEMİ (M.Ö. 486-465)

M.Ö. 486 yılında Pers kralı I. Darius'un ölümünün ardından tahta, I. Darius'un Kyros'un kızı Atossa ile evliliğinden dünyaya gelmiş olan büyük oğlu Kserkes geçti.¹³⁵ Kserkes tahta geçtiği sırada otuz iki yaşında idi. Tahta çıkınca ilk iş olarak babası zamanında isyan etmiş olan Mısır üzerine bir sefer düzenledi. Pers ordusu Mısır isyancılarını yendi (M.Ö. 485). Onları köleleştirdi. Bölgede tekrar düzeni tesis eden Kserkes, Mısır'ın yönetimini kardeşi Akhaimenes'e verdi.¹³⁶

Mısır isyanının başarıyla bastırılmasından sonra M.Ö. 484 yılında Babil'de de bir isyan çıktı. Bu isyanı da kısa sürede bastıran Kserkes, iç işlerde huzuru ve otoritesini sağladıktan sonra Yunanistan üzerine yapılması planlanan seferin hazırlıklarına babasının kaldığı yerden devam etti. Bu hazırlıklar dört yıl sürecekti. Fakat bu isyanlar nedeniyle yaşanan gecikme Atina ve Yunan şehirlerinin toparlanmasına ve güçlenmesine fırsat sağladı.¹³⁷

Toplamda on yıl süren bu hazırlık döneminde Atina'da ise M.Ö. 489 yılında Miltiades, Pers taraftarı Paros üzerine bir sefer düzenledi. Bu seferde başarılı olamadı ve yönetimden uzaklaştırıldığı gibi para cezasıyla cezalandırıldı. Paros seferi sırasında almış olduğu bir yara yüzünden kısa süre sonra öldü.

Bu dönemde Maraton savaşında başarı göstermiş kişilerin yönetimde etkili oldukları görülür. M.Ö. 486 yılında Atina'nın devlet teşkilatında büyük bir değişiklik yapıldı. Arhonluk üzerindeki aristokrat etkisini azaltmak için daha önce halk meclisi tarafından seçilen dokuz arhonun, demoslar* tarafından gösterilen beş yüz kişiden yine dokuzu olmak üzere isim çekme sistemiyle seçilmesi sistemi getirildi. Böylece arhonların güçleri azaldı. Devlet kademesinde üst düzey görevlere subaylar gelmeye başladı. Komutanlara

¹³⁵ Burn, **a.g.e.**, s. 313.

¹³⁶ Herodotos, VII, 7.

¹³⁷ Mansel, **a.g.e.**, s. 275.

* Demos, halk tabakasından olan kişilere verilen isimdir.

geniş yetkiler verildi. Savaşların tek elden ve daha kontrollü yürütülebilmesi için başkomutanlık kurumu oluşturuldu. Böylece başkomutanlık yeni ve önemli bir rütbe olarak ortaya çıktı. Devlet adamları da arhon olmak için değil başkomutan olabilmek için uğraşmaya başladılar. Başkomutanlar ise zamanla askeri işlerden başka siyasi işlerde de görev almaya başladılar. Bundan sonra başkomutanlara, halk liderleri anlamına gelen demagogos diye hitap edilmeye başlandı. Atina halkı, beliren Pers tehlikesine karşı devletin siyasi ve askeri idaresini yetenekli olan bir kişiye bırakmayı uygun görmekteydi.

Atina yeni sistemi kullanmaya ve bu sisteme alışmaya çalışırken Pers kuvvetleri büyümekte ve Pers tehlikesi artmaktaydı. M.Ö. 493 yılında başlanan fakat yapımına ara verilen donanmanın inşasına yeniden başlandı. Attika'daki gümüş madenlerinden elde edilen gelirin de katkısıyla kısa bir sürede yüz seksen gemilik yeni bir donanma oluşturuldu.

M.Ö. 481 yılında Atina, Yunanistan'ın en genç ve en güçlü donanmasına sahip olmuştu. Bu donanma bir yıl sonra Salamis deniz savaşını kazanarak Yunanistan'ı ikinci istiladan kurtaracaktı.¹³⁸

On yıllık sürede bölgede belirgin bir güç gösterememiş olan Perslere karşı diğer Yunan şehirleri de baş kaldırmayı düşünmekteydi. Perslerin iç isyanları bastırdığını haber almışlardı ve bölgeye gelip tekrar Pers hâkimiyetini yayacaklarını anladıklarından Pers tehlikesini önlemek için çareler aramaya ve önlemler almaya başladılar. Bu şehirler arasında henüz bir birlik oluşmamıştı fakat Perslerden korktukları için ne gerekiyorsa yapmaya hazırlardı. Bu esnada Yunanistan'ın en büyük asker devleti olan Sparta, Peloponnes birliği ve Yunanistan'ın en genç ve güçlü donanmasının sahibi olan Atina Yunanistan'ın savunmasını üstlendiğini duyurdu. Bu haber birçok şehir devletinin de onlara katılmasını sağladı.¹³⁹

¹³⁸ Mansel, **a.g.e.**, s. 288.

¹³⁹ Mansel, **a.g.e.**, s. 278-279.

Yunanistan tarafında hazırlıklar bu şekilde tamamlanmışken Pers kralı Kserkes de M.Ö. 484 yılından beri Yunanistan seferine hazırlıkla ilgilenmekteydi. Sparta ile Atina arasında sağlanmış olan birlik ve daha önce kaybedilmiş olan Maraton savaşının öcünün alınmak istenmesi büyük bir hazırlığı gerektiriyordu. Zira Pers ordularının tüm Yunanistan'ı almaktan başka çaresi yoktu. Bunu gerçekleştirebilmek için sefer planları hazırlandı. Kserkes, ünlü bir Pers komutanı olan Mardonias'ın hazırladığı savaş planını beğendi ve seferde uygulamaya karar verdi. Bu plana göre Persler, Yunanistan'a hem karadan hem de denizden saldırarak, kara kuvvetleri ile deniz kuvvetleri iş birliği yapacaktı. Ordunun Çanakkale boğazından rahatça geçebilmesi için boğaza önden ve arkadan demirlenmiş ve birbirine birleştirilmiş gemilerle iki köprü kurulacaktı. Trakya'dan Yunanistan'a giden yol üzerindeki ırmakların üzerine köprüler kurulacaktı. Yine bu yol üzerine tahıl ambarları yerleştirilecekti. Susa'da hazırlıklar devam ederken Batı Anadolu'daki kentler de savaşa gemi, asker, yiyecek ve içecek temini gibi görevlerle hazırlıkları destekleyeceklerdi. Daha önce de ağır vergiler veren fakat bir birlik kuramayan bu şehir devletleri de yavaş yavaş birlik olma düşüncesini oluşturmaya başlayacaklardır.

A. Artemision ve Thermopilai Savaşı (M.Ö. 480)

Batı Anadolu'da sefer hazırlıkları devam ederken Kserkes ordusunun hazırlıklarını tamamladı ve Sardes'e doğru yola çıktı. Kapadokya bölgesine geldi. Kritalla'dan yola çıkarak Kızılırmak'ı geçti. Frigya'daki Dinar kentine vardı. Buradan da Sardes'e ulaştı. Sardes'e gelen Kserkes, Atina ve Sparta dışındaki tüm kentlere elçi yolladı. Bu şehirlerden, babasının yaptığı gibi kendisine toprak ve su yollayarak bağlılıklarını bildirmelerini istedi.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Herodotos, VII, 20-32.; Brosius, a.g.e., s. 24.

Kserkes, Sparta'yı Atina'dan ayırıp kendi yanına çekmek için siyasi girişimlerde bulundu. Fakat bu girişimler sonuçsuz kaldı. Kendisine bağlılığını bildirmelerini istediği pek çok kent de su ve toprak göndermemişti. Bu esnada Atina'da Perslere karşı bir Yunan birliğinin kurulduğunu haber almıştı. Ordusuna başka katılım olmayacağını ve Yunan kavimlerinin bağlılıklarını bildirmeyeceğini anlayan Kserkes işi kendisinin ve savaşarak halletmesi gerektiğini anladı. Hemen sefere çıkmak için son hazırlıklarını yaptı. M.Ö. 480 yılının ilkbaharında Sardes'ten Atina'ya doğru hareket etti.

Boğazlarda ve yolda gereken tüm hazırlıklar yapılmıştı. Köprüler kurulmuş, tahıl ambarları belirlenen yerlere yerleştirilmişti. Çanakkale boğazına kurulan köprü ordunun karşıya rahatça geçmesini sağladı.

Kserkes'in bu savaş için yaptırmış olduğu en büyük hazırlık aslında bu köprüydü. Köprü; üzerinden ordu, ordunun mühimmatını taşıyan hayvanlar ve arabaların geçişini rahatça sağlayabilecek şekilde tasarlanmıştı. Ordu yoluna devam ederken, bu günkü modern tekniklerden de yararlanılmak suretiyle tespit edilen ve M.Ö. 10 Nisan 481 tarihinde gerçekleşen bir güneş tutulması olayı yaşandı. Bu güneş tutulmasının hayra ve savaşı kazanmaya yorulmasından sonra sefere devam edildi.

Sardes'ten yola çıkan ordu, Bakırçay'ı geçmiş ve Aliağa bölgesine doğru ilerliyordu. Kserkes tarafından nehirler üzerine yaptırılan köprülerden rahatlıkla geçen ordu hızla Yunanistan'a doğru ilerledi. Bu, Perslerin ikinci Avrupa seferiydi ve Pers orduları ikinci kez bu topraklardaydı. Dariskos'ta toplanan ordu Kserkes'in emriyle sayıldı. Herodotos'un anlatımına göre bu seferde Pers donanması beş yüz kırk bir bin kadar askerden oluşmaktaydı. Kara ordusu ise iki milyon yüz bin kadar asker ile üç bin kadar altyapı kuvvetinden oluşuyordu. Fakat burada olduğu söylenen asker sayısı gerçekte bu kadar fazla olmamalıdır. Herodotos'un bu sayılarda bir hata yaptığı

düşünülmelidir. Çünkü o kadar askeri o zamanda sevk ve idare etme ve ihtiyaçlarını karşılamak çok zor olmalıydı.¹⁴¹

Ordunun yirmi dokuz farklı milletten oluştuğunu söyleyen Herodotos bu askerlerin, sayısı yirmi ile otuz arasında değişen Pers satraplıklarından toplandığını söylemektedir.

Herodotos bu savaşta ordunun silahlarından ve giyiminden de bahseder. Pers silahlarının Yunan silahlarına benzediği, Aliağalıların kendi başlıklarını giydiğini, demirden kargıların ve küçük kalkanlarının olduğunu söyler.

Herodotos deniz kuvvetleri için de bin iki yüz yedi triremelik bir Pers donanması varlığını belirtir. Kıbrıs'ın yüz elli, Kilikya'nın yüz, Çanakkale'nin yüz, Karya'nın altmış, Ayol'un altmış, Likya'nın elli, Asya Dorları'nın otuz, İyonya'nın karada oturanları yüz, adalarda oturanları ise on yedi gemi ile Perslere destek vermiştir. Bu gemilerde denizci askerler ve özellikle demirden silahlar yer alıyordu.¹⁴²

Donanmayı oluşturan bin iki yüz yedi triremenin beş yüz tanesi Mısır ve Fenike'den gelmiş, geri kalan kısmı ise Anadolu'dan temin edilmişti. Yani aslında donanmanın büyük kısmını Anadolu'daki Ege ve Yunan adaları ile Kıbrıs temin etmişti.

Donanmanın başında ise I. Darius'un oğlu Ariabignes ve Akhaimenes, Aspathines'in oğlu Preksopes ve Megabates'in oğlu Megabazos bulunuyordu.

Kserkes, Doriskos'tan* ayrılmadan önce Çanakkale yarımadası ve Trakya'nın tamamına valiler atadı.¹⁴³ Bu valiler daha çok askeri sorumlulukları olan komutanlardan oluşmaktaydı. Bu atama sefer esnasında çıkabilecek bir isyan hareketi için önlem mahiyetindeydi. Özellikle Anadolu'da

¹⁴¹ Balcer, **a.g.e.**, s. 210-247.

¹⁴² Burn, **a.g.e.**, s. 330.

* Doriskos; şu anda Yunanistan sınırlarında kalan, Edirne Dereköy yakınlarındaki antik kentin adıdır.

¹⁴³ Herodotos, VII, 106.

her şehir sefere katılmıştı. Bu şehirler savunmasızdı. Kserkes döndüğünde bir ayaklanma ya da sorunla karşılaşmak istemiyor, bunun önlemini savaşa başlamadan almış oluyordu.

Doriskos'tan yola çıkan Pers ordusu, Teselya üzerinden Yunanistan'a doğru ilerledi. Kserkes'in asıl amacı sadece Atina'yı almakla kalmayıp tüm Yunanistan'ı ele geçirmektir. Yunanistan topraklarının bir kısmı kendisine bağlılığını bildirmişti fakat hala Atina tarafında olanlar da vardı. Buna rağmen bu denli büyük bir güce ve orduya direnebilecek bir Yunan kenti yoktu. Pers ordusunun geldiğini gören bazı Yunan şehirleri teslim oldu.

Yunan ordusu, Persleri Thermopilai'de karşılamayı planlamış ve burada karargâhını kurmuştu. Thermopilai, Teselya ile Orta Yunanistan arasındaki tek geçitti. Etrafı derelerle çevrili olan bu geçidin batısında sıcak su kaynakları vardı. Doğusu ise geçidin en zayıf noktasıydı ve buraya bir sur inşa edilmişti. Bu geçit Sparta kralı Leonidas komutasında, aralarında üç yüz Sparta'lı, dört bin kadar Peloponnes'li ve üç bin kadar da çeşitli Yunan kuvvetlerinden oluşan zayıf bir birlik tarafından korunuyordu. Yunan ordusu; Boiotia'dan yedi yüz, Sparta'dan üç yüz, Tegea'dan beş yüz, Mantinea'da beş yüz, Mykenai'den dört yüz, Htebai'den dört yüz, Burhaniye'den yüz yirmi, Arkadia'dan bin, Korinthos'dan dört yüz, Phluis'den iki yüz, Lokris ve Phokis'ten bin askerin katılımıyla oluşan bir ittifak kuvvetinin de katkısı ile savaşa hazırlanmıştı. Donanması ise iki yüz yetmiş bir triremeden oluşuyordu. Yunan donanma ise Artemision burnunda savaşa hazırlanıyordu.

Pers donanmasının da Artemision burnuna gelmesiyle deniz savaşı başladı.¹⁴⁴ Üç gün boyunca Yunan donanması kendilerinden kat kat güçlü olan Pers donanmasına karşı başarılı bir direniş gösterdi. İki taraf da kayıplar verdi. Fakat deniz savaşlarının henüz bir kazananı yoktu. Persler, Evripos koyunu ele geçirip kara ile deniz kuvvetlerini birleştirme düşüncesindeydi. Deniz kuvvetlerinin kesin bir galibiyet elde edememesi bunu engelledi.

¹⁴⁴Burn, a.g.e., s. 383.

Bunun üzerine Kserkes, Thermopilai geçidini karadan geçmek için tüm ağırlığını buraya verdi. Karada devam eden savaşın ilk iki gününde Yunan kuvvetleri, Pers taarruzunu büyük kayıplar vermek pahasına önlemeyi başardı. Fakat ikici günün gecesinde Teselya asıllı bir Yunan Pers tarafına geçti. Pers kuvvetlerini gizli dağ yollarından geçirerek Thermopilai geçidini arkadan çevirmelerini sağladı. Yunanlılar durumu haber aldıkları zaman ise vakit çok geçti. Pers kuvvetleri iki cepheden saldırarak büyük bir avantaj elde ettiler. Persler de bu savaşta büyük kayıplar verdi. Fakat M.Ö. 480 yılının Ağustos ayında üç gün süren kanlı ve yorucu savaşı Persler kazandı.¹⁴⁵ Ionidas yakalandı ve Kserkes tarafından savaş meydanında kafası kesilerek öldürüldü.

Kara savaşını kaybeden Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başladı. Persler de Orta Yunanistan'a doğru ilerledi. Çok fazla bir direnişle karşılaşmadan Boiotya'yı ele geçirdiler. Tebai kenti Pers ordusuyla savaşmadan teslim oldu. Persler sonra Delphoi kentine yürüdü. Delphoi kenti de savaşmadan teslim olarak Pers egemenliğini tanıdı.¹⁴⁶ Attika ele geçirildi. Artık Atina'nın savunulamayacağı anlaşılmıştı. Yunanlılar şehirleri boşaltmaya başladılar. Halkın büyük kısmı Salamis'e ya da Aiginai'ye taşındı. Eli silah tutanlar ise Perslere karşı Atina'yı korumak üzere Atina'da kaldı. Atina'ya gelen Persler, şehre kolayca girdiler. İyonya ihtilalinde yıkılmış olan Sardes'in öcünü alırcasına tüm Atina'yı yıktılar. Şehri savunanların büyük kısmını öldürdüler.¹⁴⁷ Kalanları da esir ettiler.

Thermopilai geçidinin Perslere karşı başarıyla savunulmuş olması Yunanlılara büyük bir moral verdi. Perslere karşı olan kinleri daha da arttı. Maddi açıdan kayıp yaşasalar da Perslere verdirmiş oldukları kayıplar ve Thermopilai geçidinde verilen yiğitçe mücadele onların manevi olarak motive olmalarını sağladı.

¹⁴⁵ Herodotos, VII, 108, 239.

¹⁴⁶ Brosius, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁴⁷ Herodotos, VIII, 53.

Artemision'dan demir alan Yunan donanması Salamis'e ulaşmıştı. Burada müttefiklerinden gelen donanmayla birleşerek oldukça güçlü bir donanmaya dönüştü. Güçlerini Salamis'e de göndermiş olan Atina kenti bu savaşta savunmasız kalmış ve Persler'e yenilmiştir.

B. Salamis Deniz Savaşı (M.Ö. 480)

Yunan kuvvetlerini denizde de yenmek isteyen Kserkes, yeni bir deniz savaşı için hazırlanıyordu. Buna karşılık Yunanistan'da da bir deniz savaşı için hazırlıklarını yapıyordu.

Thermopilai kara ve Artemision deniz savaşlarını kaybeden Yunanistan, Eğriboz adasının kuzeyinde bulunan donanmasının burada kalmasını tehlikeli buluyordu. Artemision, deniz savaşında Yunan deniz kuvvetleri yenilmemiş olsalar da kara savaşları kaybedilince geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yunan donanması Pire'nin gerisinde, Salamis ile Attika adası arasındaki dar boğaza girmiş ve Ambelaki koyunda demirlemişti. Bu esnada yeni bir deniz savaşına da hazırlanmayı ihmal etmemiş; Aiginai, Kiklad ve Peloponez adalarından gelen gemilerle donanmalarını güçlendirip yaklaşık üç yüz gemilik bir donanma oluşturmuştu.

Pers donanması ise Faleron bölgesinde demirlemişti. Fakat korunaklı bir liman bulmakta gecikmiş olan Pers donanmasında, bazı gemiler çıkan bir fırtınada zarar görmüş bazıları ise batmıştı. Bu nedenle Pers donanmasında altı yüz ya da yedi yüz gemilik bir donanma kalmıştı.

Yunanlılar arasında donanmanın ne zaman ve nasıl kullanılması gerektiği konusunda fikir ayrılığı vardı. Spartalılar, Korintliler ve Peloponezliiler İstmoz'da savunmaya geçmeyi ve donanmayı Peloponez kıyılarında korumayı öneriyorlardı. Megaralılar ve Atinalılar ise böyle olursa donanmanın geri çekilmesi durumunda şehirlerinin ele geçirileceğini

düşünüyor, bu fikre karşı çıkıyorlardı. Temisteklos sonunda Yunan kuvvetlerini Salamis'de kalmaya ikna etti. Çünkü Salamis gibi stratejik üstünlüğe sahip bir koy terk edilirse Pers donanması ile açık denizde savaşmak gerekirdi ve bu da Yunan donanmasının yenilmesine sebep olurdu. Çünkü Pers gemileri Yunan gemilerinden hem sayıca daha fazla hem de ebat olarak daha büyüktü. Eğer savaş açık denizde değil de bu küçük koyda gerçekleştirilirse, Pers donanması büyüklüğünden dolayı rahat manevra yapamayacaktı. Buna karşın daha küçük olan Yunan donanması, Pers donanmasını küçük koyda rahatlıkla yenebilecekti. Savaşa katılmış olan Aishilos'un da belirttiği ve doğruladığı gibi Temisteklos Perslere gizlice bir adamını gönderdi. Yunan donanmasının kaçmak üzere olduğunu, aralarında birliğin bozulduğunu ve bir an önce saldırırlarsa bu savaşı da kolaylıkla kazanabileceklerini söyledi.¹⁴⁸

Kserkes, ya bu muhbire inandığından ya İstmos'a çıkacağı kara seferinde Yunan donanmasını arkasında sağlam bırakmak istemediğinden ya da yaz bitmeden Yunanlıları denizde de yenip kesin bir zafer elde etmek istediğinden donanmasını Salamis'e göndermeye karar verdi. Oysa bu Kserkes'in hayatında almış ve alacak olduğu en yanlış karardı. M.Ö. 480 yılının 27 Eylül gecesinde Pers donanması Salamis koyuna girdi. Önce koyun ağzında bulunan Psittalei adasını aldı. Attika kıyıları önünde savaş düzenini aldı. Donanmanın sağında Fenikeliler solunda ise İyonyalılar yer alıyordu. Yunan donanmasının geri çekilip kaçabileceğini de düşünerek Magara adasıyla Salamis arasındaki dar geçide bir filo göndererek orayı tutturdu.

Yunanistan, Pers donanmasının geldiğini haber alınca gemilerini savaş düzenine soktu. Böylece M.Ö. 28 Eylül 480 tarihinde Salamis deniz savaşı başladı. İlk taarruza geçen Persler oldu. Savaş, gemilerin tekli ya da küçük gemi grupları arasında çarpışmasıyla devam etti. Bir süre sonra Yunan kuvvetleri arkadan dolaşarak Fenike donanmasına yandan saldırmaya

¹⁴⁸ Mansel, **a.g.e.**, s. 286-287.

başladı. Bu noktada bozulan Fenike donanma düzeninin arasından giren Yunan gemileri Pers donanma düzenini tamamen bozdu. Yunan gemilerine müdahale etmeye çalışan büyük Pers gemileri, birbirine çarpmaya başladı ve hareket edemez duruma geldi. Bu sırada bir kargaşa ortamı oluştu. Pers donanmasına göre daha küçük gemilerden oluşan Yunan donanması hızla ve ani manevra kabiliyetinin verdiği avantajla kısa sürede Pers donanmasına ağır darbeler vurdu. Dağılan ve büyük kayıplar veren Pers donanması tamamen yok olmamak için boğazı boşalttı. On iki saat süren Salamis savaşı böylece Pers donanmasının yenilmesiyle sona erdi (M.Ö. 480). Yarım gün gibi kısa bir sürede büyük bir yenilgi alan Pers ordusu geri çekildi. Böylece Persler ilk kez batıdan vazgeçiyordu. Yunanlılar ise bu savaştan sonra umutlarını yitirmemelerini gerektiğini anladılar. Moralleri yükselmiş, sevinçleri artmıştı.¹⁴⁹

Kserkes, Yunan topraklarını terk edip kışı geçirmek üzere Sardes'e döndü. Altmış bin kişilik orduyu Mardonios komutasına vererek bölgede bıraktı. Pers ordusu kışı, tahrip edilmiş olan Attika'da geçiremeyeceğini anladı. Burayı boşaltarak Teselya bölgesine çekildi. Teselya'ya bir karargâh kurdu ve ertesi yıl savaşa devam etmek için hazırlanıp dinlenmeye başladı. Ordunun bölgede kalmasının iki nedeni vardı; ilki olası bir takip ve saldırı hareketi önlemek, ikincisi de ertesi yıl Yunan seferlerine kalınan yerden devam etmek.

Salamis'ten çekilen Pers donanması ise Aybdos'a oradan da Namurt Koyu'na geldi. Donanma kışı burada geçirdi. Ertesi yıl artık batı ile çok ilgilenmeyecek, yeni bir isyan çıkmasını diye önlem olarak İyonya bölgesinde duracaktı. Bu sırada Teselya'da kalan kara ordusundan gelecek başarı haberlerini bekleyecekti.¹⁵⁰

Salamis savaşında gerek yanlış savaş taktiği izlenmesi gerekse aceleci davranılması ve gerekli tedbirlerin alınmaması yüzünden Pers

¹⁴⁹ Ribart, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁵⁰ Balcer, **a.g.e.**, s. 272.; Herodotos, VIII, 130.

donanması ve ordusu, ağır bir darbe aldı. Yaralarını sarmak ve toparlanmak için geri çekildi. Yunanistan ise büyük bir zafer kazanmıştı. Fakat bu başarıyı fırsata dönüştüremedi. Temistokles, Andros'ta bulunan Yunan donanmasını Çanakkale boğazına sevk ederek orada Persler tarafından yapılmış olan köprünün yıkılmasını teklif etmişti. Köprü yıkılırsa Pers kara ordusu geri çekilemeyecekti. Fakat bu plana deniz aşırı seferlere çıkmaktan pek hoşlanmayan Spartalılar karşı çıktı. Bunun üzerine Temistokles, hiç olmazsa donanmanın Anadolu kıyılarına giderek İyon şehirlerinin ayaklanmasını sağlamasını istedi. Bu fikri de kabul görmedi. Yunanlılar, Persleri takip etmemiş, imkânları varken onlara son bir darbe daha vurmamışlardı. Bunun yanında bir ayaklanma çıkarma girişiminde de bulunamamışlardı. Bu sebeplerledir ki ertesi yıl Yunanistan'ın büyük bir kısmı tekrar Pers saldırısına uğrayacaktı.¹⁵¹

C. Plate ve Mikale Savaşı (M.Ö. 479)

Salamis savaşını kaybettikten sonra Teselya'ya çekilen ve kışı burada geçiren Mardonios, baharda yapmayı planladığı sefer için kış boyu hazırlıklarına devam etmişti. M.Ö. 479 ilkbaharında Atina'ya tekrar elçiler gönderdi. Kendisine bağlılıklarını bildirmelerini istedi. Aksi durumda Atina üzerine yeni bir sefere daha çıkacağını bildirdi. Atina ise Pers egemenliğini kabul etmediğini, onlara teslim olmayacağını söyledi. Bunun üzerine ordusunu hazırlayan Mardonios, ikinci defa Teselya üzerinden Yunanistan'a doğru sefere çıktı. Yunan halkı Atina'yı boşaltmış ve Salamis'e çekilmişti. Mardonios Atina şehrini harap etti, surlarını ve büyük yapılarını yıktı. Mardonios Yunanlılar ile Salamis'de savaşmak istemiyordu. Bunun için Boiotai'ye çekildi ve karargâhını Plate mevkiine kurup Yunan kuvvetlerinin hücum etmesini beklemeye başladı. Pers kuvvetleri Teselya ve Boiotya

¹⁵¹ Mansel, a.g.e., s. 288.

askerleriyle birlikte yaklaşık dört yüz elli bin askerden oluşan bir orduya sahipti.

Yunanlılar ise bu esnada Sparta'dan yardım istemişler, Sparta da Atina'ya yardım için beş bin askerden oluşan bir birlik göndermişti. Kendi ordusuyla birlikte üç yüz bin kişilik bir ordu toplamış olan Yunan kuvvetleri de Kitairon dağının eteklerine gelip karargâhını kurdu.¹⁵² İki ordu da on gün boyunca savaştı, hazırlıklarını tamamladı.

Dağ eteğine karargâh kurmuş olan Yunan kuvvetlerinin suyu tükendi. Su almak için ovaya indiler. Üç kolordudan oluşan Yunan kuvvetlerini Yunan kralı Pavsaniyas komuta ediyordu. Ordunun sağında Spartalılar, solunda Atinalılar ve ortasında ise diğer Yunan kentlerinden toplanmış olan askerler bulunuyordu.¹⁵³

Mardonios komutasındaki Pers ordusu savaşa başlayan taraf oldu. Su almak için ovaya inen Yunan kuvvetleri üzerine ilk saldırısını gerçekleştirdi. Bu sırada Pers kuvvetleri Yunanlıların su aldıkları kaynağı kum ve taşlarla doldurdu. Zor ve susuz durumda kalan Yunan kuvvetleri gece vakti Plate'ye çekildi. Ordu çekilirken iyi yönlendirilememiş ve üç parçaya ayrılmıştı.

Ertesi sabah dağa doğru çekilen Yunan kuvvetleri üzerine hücum eden Pers ordusu son derece eğitimli ve başarılı olan Sparta kuvvetlerine karşı bir başarı sağlayamadı. Bu durum Persleri zor durumda bıraktı.¹⁵⁴ Önce kanatlardaki Pers askerlerini yenen Spartalılar sonra da Pers ordusunun merkezine hücum ettiler ve yaklaşık bin özel asker tarafından korunmakta olan Pers komutanı Mardanios'u öldürdüler. Bu sırada diğer Sparta birlikleri de Perslerin diğer askerlerini yenmişti. İki kuvvet birleşti. Bunun üzerine ağır darbeler almış, büyük kayıplar vermiş hatta komutanını da kaybetmiş olan Pers kuvvetleri geri çekildi. Kuzeye doğru ilerleyip tüm Yunanistan sınırlarını

¹⁵² Herodotos, IX, 1-37.

¹⁵³ Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 77.

¹⁵⁴ Günaltay, **a.g.e.**, s. 200.

terk etti.¹⁵⁵ Yunanistan M.Ö. 479 yılında kazanmış olduğu Plate zaferiyle Pers egemenliğinden kurtulmakla kalmadı, Persleri ülkesinden geri püskürterek Anadolu'ya gönderdi.

Pers tehlikesinden bu şekilde kurtulmuş olan Yunanistan, Perslerle ittifak yapmış olan Tebai üzerine yürüdü ve şehri zaptetti.

Bu savaştan sonra, savaş öncesinde kurulmuş olan Attik-Delos birliğinin Batı Anadolu Yunan şehirlerinin özgürlüğü için harekete geçeceği ve Anadolu kıyısındaki Yunan şehirlerinin Kserkes'e karşı ayaklandıracağı şeklinde bir söylenti çıktı. Fakat bu sırada bu birlik tüm Yunan şehirlerinde bir isyan çıkarıp destekleyebilecek güçte değildi. İyonya her ne kadar Sparta sınırlarında da olsa Pers askeri kontrolündeydi. Persler ise Yunan kuvvetlerinin bir saldırı düzenleyebileceğini düşünmüyordu. Yine de bu söylenti konusunda temkinli davranıyordu.

Persler, Plate savaşında yenildikten sonra aslında Mikale'de de yeniliyordu. Sparta'lı Leotykidas, Yunan donanması ile beraber Delos'a geldiği zaman Sisam'daki Pers taraftarı tiran Theomestor tarafından gizlice gönderilen elçiler, özgürlükleri için Yunan yardımına başvuruyordu. Bu da Pers egemenliğinin aslında bölgede istenmemeye başladığının göstergesiydi. Belki de tiranların çıkarları artık Yunan tarafındaydı.

Yunanlılar, bir kez daha özgürlükleri için İyonya'da Perslere karşı ayaklandılar. Yüz on gemiden oluşan ve Aigina'da demirlemiş olarak bekleyen Yunan donanması bunun bir tuzak olduğunu düşündü. Sisam'a gitmek üzere demir aldı. Yunanlıların saldırıya geçtiğini anlayan Persler, kara ordularının bulunduğu Mikale'ye doğru çekilmişlerdi. Mikale'de bulunan bu kara ordusu Kserkes'in Yunanistan seferine giderken yanında götürüp İyonya'yı korumaları için bıraktığı altmış bin kişilik ordudan oluşuyordu. Başlarında ise komutan olarak Tigranes bulunuyordu.

¹⁵⁵ Mansel, a.g.e., s. 292.; Thukidides, a.g.e., I, 59-65.

Mikale'ye ulaşan az sayıda gemiden oluşan Pers donanması karaya çıktı ve savaş için hazırlanmaya başladı. Persler, Salamis savaşında gemilerinin büyük bir kısmına kaybetmişti. Donanmada fazlaca gemisi olan Fenikeliler ise savaştan sonra sağlam kalan gemileriyle birlikte ülkelerine gönderilmişti.¹⁵⁶ Bu nedenle Pers donanmasında fazla gemi kalmamıştı. Yunanlılar da Persler'in karaya çekildiğini görünce karaya çıkıp savaş hazırlığına başladı. Bu sırada Pers ordusunun içerisine sızan bir Yunan casusu, İyon halkını savaşta beraberliğe davet eden bir mesaj getirmişti. Bu durumdan şüphelenen Persler, Sisamlıların ve İonyalıların silahlarını alarak bölgeyi iyi bilen Miletlilerle birlikte onları Mikale yollarını korumaları bahanesiyle karargâhtan uzaklaştırılmışlardı.

Plate savaşı sona ermiş ve komutan Mardonios komutasındaki Pers ordusu Yunanlılara yenilmişti. Mikale'de savaş başlamadan önce zafer haberini alan Yunan kuvvetlerinin kendilerine olan güveni artmış, savaşa daha bir istekle ve hızla başlayıp Perslerin üzerine saldırmışlardır.¹⁵⁷

Savaş alanında Atina kuvvetleri daha düz ve alçak bir alanda ilerliyorlardı. Sparta kuvvetleri ise bir dere yatağından ilerliyordu. Sparta, dere yatağından gizlice ilerleyip Pers kuvvetlerini arkadan sıkıştırmak istiyorlardı.

Persler kalkanlarından bir siper kurmuşlardı. Bu güçlü siperi korudukları müddetçe düşmana direnmeleri kolay olacaktı. Zaferi; Sparta kuvvetlerinden önce bir hamle yaparak daha önce kazanmak isteyen Atina, Pers tarafında savaşan Yunanlı ve İonyalı askerleri kışkırttı. Galeyana gelen İyon ve Yunan asıllı Pers askerleri savaşın seyrini değiştirdi. Pers ordusu dağıldı ve hızla geri çekildi. Kaçabilenler kaçtı. Kaçamayanlar ve geri çekilemeyenler ise savaş meydanında cesurca savaşmak suretiyle öldü. Pers deniz kuvveti amirallerinden olan Ithamitres ve Artayntes kaçtı. Kara kuvveti generallerinden Tigranes ve Mardontes ise savaş alanında öldürüldü.

¹⁵⁶ Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 77.

¹⁵⁷ Herodotos, IX, 100-101.

Savaştan önce silahları ellerinden alınmış olan Sisamlılar, Yunanlılara yardım etti. Geçitleri tutmakla görevli olan Miletliler ise savaştan kaçan Pers kuvvetlerini yanlış yola göndererek tekrar savaş alanına inmelerine neden oldu. Yunanlılar Persleri kesin bir zaferle yendi. Pers donanma ve sığınaklarının tamamını yaktılar.¹⁵⁸

M.Ö. 479 yılında yapılan Mikale savaşı, savaşa katılan asker kuvvetleri ve savaşılan gün sayısı olarak değerlendirildiği zaman büyük bir savaş gibi görünmese de Yunanistan ve Persler açısından son derece önemli sonuçlara yol açtı. Savaş sonrasında İyonyalılar özgürlüklerine tekrar kavuştu. Pers donanması Ege Denizi'nden tamamen çekildi. Yerine Yunan donanması geldi. Böylece Perslerin İyonya bölgesindeki hâkimiyeti de sona erdi.

Savaş sonrasında Yunanlılar Sisam adasında toplandı. Sürekli olarak İyonya bölgesini koruyamayacaklarını, bunun için tüm İyon halkını Yunanistan'a götürüp, orada kuracakları yeni bir kente yerleştireceklerini belirttiler. Bu fikre Atinalılar karşı çıktı. Khihos, Midilli, Sisam ve Yunan safında yer alan diğer adaların Attik-Delos birliğine alınmasına ve Yunan davasına daima bağlı kalacaklarına dair yemin etmelerine karar verildi.

Bu anlaşmadan sonra Yunan donanması adadan ayrıldı ve Çanakkale boğazında Persler tarafından kurulmuş olan köprüyü yıkmak üzere harekete geçti.

Yunan donanması Lekton'a uğradı ve Nara burnuna geldi. Köprünün yerinde olmadığını gördü. Geri çekilmiş olan Pers kuvvetleri köprüyü de yıkmıştı. Belki de Yunan kara kuvvetlerinin kendilerini takip edeceğinden ve bu köprü üzerinden Anadolu'ya geçeceğinden endişe etmişlerdi. Bunun üzerine Spartalılar Yunanistan'a döndü. Atinalılar ise Sestos'u kuşattı. Kentin savunmasına güvenen halk ve Kardias kentinde bulunan Pers asıllı Oibazos Sestos'a sığınmıştı. Uzun süre direnmesine rağmen şehir ele geçirildi ve

¹⁵⁸ Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 78.

Pers kuvvetleri geri çekildi. Düşen kentteki ganimetleri toplayan Atinalılar da Yunanistan'a döndü.

M.Ö. 546 yılında II. Kyros'un Lidya krallığını ele geçirmesiyle başlamış olan Perslerin Anadolu'daki ilerleyişi M.Ö 479 yılından itibaren gün geçtikçe yavaşladı ve hatta durdu. Artık Persler, saldırıdan çok savunmaya geçti. Plate ve Mikale savaşından sonra gücü kırılmaya başlayan Perslerin yerine Yunan gücü geldi. İyonyalılar özgürlüklerini kazandı.

Bu savaşlardan sonra Pers-Yunan mücadeleleri bitmiş değildi. Sadece ağır bir darbe alan Persler geri çekilmişti. Batı Anadolu için saldırı politikası değil savunma politikası uygulamaya başlayacaklardı. Bir toparlanma sürecine girdiği açık ve net olan Pers İmparatorluğu'nun zamana ihtiyacı olacaktı.

Yunanistan ise Pers geri çekilişini fark ederek yakından takip etti. Mücadelesini sürdürdü. Perslere karşı hiç ara vermeden devam eden bu mücadelenin altında Yunan koloni şehirleri üzerinde egemenlik kurmak suretiyle ekonomik olarak güçlenmek isteği yatıyordu. Ege denizini tekrar Yunan denizi haline getirmenin mücadelesindeydiler. Bu dönemden itibaren Yunan ve koloni şehirlerinde ortak hareket etme bilinci belirginleşmeye başladı.

D. Attik-Delos Birliği (M.Ö. 478)

Pers tehlikesi hala devam ediyordu. Bu nedenle Yunanlıların bir birlik kurmaları kaçınılmazdı. Plate ve Mikale Savaşı öncesinde temelleri atılan Attik-Delos birliğinin amacı artık Pers-Yunan savaşlarını devam ettirmek ve Perslerleri bölgeden atarak Pers tehlikesinin tamamen önlemektir. Ege adaları, Balkan Yarımadası ve Batı Anadolu'daki üç yüzden fazla adanın dâhil olduğu bu Attik-Delos birliği, o zamana kadar bir araya gelememiş olan

Yunanistan ve Balkan halklarının bir araya gelerek oluşturmuş olduğu en büyük Yunan birliğiydi. Bu birlik, Atina'nın bir deniz imparatorluğu kurma düşüncesinin de temelini oluşturuyordu. Atina liderliğinde toplanmak suretiyle birliğin yasasını bile oluşturdular.¹⁵⁹ Birlik için gemi ve para sağlayacak kentler belirlendi. Bu kentlerden belirli oranlarda vergi alınması kararlaştırıldı. Birliğin hazinesini kontrol etmeleri için on memur görevlendirildi.

Birliğin başında Atina vardı. Başlangıçta en güçlü ortaklı, üyeler arasındaki en güçlü ve prestijli kentti. Zaman içerisinde patroniçe oldu çıktı. Kolaylık olsun diye kentlerin çoğu paylarına düşen donanma masrafını nakit olarak ödemişti. Fakat zaman ilerledikçe kendilerini haraç öder durumda görüyorlardı, birlikten ayrılmaya kalksalar da cezalandırılıyorlardı. Atina, İyon kentlerinin iç işlerine karışıp kendi modeline uygun demokrasiler kurdu ve kentlere Atina yandaşı yöneticiler atadı.¹⁶⁰ Böylece birlik, çok geçmeden bir Atina devletine dönüşmeye başladı. Aslında bu birlik Yunanistan toprakları için gizli de olsa devam eden Pers tehlikesine karşı bir koruma birliğiydi.¹⁶¹

Birliğe Sisam, Midilli, Gemlik gibi adalar zaten en başta katılmıştı. Erdek, Nara, Milet gibi kentler de katıldı. Fakat hala Batı Anadolu kentlerinin büyük bir kısmı Pers egemenliğindeydi.¹⁶²

M.Ö 478 yılında Atina, temeli Yunanistan için önemli tapınak merkezlerinden birisi olan Delos adasında atılan ve amacı Persleri Yunanistan ve Anadolu'dan atmak ve Yunan kentlerine bağımsızlık kazandırmak olan Attik-Delos birliğini kurdu. Birliğin gelirleri Delos adasındaki Apollon tapınağında birikiyordu. Delos artık tüm Yunanistan ve Ege bölgesinin en önemli merkezi oluyordu.

Attik-Delos birliği kurulunca Batı Anadolu kentleri başta olmak üzere Pers egemenliğindeki kentler Yunanistan'ın yanında yer almaya başladı. Kıyı

¹⁵⁹ Kılıç, Serap Ö.; "Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 69.; Tekin, **a.g.e.**, s. 100-101.

¹⁶⁰ Llyod, **a.g.e.**, s. 134.; Tekin, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁶¹ Schwertheim, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁶² Olmstead, **a.g.e.**, s. 262-263.

bölgelerdeki Pers şehirleri Pers egemenliğinden çabuk kopuyordu ama iç bölgelerdeki kentler üzerinde Pers hâkimiyeti devam ediyordu. Gediz, Germencik ve Bakırçay vadilerinde boydan boya Pers hâkimiyeti vardı. Buralar ise Anadolu'nun Yunanistan'a açılan kapısı durumundaydı. Aslında Atina, kıyı Ege dışında hiç bir yere etki edememişti.

M.Ö. 479'dan sonra Sardes satraplığının kıyı bölgeleri, Çanakkale ve Karia bölgelerine kadar olan kıyı Ege bölgesi Yunan egemenliğini tanıdı. Ekonomik açıdan çok önemli olan bu bölgelerin bile elden çıkmasına bir müdahalede bulunmamış olmaları, Perslerin artık güçsüz duruma geldiklerine işaret etmektedir.

E. Eurymedon Savaşı (M.Ö. 466)

Likya ve Karya kentleri Attik-Delos birliğine katılmamıştı. Kimon da bu kentleri cezalandırmak için iki yüz trireme ile bu kentler üzerine bir sefer düzenleyerek onları vergiye bağladı.¹⁶³

Bunun üzerine Kserkes, Kimon'a karşı bir sefer hazırlığı yaptı. Ariomandes komutasındaki büyük bir orduyu Kimon üzerine sefere çıkardı. Bu ordu ayrıca karadan da desteklenmekteydi. Kara ordusun başında Pherendates bulunuyordu. Kilikya, Kıbrıs ve Fenike kuvvetlerinden oluşan iki yüz gemilik donanmanın başında Kserkes'in oğlu Titheraustes vardı. Ariomandes ve ordusu, Köprüçay'a geldiğinde Yunan kuvvetleriyle savaş başladı. M.Ö. 466 yılında Köprüçay'da yapılan deniz savaşını Persler yine kaybetti.¹⁶⁴ Persler buradan da çekildi ve böylece Anadolu'nun güney kıyıları Perslerden temizlendi. Yerin Yunan egemenliği geldi. Bu savaştan sonra Anadolu'nun güneyindeki denizlerin kontrolü de Yunanlıların eline geçti.

¹⁶³ Olmstead, **a.g.e.**, s. 267-268.

¹⁶⁴ Kılıç, **a.g.t.**, s. 72.; Tekin, **a.g.e.**, s. 101.; Tekin, **a.g.m.**, s. 235.

Birçok Batı Anadolu Pers kenti Yunan egemenliğine girdi. Yunanlılara vergi vermek zorunda kaldı. Artık Batı Anadolu'da varlığı hissedilmeye başlayan, ekonomik, siyasi ve ticari etkisi artan Yunanlılar olmaya başladı. Perslerse bölgeden temizlendi.¹⁶⁵

Perslerin, Yunanlılara karşı peş peşe aldıkları yenilgiler iç sıkıntılara da neden oldu. Bu durumdan faydalanmak isteyen muhalifler, isyan ve ayaklanma başlattı. M.Ö. 465 yılında çıkan bir darbeden sonra Kserkes tahttan indirildi ve öldürüldü. Aslında büyük başarılarla başlayan ve son zamanlarda başarısızların yaşandığı yirmi bir yıllık Kserkes dönemi sona ererken ülke de bir karışıklığa sürükleniyordu.

VI. I. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 465-424)

Kserkes'in ölümünden sonra yerine oğlu I. Artakserkses kral oldu. I. Artakserkses, babasının izlediği siyaseti takip edecekti. Tahta geçtiğinde ilk iş olarak baş göstermiş olan isyanları bastırdı. Daha sonra dışarıda zedelenmiş olan Pers otoritesini yeniden kurmak için çalışmaya başladı. Persler için her açıdan önemli olan Sardes ve Daskileion şehirlerini daha sıkı ve katı tedbirler almak suretiyle kontrol altına aldı. Bu katı kurallar ve izlenen sert politika mevcut sınırların korunması için alınan ilk önlemlerdi.

Kıbrıs'ın da Yunan tarafına geçmesiyle Akdeniz de Pers kontrolünden çıkmış, Yunan donanmasının kontrolüne geçmişti. Bu dönemde Artakserkses, Batı Anadolu kentlerini tekrar Pers egemenliğine almak için çalışıyordu.

M.Ö. 460 yılında Mısır Perslere karşı isyan etti. Ardından da Atina'dan kendisine yardım etmesi için talepte bulundu. Zaten ekonomik sıkıntılar çekmekte olan Yunanistan bu talebe karşılık verecekti. Verimli Mısır

¹⁶⁵ Tekin, **a.g.e.**, s. 101.

topraklarında yetişen buğday Yunanistan'ın ilgisini çekiyordu. Son Pers baskıları Karadeniz üzerinden gelmekte olan buğday sevkiyatını aksatmıştı. Mısır, Yunanistan'ın tahıl ambarı olabilirdi.¹⁶⁶ Bunun üzerine Yunanistan, M.Ö. 459 yılında Yunanlılar Mısır'a bir çıkarma yaptı. Pers kralı da Mebazazos adında bir Pers komutanını Sparta'ya göndermişti. Sparta'yı isyana teşvik eden Mebazazos, bunda başarılı olamadı ve geri döndü. Bunun üzerine geri dönen Mebazazos, bir ordu ile Mısır üzerine sefere çıktı ve Mısır'ı kesin bir zaferle tekrar Pers egemenliğine bağladı. Yunanlılar ağır bir yenilgi aldı. Ardından Yunan birliğine dâhil olmuş olan Kıbrıs üzerine bir sefere çıktı. Kıbrıs yeniden Pers hâkimiyetine alındı.¹⁶⁷

M.Ö 454 yılından itibaren Ege kıyısındaki ve adalardaki kentlerde Pers sempatisi artmaya başladı. Persler, Yunanistan'dan intikam almak ve bu bölgeye tekrar hâkim olmak için var güçleriyle çalışıyordu.¹⁶⁸ Batı Anadolu kentleri ise Attik-Delos birliğinin koyduğu ağır vergilerden ve Yunan yönetiminden bıkmıştı. Artık Atina bu birliği ekonomik gelir elde etmek için kullanmaya öncelik vermişti. Perslere karşı savaşma politikasından yavaş yavaş uzaklaşıldığı açıkça görülmekteydi.

M.Ö. 452 yılında Milet, Milas Kapıkırı, Bolbai ve yedi küçük Karya kenti daha yeniden Pers egemenliğine geçti. M.Ö. 449 yılında Kimon, Mısır ve Kıbrıs üzerine yeni bir sefere çıkarak Mısır ve Kıbrıs'ta başarılı mücadeleler verdi. Kimon'un donanmasında Fenike gemileri de vardı. Fakat Kimon ölünce sefer de yarım kaldı. Donanma geri döndü.

¹⁶⁶ Tekin, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁶⁷ Zournatzi, **a.g.e.**, s. 96.; Thukidides, **a.g.e.**, I, 109.

¹⁶⁸ Balcer, **a.g.m.**, s. 179.

Kallias Barışı (M.Ö. 449)

Yunan hükümdarı Perikles, M.Ö. 449 yılında Perslerle barış yapmak için Atina'nın ileri gelen diplomatlarından ve aynı zamanda olimpiyatlarda üç kez araba yarışı kazanmış olan Kallias başkanlığındaki bir heyeti başkent Susa'ya gönderdi.¹⁶⁹ Kallias Atina adına Pers kralı Artakserkses ile barış görüşmeleri yapacaktı. Artakserkses ile Kallias, yaptıkları görüşmelerin ardından devam eden savaşı sonlandırdılar ve "Kallias Barış Antlaşması" adlı anlaşmayı imzaladılar.¹⁷⁰ Anlaşmadan sonra Perslerin batı sınırı çizildi. Atina da daha doğuya müdahale etme girişimlerine son verdi. Böylece Pers-Yunan savaşı sona ererken Persler, Anadolu'da yer alan Pers kentleri üzerindeki haklarından feragat ediyordu.¹⁷¹ Batı Anadolu'daki Yunan kentleri de bağımsız oluyordu. Fakat bu barışın amacı savaşı sona erdirmek ya da İyon şehirlerinin bağımsız olmasını sağlamak değildi. Yunanlıların amacı kötüye giden ekonomilerini canlandırmaktı. Persler, egemenlikleri altında bulunan şehirlerden daha az vergi alırken, Attik-Delos birliğine üye olan şehirler daha fazla vergi ödemeye mecburdu.

Kallias barışıyla Yunan-Pers sınırı çiziliyordu. Buna göre Pers orduları Kızılırmak'ın batısına geçmeyecekti. Satraplıklara bağlı birlikler ise denizden uzak duracaktı. Pers donanması da Likya bölgesinde Kemer'in doğusunda kalacaktı. Kuzeyde ise Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na giremeyecekti. Yani Pers ordusu Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu'da kuvvet bulunduramayacaktı. Buna karşılık Atina da Mısır, Kıbrıs ve civarında çıkacak olası isyanlara destek vermeyecekti. Aslında bu anlaşma Attik-Delos birliğinin de otomatikman ortadan kalkması demekti.¹⁷² Çünkü bilindiği üzere bu birlik, Perslere karşı savaşmak ve Persleri Anadolu'dan atmak için kurulmuştu.

¹⁶⁹ Tekin, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁷⁰ Bengston, Herman; **The Greeks and the Persians**, Ottawa, University of Ottawa Press, 1997, s. 96.; Thukidides, **a.g.e.**, I, 112.

¹⁷¹ Kuhrt, **a.g.e.**, s. 388.; Brosius, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁷² Olmstead, **a.g.e.**, s. 311.; Schwertheim, **a.g.e.**, s. 45.

Bu dönemden sonra Atina için ekonomik olarak daha rahat bir dönem başlayacaktı. Fakat yer yer tırmanan Batı Anadolu'daki isteksizlikler sadece ama sadece ekonomik kökenliydi. Bu kentler Perslerle Yunanlılar arasında vergi pazarlığına gidecek kadar cüretkâr olacaklardı ki, bu kentlerin başında gelen Likya, Pers satraplarının etkisinden çok yerel bir idarecinin kontrolündeydi.

M.Ö. 401 yılında Sisam ile Milet kenti arasında çıkan bir anlaşmazlık üzerine Milet, Atina'dan yardım istedi.¹⁷³ Atina bu çağrıya dört gemi göndermek suretiyle Sisam adasını alarak karşılık verdi. Pers taraftarı olan Sisamlılar ise Sardes satrapı Pissouthenes liderliğinde yedi yüz kişilik bir ordu ile Atina garnizonuna saldırdılar ve garnizonu ele geçirdiler. Sisamlılara bu isyanda İstanbul da destek verdi. M.Ö. 440 yılında Persler, Çanakkale bölgesinin büyük kısmını geri almıştı. Bu zamandan sonra Atina'nın Karya ve Likya üzerindeki etkisi kayboldu. Perikles, M.Ö. 439 yılında Sisam ve İstanbul'u kendisine bağladı. Sisam; surlarını yıkmış, rehine ve gemi vermiş, üstüne bir de savaş tazminatı ödemek zorunda kalarak ağır bir bedel ödemişti. Bunu haber alan Fenike donanması Sisam'a gelmek üzere demir almıştı. Perikles, bunu öğrenince Köyceğiz ve Karya üzerine doğru yola çıktı.¹⁷⁴ Böylece M.Ö. 449 yılında imzalanmış olan Kallias barışı sona erdi. Ağır kayıplar veren Perikles geri çekilmek zorunda kaldı, Trakya üzerinden Karadeniz'e geçti ve burada koloniler kurdu.¹⁷⁵

M.Ö. 428 yılında Değirmendereliler, artan Atina baskısı yüzünden Atina'ya karşı Pers yardımına müracat etti. Çünkü Atina gün geçtikçe ekonomik olarak zayıflıyordu. İçerde yaşanan yönetsel sıkıntılar ve mücadeleler dışarıda daha fazla vergi toplamayı zorunlu kılıyordu. Zaten merkezi güçlü bir otorite bulunmadığı için de yeni fetihler yapılamıyor, savaş geliri elde edilemiyordu. Yeni koloniler de kuramayan Yunanistan bu nedenle

¹⁷³ Thukidides, a.g.e., I, 115.

¹⁷⁴ Olmstead, a.g.e., s. 343.; Thukidides, a.g.e., I, 116-117.

¹⁷⁵ Badian, Ernst; "The Peace of Callias", *Ancyclopedia Iranica*, Journal of Helenic Studies, 107, 1987, syf. 1-39.; (Erişim): <http://www.iranicaonline.org/articles/callias-peace-of-peace-made-by-xerxes-and-or-artaxerxes-i-qq>, 01.07.2013.

sıkışınca Ege kolonilerine yükleniyordu. Perslerin, Değirmenderelilerin bu isteğine cevap verip vermediğini bilmiyoruz. Fakat bölgede gücünü hissettirmek ve etkisini devam ettirmek isteyen Perslerin bu talebi geri çevirmemiş olduğu düşünülebilir.

Batı Anadolu'da başı sıkışan kentin, güçlü gördüğü taraftan yardım istediği bu düzen tekrarlanarak devam ederken M.Ö. 424'de Pers kralı I. Artakserkses yaklaşık kırk yıllık saltanatının ardından öldü. I. Artakserkses'in ölümü üzerine yerine oğlu II. Kserkes kral oldu. Fakat II. Kserkes tahta geçtikten kırk beş gün sonra bir festival esnasında uykusunda öldürüldü. Bu olaydan sonra tahta, I. Artakserkses'in diğer oğlu olan II. Darius geçti.¹⁷⁶

Artakserkses dönemi Persler açısından başarısız bir dönem olmuştu. İktidarının ilk yılından itibaren iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalan Artakserkses, son yıllarına kadar bu isyanlarla mücadele etti. İç huzuru sağladıktan sonra da sık sık el ve taraf değiştiren İyon ve Ege adalarını Pers egemenliğine bağlamaya çalıştı. Bu dönemden itibaren imparatorluk artık sınırlarını genişletemeyecek, önemli bir sefere çıkamayacaktı. Mevcut sınırları her ne pahasına olursa olsun korumaya çalışmak devlet politikası olacaktı.

VII. II. DARIUS DÖNEMİ (M.Ö. 423-405)

Kısa sürede ikinci bir kralın tahta geçmesi isyanların artmasına neden oldu. II. Darius'un kardeşi de zaten küçük bir isyan hareketine bağlı olarak öldürülmüş olmalıydı. II. Darius, ilk önce ülkesinde baş gösteren muhalif isyanlarıyla meşgul oldu. İç işlerle uğraştığı için Yunan cephesindeki olaylarla bizzat ilgilenemiyordu. Bu esnada İyonya ve Ege'de bulunan Yunan kolonileri sık sık saldırılara uğruyor, Yunan egemenliğini tanımak zorunda kalıyordu.

¹⁷⁶ Olmstead, a.g.e., s. 356.

Atina'da da iç karışıklıklar vardı. Atina ile Sparta sürekli birbiriyle savaşıyordu. İşte bu savaş döneminin genel adı Peloponez savaşları idi.

Peloponez Savaşları (M.Ö. 431-404)

II. Darius daha önce yapılmış olan barışı tanımıyordu. Denizleri ve Ege dünyasını yeniden Pers hâkimiyetine katmak istiyordu. Yunan kentlerini hâkimiyetine aldıktan sonra vergiler koymak suretiyle ekonomiyi canlandırmak niyetindeydi. Çünkü Persler, neredeyse dedesi Kserkes döneminden beri kötüye giden ekonomik düzeni henüz sağlayamamıştı. Attik-Delos birliğinin başkanı durumuna gelmiş olan Atina çok güçlenmişti. Bu güçleniş Aigina, Korintos ve Sparta gibi kentleri hem ekonomik olarak zarara uğrattı hem de tedirgin ediyordu. Atina ve Sparta müttefiklerinin de yardımıyla savaş hazırlıklarına başladılar.¹⁷⁷

Atina ile Sparta arasında başlayan sürtüşme sonrasında M.Ö. 431 yılında Peloponez savaşları başladı. Savaşların başladığı ilk on yıl (M.Ö. 431-421), Arkhidamos savaşları olarak anılır. İlk yıl yapılan savaş Sparta kazanmıştı. Ertesi yıl bahar aylarında Sparta, Atina üzerine bir sefer daha düzenledi ve ani bir baskınla Attika'yı yakıp yıktı. Bir yılda birçok küçük savaş ve sefer gerçekleşti.¹⁷⁸ M.Ö. 428 yılında Sparta, Platai'ye sefer düzenledi. Şehrin etrafında çeşitli yöntemlerle oluşturulmuş olan mevzilerle çevriliydi. Şehir uzun uğraşlar sonunda ele geçirildi.¹⁷⁹ Sparta ile Atina'nın birbirini karşılıklı olarak yağmaladığı, birbirleriyle askeri, ekonomik ve siyasi mücadele ettikleri bu on yıllık süreç M.Ö. 421 yılında yapılan Nikias Barışı ile sona erdi. Elli yıllık bir süre için geçerli olacak olan anlaşma Arkhidamos savaşlarını sona erdirdi. Bu barış aslında Atina'nın bir zaferiydi. Sparta

¹⁷⁷ Thukidides, a.g.e., II, 9.

¹⁷⁸ Thukidides, a.g.e., II, 47-70.

¹⁷⁹ Thukidides, a.g.e., II, 71, 75, 79.

Atina'yı ve Atina'nın Attik-Delos birliğine önderliğini kabul ediyordu. Fakat bu barış çok uzun süre devam etmeyecek, kısa süre sonra savaşlar yeniden başlayacaktı.¹⁸⁰

Atina M.Ö. 413'de Sicilya'ya bir sefer düzenledi. Atina ile Sparta kuvvetleri M.Ö. 413 yılı Ekim ayında karşı karşıya geldi. Atinalılar bu savaşta yenildi. Yenilginin sorumlusu olan komutanlar idam edildi. Savaşa katılmış olan askerler ise çeşitli işkenceler gördüler ve taş ocaklarında çalıştırıldılar. Bir kısmı da köleleştirildi ve satıldı.¹⁸¹

Bölgedeki Atina egemenliği nedeniyle Sardes, artık vergi alamaz durumdaydı. Sardes satrabı Tissaphernes, Peloponnesosluların bir ordu göndermesi durumunda ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılayacağını söyleyerek Sparta'nın da yardımına başvurdu. II. Darius'un amacına ulaşması için bu fedakârlıkları yaptı. Amacı ise Sardes'de tekrar eski gücüne ulaşmaktı ve bu fırsatı kaçırmak istemiyordu.¹⁸² Tissaphernes, Sparta'yı Perslerin yanına çekip Ege adalarındaki Atina baskısına son vermeyi düşünüyordu. Böylece tekrar vergi toplamaya başlayacaktı. Pers kralının gözüne girecekti. Aynı dönemde Karya, Erdek gibi bölgelerde Atina'ya karşı kıyırdanmalar yaşanmaktaydı. Daskileion satrabı da Atina'dan şikâyetçiydi ve Tissaphernes ile aynı düşüncedeydi. Daskileion satrabı Pharnabazos da Atina yüzünden vergi toplayamıyordu. Bu yüzden Sparta'dan, Çanakkale yarımadası kıyılarına bir donanma göndermesini istiyordu. Sparta, bu isteğe karşılık olarak M.Ö. 412 yılında Gemlik ve Çeşme kuvvetlerinin de desteğiyle bölgeye kırk gemi göndermeye karar verdi.

Sparta, M.Ö. 411 yılında kırk gemilik bir donanmasını Anadolu kıyılarına gönderdi. Aralıklarla yapılan deniz mücadelelerinden sonra Sparta kuvvetleri Milet'te Atina'ya karşı bir ayaklanma başlattı. Bu isyan başarıya ulaştı ve Atina, Perslerle bir barış yapmak zorunda kaldı. Bu barış

¹⁸⁰ Tekin, a.g.e., s. 106.

¹⁸¹ Bahar, a.g.e., s. 347.

¹⁸² Keen, A. G.; "Athenian Campaigns in Karia and Lykia During the Peloponnesian War", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol: 113, Published by The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 1993, s. 100.

anlaşmasından anlaşıldığına göre Ege bölgesinde kontrol Perslerin ve Sparta'nın eline geçti. Atina, bölgeden artık para ve ürün olarak vergi almayı bıraktı. Bölgede bir ayaklanma çıkarsa iki ülkenin kralının da imzası olmadan barış yapılmayacaktı.

M.Ö. 406 yılında Nation savaşında Atinalılar Sparta donanmasını bozguna uğrattılar.¹⁸³ M.Ö. 410 yılında bir zafer kazanmış olan Sparta, bu savaşta tüm donanmasını kaybetti.

M.Ö. 406 yılında Konon komutasındaki Atina donanması, Midilli açıklarında yapılan Arginussai savaşında Sparta donanmasını yendi. Sparta donanması geri çekildi. Savaştan hemen sonra çıkan fırtınada ise Atina donanmasının bir kısmı zarar gördü ve donanma fırtına yüzünden uzunca süre yerinden kıpırdıyamadı.¹⁸⁴

M.Ö. 405 yılında Sparta, Perslerin de yardımıyla Lapseki'yi ele geçirdi. Atina bölgeye hemen bir donanma gönderdi. Atina donanması bu savaşta yenildi. İstanbul ve Kadıköy Sparta'nın eline geçti. Hem karadan hem de denizden kuşatma altında olan ve kıtlık çekmeye başlayan Atina, bu Atina yenilgiyi kabul etti ve bir anlaşma yapmak zorunda kaldı.¹⁸⁵ Anlaşmanın şartları çok ağırdı ama mecburen bu şartlara razı oldu. Anlaşmaya göre Atina, Sparta egemenliğini tanıyacak ve donanmasını Sparta'ya verecek, ele geçirdiği tüm yerleri Sparta egemenliğine bırakacak ve Pire liman kentindeki surları yıkacaktı. Böylece yirmi yedi yıldır süregelen savaşlar sona erdi. Bölgedeki Atina egemenliği son buldu, Atina İmparatorluğu çöktü. Yerine Sparta güçlendi ve yeni güç Sparta oldu. Sparta'nın bu sevinci fazla uzun sürmeyecekti. Persler bölgede söz sahibi olmak için yeni mücadelelere girişmeye hazırlanıyordu.¹⁸⁶ Her ne kadar bu dönemde Perslerle Spartalılar ittifak kurmuşlar, dayanışmaya girmişlerse de Genç Kyros isyanında bu isyana destek vermiş olan kentlerde isyanından sonra II. Artaksekse's'in

¹⁸³ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, V, 14.

¹⁸⁴ Tekin, **a.g.e.**, s. 105-107.; Thukidides, **a.g.e.**, II, 85.

¹⁸⁵ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, XI, II, 7.

¹⁸⁶ Tekin, **a.g.e.**, s. 108.; Ksenophon, **Yunan Tarihi**, XI, II, 11-23.

kendilerini cezalandıracağı düşüncesi oluşacak ve bu kentler Sparta'dan yardım isteyeceklerdi. Bunun üzerine de Sparta da bu Anadolu kentlerinin koruyuculuğunu üslenecekti¹⁸⁷.

Fakat yapılan barış anlaşmasına rağmen mücadeleler devam etti. Kesin bir barış süreci yaşanmadı. Güçlenen kent hemen bir saldırıda bulundu ve egemenliği ele geçirebilmek için seferlere çıktı.

M.Ö. 431-404 yılları arasında devam eden bu mücadeleler ve savaşların genel adı Peloponez savaşlarıdır. Bir tek mücadele ile sınırlandırılmayan bu süreç, aslında Yunan ile Pers-Sparta kuvvetlerinin bölgede egemenliğini kurma, ticari faaliyetlerini devam ettirme ve siyasi bir otorite olma mücadelesiydi. Yer yer Yunan, yer yer Pers kuvvetlerinin kazandığı ve yaklaşık yirmi yedi yıl süren dönemin sonunda iki taraf da tam anlamıyla amacına ulaşamamıştı.

Persler bu dönemde Anadolu ve Ege kentlerinde eski otoritesi kadar geniş ve kesin olmasa da hâkimiyetini artırdı. Kıbrıs ve Anadolu kentlerini kendisine bağladı. Bu otoritesini devam ettirmek için isyan Eden Yunan kentlerini ayrı ayrı destekleyerek hem onların hem de Atina'nın güçlü bir kuvvet olmasını engelledi. Buna rağmen iç karışıklıklar ve çok başarılı devam etmeyen Ege mücadeleleri devleti iyice yıpratmaya başladı. Dönemin sonlarına doğru Mısır'da bir isyan çıktı. En baştan beri en ufak bir otorite boşluğu esnasında isyan çıkaran ve bağımsız olmak isteyen Mısırlıların, yine aynı düşünce ile başlattıkları bu ayaklanma Persleri çok zor durumda bıraktı. Atina'nın da gizliden destek verdiği ve yaklaşık beş yıl süren isyandan sonra Persler kontrolü ele almayı başarsa da bu geçici bir süreliğine olacaktı ve yakın zamanda Mısır tamamen Pers egemenliğinden çıkacaktı. Bununla birlikte Atina'nın zayıfladığı ve otoritesini kaybetmeye başladığı açık olarak görülmektedir. Sparta, bölgenin güçlü otoritesiydi. Persler eski güçlü dönemlerine nazaran zayıflamış ve etkinliğini kaybetmiş olsalar da bölge için iyi bir dengeleyici kuvvet konumundaydı. Bu savaşlar sırasında en büyük

¹⁸⁷ Tekin, a.g.e., s. 108.

zararı yine Batı Anadolu kentleri görmüştü. Üç güç arasında kalan bu şehirler sıkıntı yaşamaya devam etmekteydi. Son olarak M.Ö. 405 yılında Sparta, Perslerin de yardımıyla Aigospotamoi savaşını kazandı. Böylece Çanakkale yarımadasının kontrolünü eline geçirdi. Şimdiki hedefinde ise Sisam adası vardı. Fakat buna muvaffak olamayacak, M.Ö. 404 yılında Atina bunu engelleyecekti.

VIII. II. ARTAKSERKES DÖNEMİ (M.Ö. 404-359)

Genç Kyros'un İsyanı (M.Ö. 401)

Genç Kyros, M.Ö. 407 yılında Batı Anadolu bölgesine başkomutan olarak gönderildi. Sparta satraplığına geldi ve Sardes'e yerleşti.¹⁸⁸ Satraplık merkezlerinden Daskileion'da II. Pharnabazos, Sardes'te ise Tissaphernes satrap olarak bulunuyordu. Pelopones savaşları da hala devam etmekteydi. Bu savaşların sürmesinde bu iki satrapın uygulamış olduğu politikalar önemli rol oynuyordu. Savaşların sürmesi Perslerin de işine geliyordu.

Genç Kyros, daha babası II. Darius hayattayken kardeşi II. Artekserkes ile taht kavgasına başlamıştı. II. Darius'un eşi Parysatis, küçük oğlu Kyros'un kral olmasını istiyordu. İki kardeşin arası iyi değildi. Annesi, Artakserkses'in kardeşi Kyros'u öldürebileceğini düşünüyordu. Kyros'un krallığı için daha şanslı olmasını sağlamak ve abisinin kardeşini öldürmesini önlemek için Kyros'u Batı Anadolu'ya göndermeye ikna etti.¹⁸⁹ Gelmiş olduğu Anadolu'da ise Sardes satrapı ile Daskileion satrapı da kendi arasında içten içe ve bazen de açık olarak mücadele içerisindeydi. Hem bu iki satrap

¹⁸⁸Briant, a.g.e., s. 636.

¹⁸⁹Tekin, a.g.e., s. 109.

arasındaki mücadelenin sona ermesi hem de taht kavgasının sonlanması için Genç Kyros bölgeye başkomutan olarak atanmıştı. Ancak bu durum özellikle Sardes satrabı Tissaphernes'i memnun etmedi. Çünkü o, bu mücadelede II. Artakserkes'i destekliyordu ve Genç Kyros'un bölgeye gelmesi ile daha iyi bir konuma geldiğini, ülke ve tahtın geleceği için daha tehlikeli birisi olduğunu düşünüyordu.

M.Ö. 404 yılında II. Darius rahatsızlandı. Genç Kyros, Babil'e babasının yanına gitmek istiyordu ancak kendisi bölgede yokken bir kargaşa çıkmasını istemiyordu. Bunun için Perslerin müttefiki olan Sparta ordusunun komutanı Lisandros'u Sardes'e çağırdı. Kendisi gelene kadar tüm yetki ve görevlerini hatta vergi toplama işini bile ona devretti. Genç Kyros'un Pers satraplığında yetkilerini Pers satrabına değil de bir Spartalıya vermiş olması şaşırtıcı olmakla birlikte yaşanan siyasi ve ekonomik mücadelenin devam etmemesi için böyle bir görevlendirmede bulunduğu düşünülmektedir.

Spartalı Lisandros'a verilen bu yetki onun güçlenmesini sağlayacak ve uzun süredir dengede devam eden Sparta-Atina mücadelelerinin dengesini bozacaktı. Bu da yakın bir zamanda Peleponnez savaşlarının Sparta'nın üstünlüğüyle sona ermesine neden olacaktı.

M.Ö. 404 yılında hastalanmış olan II. Darius öldü. Yerine veliaht olarak atadığı ya da merkezde olduğu için tahta erken çıkmanın avantajını kullanan II. Artakserkses geçecekti. Taht giyme töreni sırasında kardeşi Genç Kyros'un kendisine karşı bir suikaste girişeceğini haber alınca da onu tutuklattı. Fakat annesinin telkinlerinden sonra serbest bıraktı. Serbest kalınca tekrar görev bölgesine dönen Genç Kyros, görünürde artık daha yumuşak bir politika izlemeye başlamıştı. Bu politika sayesinde büyük sempati topladı. Bölge halkının güvenini ve dostluğunu kazanmaya başladı.

Aslında Genç Kyros, amacına ulaşamamıştı. Diğer taraftan kardeşinin tahta geçmesini hala hazmedemiyordu. Bu nedenle Batı Anadolu'da hem görevini yapıyor hem de etrafında isyan çıkarmak düşüncesiyle güçlü bir ordu topluyordu. Bu hazırlıkları gizliden gizliye sürdürürken merkeze vergileri

düzenli olarak göndermeyi de ihmal etmiyordu. Böylece hem dikkat çekmemiş oluyor hem de kardeşinin kendisine güven duymasını, böylece artık onun tahta geçmek gibi bir niyetinin olmadığını düşünmesini sağlamaya çalışıyordu. Atina'ya karşı üstünlük kurmuş ve Peloponez savaşını kazanmış olan Sparta da bu hazırlıklarda Genç Kyros'un en büyük destekçisiydi.¹⁹⁰

Yaklaşık olarak yirmi beş yıl sürmüş olan Peloponez savaşları sırasında toplanmış olan paralı askerler savaş bitmiş olmasına rağmen hala Ege kıyılarındaydı. Uzun süren savaşlar döneminde artık ücretli askerlik önemli bir iş kolu olmuştu. Uzun yıllardır devam eden Pers-Yunan savaşları yüzünden güçlenememiş olan Ege halkları ücretli asker olarak çalışmaya başlamışlardı.¹⁹¹ Aslında hayat şartları onları bu mesleğe zorlamıştı. Genç Kyros, topladığı orduya asıl amacını söylemiyordu. Onları bir sefere götüreceğini söylüyor ve bu seferin de Milet'e olacağını düşünmelerini sağlıyordu. Gerçek seferini tamamen gizlemek ve dedikoduları önlemek için Milet'i kuşattı.

Genç Kyros donanmasıyla ve elindeki birliklerle beraber büyük ve güçlü bir ordu hazırlamıştı. M.Ö. 401 yılında toplamış olduğu orduyla birlikte Sardes'ten ayrıldı ve Babil istikametinde ilerlemeye başladı. Frig ve Kapadokya bölgesinden de askerler alarak ordusunu güçlendiren Genç Kyros, yaklaşık yüz bin kişiden oluşan bir ordunun komutanıydı ve ordunun önemli bir kısmını paralı askerler oluşturuyordu. Sardes satrabı Tissaphernes, Genç Kyros'un kendisine doğru bir sefere çıktığını krala haber verdi. Kardeşinin kendi üzerine geldiğini duyan ve hayli şaşırان II. Artakserkses, hemen savaş hazırlıklarına başladı ve ordusunu toparlayıp düzenledi.¹⁹²

M.Ö. 401 yılında Babil yakınlarındaki Kunaksa bölgesinde yapılan savaşta Genç Kyros'un ordusu kazandı. Genç Kyros ağabeyini yaralamasına

¹⁹⁰ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, II, 1.

¹⁹¹ Brosius, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁹² Briant, **a.g.e.**, s. 649.

rağmen savaş meydanında öldürüldü.¹⁹³ Onun ölümü ordunun kısa sürede çözülmesine ve dağılmasına yol açtı. Ordunun büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi. Kaçabilenler ise topraklarına geri döndü.

Kardeşi Genç Kyros'un isyanını Sardes satrabı Tissaphernes'in sayesinde öğrenen ve kardeşini yenen Pers kralı II. Artakserkses, Sardes satrabı Tissaphernes'i Genç Kyros'un yerine komutan olarak atadı. Bu atama Sardes ile Daskileion satraplıkları arasındaki mücadelenin ve çekişmenin iyice yükselmesine ve son seviyeye ulaşmasına sebep olacaktı.

Genç Kyros'un isyanına İyonyalılar destek vermişti. Tissaphernes, ilk iş olarak İyonya halkının kendisine bağlılığını bildirmesini ve vergi vermesini istedi. Onlar da Pers baskısına karşı Sparta'dan yardım istedi.¹⁹⁴ M.Ö. 399 yılında gönderdikleri bir ordu ile bu isteğe karşılık veren Sparta, ordunun başında Thibron adında bir komutanı görevlendirmişti. Bölgeye gelen ordu buradan da aldığı askerlerle ordusu güçlendirdikten sonra savaşa başladı. İlk önce savunma yaptı. Anadolu'dan kaçarak orduya dâhil olanlarla sayısını artırdıktan sonra hücumla geçti ve bazı kentleri ele geçirdi. Daha sonra ve ertesi yıl da devam eden mücadeleler neticesinde Karya, Gemlik, Teselya ve birçok küçük şehir el değiştirdi.¹⁹⁵

Tissaphernes'in Anadolu başkomutanı olmasıyla birlikte Daskileion satrabı Pharnabazos da onun emri altına girmişti. Anadolu'da yer alan tüm Yunan gücünü ve etkisini yok etmek isteyen Tissaphernes, Karya'ya bir birlik yerleştirdi ve İyonya'ya geçti. Paralı askerlerle de güçlendirilmiş olan Pers ordusu ile Sparta ordusu Magnesia'da karşılaştı. Sparta kuvvetlerine adalardan ve İyonya'dan katılmış olan bazı birlikler Pers ordusunun gücünü ve ihtişamını görünce kaçtı. İki komutan da barış istedi. Ordular çekildi. Sparta komutanı Derkylidas, Tissaphernes'ten İyon ve Sparta kentlerinin yönetimine karışmamasını, Tissaphernes ise Derkylidas'dan tüm kentlerdeki birliklerini alarak Sparta'ya dönmesini istiyordu. Barış yapmak için hareket

¹⁹³ Ksenophon, *Anabasis*, I, 28.; Tekin, *a.g.e.*, s.111.

¹⁹⁴ Ksenophon, *Yunan Tarihi*, III, I, 3

¹⁹⁵ Olmstead, *a.g.e.*, s. 362.; Ksenophon, *Yunan Tarihi*, III, I, 4-17.

geçen iki ülkenin bu girişiminden bir sonuç çıkmadı. Barış olmadı. İki ordu savaşımadı ve savaş alanından geri çekildi.¹⁹⁶

M.Ö. 394 yılında Datça yakınlarında yapılan bir deniz savaşında Spartalı Agesilos'a karşı Atina kuvvetleriyle işbirliği yapan Persler, Atina'lı Konon liderliğindeki donanma ile Sparta donanmasını bozguna uğrattı.

M.Ö. 396 yılında Tissaphernes'in ve Pers kralı II. Artakserkes'in bir donanma hazırladığını öğrenen Sparta, Agesilaos komutasındaki donanmasını Anadolu'ya gönderdi. Batı Anadolu kentleri de bu orduya yardım hazırladı. Sparta donanması Efes'e doğru ilerledi.¹⁹⁷ Tissaphernes Agesileos'un ordusunu da alıp geri çekilmesini istedi. Buna yanaşmayan Agesileos, savaş hazırlıklarına başladı. Barış yapma durumu söz konusu bile olmadı. Agesileos'un donanması Pers donanmasına oranla daha küçüktü. Kendisine katılmaları için yakın kentlere haber yolladı. Topladığı kuvvetlerle Daskileion üzerine bir sefere çıkan Agesilos, burada sert bir direnişle karşılaşınca geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁹⁸ Daha güçlü bir orduya ihtiyacı olduğunu anladı. Denize doğru çekildikten sonra yeniden asker toplayıp ordusunu daha da güçlendirdi. Ordusunu Efes'de topladı ve savaş hazırlıklarını burada sürdürdü. Ordusunu hazırladıktan sonra Sardes topraklarına girdi. İlerlemeye başladı. Sart çayı yakınlarında Pers süvarilerine rastladı. Pers süvarilerini bozguna uğrattı. M.Ö. 595 yılında yapılan bu savaşı Persler kaybetti. Savaş esnasında Sardes'te olan Tissaphernes, savaşın kaybedilmesinden sorumlu tutuldu. Pers kralı II. Artekserkes tarafından vatan hainliği ile suçlandı ve öldürüldü.¹⁹⁹ Olayların böyle sonuçlanmasında Tissaphernes'in Sparta ile ittifak yapması ve bölgede başarısız olması etkilidir. Tissaphernes'in yerine Tithraustes atandı. Tithraustes de Batı Anadolu kentlerinin Perslere vergi vermeleri koşuluyla özerk olmalarını kabul etti. Bu hamle artık Batı Anadolu'nun coğrafi olarak değil daha çok ekonomik olarak elde kalmasının istendiğinin bir göstergesiydi. Ayrıca bu hamle

¹⁹⁶ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, II, 1.; Tekin, **a.g.m.**, s. 235.

¹⁹⁷ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, IV, 3.

¹⁹⁸ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, IV, 13.

¹⁹⁹ Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, IV, 21-25.

Agesilos ile anlaşma yapmanın şartlarını hazırlıyor, anlaşmaya doğru giden süreci hızlandırıyordu. Fakat Agesilos, savaşa devam etmeye kararlıydı. Donanmasını güçlendirdi ve Daskileion üzerine doğru bir sefere çıktı.²⁰⁰

Sardes satrabı Tissaphernes ve Daskileion satrabı Pharnabazos, izledikleri politika ile aynı anda hem Atina'yı hem de Sparta'yı destekleyerek ikisinin de güçlenmesi engelleyip uzunca süre dengede kalmalarını ve sonra da birbirlerini tüketmeleri sağlamışlardı.²⁰¹ Uzunca işleyen bu politikanın işlerliğini kaybetmesinde Genç Kyros'un hamlesi etkiliydi.

Fakat Sparta'nın, dengenin bozulmasıyla güçlenmeye başlaması, Atina'yı devre dışı bırakması artık Persler için de büyük bir tehlikenin oluşmasına neden olacaktı. Tissaphernes'in yerine göreve gelen Tithraustes ise bu politikanın önemini anlamış tekrar Atina ile Sparta'yı karşı karşıya getirmişti.

Sparta ise Perslerin Konon'a yardım etmesinden memnun değildi. Çünkü Konon, Sparta için bir tehlike olmaya başladı. Konon döneminde Atina güçlenmeye başlamıştı. Surlarını onarıyor, gemilerini güçlendiriyordu. Bunun üzerine Sparta, Sardes satrabı Tribazos'a elçiler gönderip bu yardımı kesmesini istedi. Sparta ile barış yapmalarını önerdi ve barış şartlarını açıkladı. Sparta'nın önerdiği barış anlaşmasının şartları Perslerin de işine geliyordu. Esasında Sparta, Batı Anadolu kentleri için Perslerle savaşmak niyetinde değildi. Adaların ve sahil kentlerinin özgür olması Sparta için yeterliydi. Barış için elçiler toplandı. Fakat elçiler, bir barış sağlanamadan dağıldı.

Persler, Sardes satraplığına Strouthes'i komutan olarak atamıştı. Strouthes'in Atina ile yakınlaşması Sparta'nın işine gelmiyordu. Bundan rahatsız olan Sparta, bir ordu hazırladı ve Anadolu'ya gönderdi. Ordu yağmalama hareketlerine başladı. Strouthes yaptığı bir baskınla Sparta ordu

²⁰⁰ Kılıç, **a.g.t.**, s. 94.; Ksenophon, **Yunan Tarihi**, III, V, 3.

²⁰¹ Thukidides, **a.g.e.**, I, 18.

komutanı da dâhil çok sayıda Spartalı'yı öldürdü. Bunun üzerine Sparta, hazırladığı yeni bir orduyu Anadolu üzerine gönderdi. Atina ise Sparta'nın güçlenmesini istemiyordu. Hazırladığı yardım donanmasını Perslere gönderdi. Fakat donanma amacına ulaşmadan donanma komutanı öldürüldü. Atina'nın Anadolu ve Ege kentleriyle iyi ilişkiler kurması, başından beri Sparta'yı rahatsız etmekteydi. Her iki şehir de birbirinden rahatsızdı ve diğerinin güçlenmesini istemiyordu. Bu nedenle birisi askeri bir hamle yapsa diğeri hemen aynısını düşmanına destek olarak yapıyordu. Aslında düşmanımın düşmanı dostumdur prensibiyle hareket edilen bir dönem daha önce başlamıştı ve hala devam ediyordu.

Bu dönemde isyan etmiş olan Mısır ve Kıbrıs üzerine Sparta yardımıyla ve desteğiyle bir ordu gönderildi. Atina; Mısır ve Kıbrıs ayaklanmalarını açıkça destekliyordu. Ayaklanmaların bastırılması zor oldu. Artık Persler, bölgelerinin yönetimini devam ettirmek için değişiklikler yapılması gerektiğini görmeye başlamıştı.²⁰² Kral II. Artakserkes de nasıl bir yol izlemek gerektiğini düşünmekteydi. Persler ile Spartalılar arasında akrabalık ilişkileri kuruldu. Daskileion satraplığına Pharnabazos'un yerine Ariobarzanes getirildi.

Perslerle yakınlaşan Sparta karşısında zor durumda kalan Atina, Sparta ile barış yapmak zorunda kaldı. M.Ö. 386 yılında yapılan ve "Kral Barışı" olarak adlandırılan barış anlaşması ile yıllarca iki güç arasında kalan, yıpranan, ezilen ve güçlenemeyen Batı Anadolu kentleri yeniden Pers hâkimiyetine giriyordu. Küçük ve büyük tüm Yunan kentleri bağımsız olacaktı. Eğer bu barışı bir devlet bozmak isterse Pers kralı ile birlikte diğer Yunan devletleri o devlete karşı savaşa girecekti.²⁰³

M.Ö. 380 yılında Kıbrıs'ta yapılan bir savaşı Pers donanması kazandı. Böylece daha önceki isyanından sonra tam olarak Pers egemenliğine

²⁰²Petit, Thierry; "A Propos des Satrapies Ionienne et Carienne", **BCH**, 112, Diffusion, 1998, s. 307-322.

²⁰³Xenophon, **Yunan Tarihi**, IV, 31.; Tekin, **a.g.e.**, s. 112.; Mansel, **a.g.e.**, s. 387.; Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 81.

alınamamış olan Kıbrıs tekrar Pers egemenliğini tanıdı.²⁰⁴ Savaşa katılmış olan Orontes, II. Artakserkes'e Tribazos'u şikâyet etti. Kral da Tribazos'u tutuklattı ve Susa'ya gönderdi. M.Ö. 380 yılında Kıbrıs kralı Evagoras ile bir anlaşma yapan Orontes ayaklanmaları tamamen sona erdirdi. Anlaşmaya göre Evagoras krala vergi ödeyecek ama kralın kölesi olmayacaktı. Evagoras bir süre sonra öldü.

Eski Daskileion satrabı komutan Pharnabazos M.Ö. 379 yılında, Mısır'da yeniden çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. İsyan güç bela bastırıldı.²⁰⁵ Bu da artık Pers gücünün iyiden iyiye zayıfladığının en bariz göstergesiydi.

²⁰⁴ Zournatzi, "Cyprus in the Achaemenid Period", **Encyclopaedia Iranica**, New York, 2011. (Erişim): <http://www.iranicaonline.org/articles/cyprus-achaemenid>, 01.07.2013.; Brosius, **a.g.e.**, s. 47.

²⁰⁵ Zournatzi, **a.g.e.**, s. 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKÜŞ SÜRECİ VE BÜYÜK İSKENDER'İN PERS TOPRAKLARINI ELE GEÇİRMESİ

I. SATRAP İSYANLARI (M.Ö. 366-360)

Sicilya'lı Diodoros, II. Artakserkses döneminde, M.Ö. 361 yılında Pers İmparatorluğu'nun batı sınırlarında bir isyan ve kargaşa yaşandığından bahseder. Bu isyanlar satrap isyanları olarak bilinen isyanlardır. Batı Anadolu kıyısında bulunan kentler Perslere karşı isyan etmişler ve bazı kent yöneticileri de yani satraplar da Pers kralına karşı birleşerek etkili bir güç olmaya çalışmışlardır. Bunun sebebi büyük ihtimalle, bölgede yaşanan satraplar arası çekişme idi. Benzer bir kutuplaşma daha önce Sardes satrabı Tissaphernes ile Daskileion satrabı II. Pharnabazos arasında da yaşanmıştı fakat diğer satraplıklar bu olaya dâhil olmamıştı. İsyanın başlangıcı ya da zemin hazırlıkları bu olaya dayanmaktaydı. Bu siyasi, politik ve ekonomik çekişmenin neticesinde ortaya kargaşa çıkmıştı. Satraplar başlarındaki yöneticilerin tutumlarından da memnun değildi. Bu isyan hareketine, uzakta olmasına rağmen Mısır kralı Takhos da destek veriyordu ki o da Persler'e karşı isyan başlatmıştı. Belki de Takhos, iki yandan başlayan isyanlar neticesinde Persler'in zor durumda kalacağını ve Mısır'ın da bağımsızlığını kazanabileceğini düşünmekteydi.

Persler, Mısır ile mücadelelere devam ediyordu. Anadolu'da çıkan bu isyanı bastırmak üzere M.Ö. 378 yılında Pers ordu komutanı Datames, görevlendirildi ve Kapadokya satraplığına atandı. Kısa sürede büyük başarılarla imza atan Datames'in yıldızı parladı ve Anadolu'da en güçlü Pers

yöneticilerinden birisi oldu.¹ Bu başarısı kral tarafından da onure edildi. Fakat Damates, Pres kralı ile anlaşmazlığa düştü, bağımsız davranışlar sergilemeye başladı. M.Ö. 373 yılında kendi adına para bastırması bağımsızlık hareketinin en somut göstergesi oldu.² Datames'e, Daskileion satrabı Ariobarzanes de destek verdi. Böylece Damates isyanını açık açık bildirdi.

Sardes satrabı Autophradates, II. Artakserkes'e bağlı kaldı. İsyanları bastırmak için elinden geleni yaptı. Kapadokya bölgesinde bulunan Datames üzerine bir sefere çıkan Autophradates, bu seferinde başarı sağlayamadı. Datames Atina ve Sparta'dan yardım alarak ordusunu güçlendirdi. Ordusuna paralı askerleri de dâhil etti. II. Artakserkes, Autophradates'e yardım etmesi için Mysia satrabı olarak görevlendirdiği Orontes'i bölgeye gönderdi. Fakat Orontes kısa sürede etrafında paralı askerler topladı ve kendi adına para bastırdı. Böylece M.Ö. 363 yılında bir isyan da o çıkardı.³ Hatta Lidya satraplığı üzerine bir sefer bile düzenledi. Mısır'lı Takhos, bu isyana da destek vermekteydi.

Bu isyanlar aslında tam anlamıyla organize edilmiş isyanlar olmadı. Sadece bölgeseldi. Satraplar kendi aralarındaki çekişmeden dolayı yine kendi aralarında mücadele etti. Fakat buna rağmen bu isyanlar Anadolu'nun neredeyse tamamına yayıldı. Özellikle Pers düşmanı devlet ve şehirler tarafından desteklendi. Anadolu'nun tamamı ve neredeyse tüm komşu devletler Perslerle savaş halindeydi. Her bir isyancı diğer isyancıya ihanet edip kendi geleceğini ve çıkarını düşünüyordu. M.Ö. 360 yılında Ariobarzanes, kendi oğlu tarafından öldürüldü. Bu da isyanın sonunu getirmeye yetti. Kısa bir süre sonra Datames de öldürüldü. Orontes başarılı

¹ Weiskopf, M.; "Grealt Satraps Revolt 366-360 B.C.: Concerning Local İnstability in the Achaemenid far West", Stuttgart, Franz Steiner, 1989, s. 32-38.

² Dandamaev, a.g.e., s. 301.

³ Weiskopf, a.g.e., s. 85-89.

olamayınca teslim oldu. İsyan ortadan kalktıktan sonra tüm isyancılar teker teker cezalandırıldı.⁴

İsyan böylece sona ermiş oluyordu. Sardes satrabı Tissaphernes ile Daskileion'da II. Pharnabazos arasında yaşanan rekabete kadar giden bu isyanların kökü böylece kurumuştur. İsyanların sebeplerinden olan kişisel güç peşinde koşmak vardı.⁵ Daha sonra da satrapların birbirine karşı güç elde etmek istemeleri yer yer devam etmiştir. Kıbrıs seferi sırasında Tribazos ile Orontes arasında yaşanan ve Orontes'in kral tarafından tutuklanmasına kadar giden olayın altında da bu gizli çekişme yatmaktadır. Yine Genç Kyros ile Tissaphernes arasındaki mücadele de buna örnek teşkil eden diğer bir olaydır. Tüm bu mücadelelerin altında aslında kralın güvenini kazanmak ve gözüne girmek gibi gizli bir düşünce de vardır. Bu çekişmeye bazen Pers soylu aileleri de katılmıştır.

Bu isyanlara en büyük desteği, Perslerin düşmanı ve rakibi olan Atina ile daima özgür kalmak için isyan çıkarmış olan Mısır vermiştir. Atina "Kral Barışı" gereği isyanlara açıktan destek vermese de arkalarındaki en büyük gizli destekçiydi. Mısır ise zaten Pers egemenliğine girdiği günden beri Perslere karşı özgür olmak için her fırsatta isyan ediyor ve çıkan isyanları da daima destekliyordu.

Altı yıl gibi kısa bir sürede tüm Anadolu'ya yayılan Satrap İsyanları, Anadolu halkını ekonomik açıdan zor duruma sokmuştur. Aslında II. Artakserkses'in hükümdarlığı için bir tehlike arz etmese de Pers İmparatorluğu için büyük güvenlik zaafiyeti yaratmıştır. Hatta Pers İmparatorluğu'nun çöküşünün başlamasına yol açmıştır.⁶

⁴ Dandamaev, **a.g.e.**, s. 321.

⁵ Schwertheim, **a.g.e.**, s. 43.

⁶ Weiskopf, **a.g.e.**, s. 94-99.

II. III. ARTAKSERKSES DÖNEMİ (M.Ö. 358-338)

Satraplık isyanları bastırıldıktan kısa bir süre sonra, M.Ö. 358 yılında II. Artakserkses öldü. Yerine oğlu III. Artakserkses kral oldu. Ülkeyi büyük sıkıntılara sokan Satraplık isyanları bastırılmıştı fakat bu olay ülkede birliğin bozulmasına neden olmuştu.

Satrap isyanları Pers İmparatorluğu'nun çöküşünü başlatmış ve ülkede bir kargaşa ortamının oluşmasına yol açmıştı. İsyanlar bastırıldıktan kısa bir süre sonra, M.Ö. 358 yılında II. Artakserkses ölmüş yerine oğlu III. Artakserkses kral olmuştu. III. Artakserkses ilk olarak Mısır üzerine bir sefer düzenledi fakat seferde başarılı olamadı. Satrap İsyanlarıyla başlayan ve Mısır yenilgisiyle devam eden kötü durum Pers İmparatorluğu'nun çöküş sinyalleriydi.⁷ Daskileion satrabı II. Artabazos bu sırada isyan etti. Atina da bu isyana hemen destek verdi. Aradan çok fazla bir zaman geçmemişti ki isyana Fenike, Kıbrıs ve Kilikya da katıldı. Adalarda ve Batı Anadolu'da çıkan isyanlara müdahale eden Idrieos komutasındaki Pers ordu isyanı bastırdı. III. Artakserkses ise Fenike, Kıbrıs ve Mısır bölgelerine sefere çıktı. Fakat başarılı olamadı.⁸

Rodos'lu Mentor'un da büyük katkılarıyla M.Ö. 342 yılında Mısır yeniden fethedildi. İsyanlar bastırıldı. Özellikle Mısır isyanında krala büyük destek veren Mentor, tüm bölgelerdeki düzeni sağlaması için Asya kıyı komutanı olarak atandı ve isyanları bastırması için Batı Anadolu'ya gönderildi. Tüm isyanları bastıran Mentor Daskileion'u da aldı. Kaçan ve Makedonya kralı II. Philip'e sığınan Daskileion satrabı II. Artabazos ise daha sonra affedildi ve geri döndü. III. Artakserkses M.Ö. 338 yılında yirmi yıllık saltanatının ardından öldü. Yerine oğlu IV. Artakserkses geçti fakat kısa bir süre sonra öldürüldü. Yerine ise son Pers kralı III. Darius geçecekti.

⁷ Weiskopf, **a.g.e.**, s. 102.

⁸ Olmstead, **a.g.e.**, s. 377.; Brosius, **a.g.e.**, s. 29.; Diakov, **a.g.e.**, s. 200.

III. III. DARIUS DÖNEMİ (M.Ö. 337-330)

III. Darius kral olduğu sırada Makedonya krallığı güçlenmeye başlamıştı. II. Philip M.Ö. 359 yılında kral olmuştu. Ülkesini büyük ve güçlü bir krallığa dönüştürmüştü. İlk hedefi Yunanistan'da egemen olarak tüm Yunan kentlerini ele geçirmektir. İkinci ve en büyük hedefi ise dönemin ve yakın tarihin en güçlü devleti olan Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaktır.

Yunanistan'da iç çatışmalar vardı. Bu durumdan yararlanan II. Philip, çekişme halindeki Yunan şehirlerini ele geçirdi. M.Ö. 338 yılında yapmış olduğu Khaironeis savaşında Atina ordularını yendi. Böylece Yunan dünyasının en önemli gücü haline geldi. Yunan halkına iyi davrandı. İç karışıklıklar yüzünden bunalmış olan halk Philip'i kendilerine bir kurtarıcı gibi gördüler. Kısa sürede Philip'i benimsediler. Artık II. Philip, Yunanlıların sempatisini kazanmaya ve Yunanlılar tarafından sevmeye başladı. Yunanlılar onu, şimdiye kadar gerçekleştiremedikleri Yunan birliği için kurucu kral olarak görmeye başladı. II. Philip M.Ö. 337 yılında Korint Birliği'ni kurdu. Birliğin kuruluş amacı aslında bilindik bir gerekçeydi: Attik-Delos birliğinin gerçekleştiremediği amaç. Birlik kurulduktan sonra II. Philip ve oğlu III. Aleksandros yani Büyük İskender amaçlarının, Batı Anadolu kentlerini Pers egemenliğinden kurtarmak ve Perslere Yunan gücünü göstermek olduğunu ilan etti.⁹

Pers ordusu asker, cephane, ulaşım ve birçok konuda Makedon ordusundan güçlü idi. Fakat İskender de bu sefere bütün Batı güçlerini arkasına alarak katılıyordu. Daha önce Perslerin hiç karşılaşmadığı bir savaş taktiği ile ordusunu sevk ve idare ediyordu. İskender ihtiyatlı bir savaş taktiği uygulayacaktı. Onun asıl tedirgin olduğu nokta Anadolu'ya girdikten sonra denizde daha güçlü ve egemen olan Perslerin Yunan güçleri ile birleşip kendisine arkadan saldırması idi. Bu nedenle ilk işi Perslerin deniz egemenliğini zayıflatmak ve sonra da ortadan tamamen kaldırmak olmalıydı.

⁹ Tekin, a.g.e., s. 119.; Schwertheim, a.g.e., s. 49.

Bunun için önce Anadolu sonra da Mısır, Suriye ve Fenike kıyılarını ele geçirmek gerekiyordu. Böyle bir taktik uygulanırsa ancak o zaman Pers ülkesini rahatlıkla ve güvenle istila edilebilirdi.¹⁰

M.Ö. 336 yılında II. Philip, ordunun ve ülkenin kontrolünü oğlu Büyük İskender'e verdi. İskender, ilk iş olarak Makedonya'nın kuzeyinde yer alan ve ülkeye zarar veren Thraklar, İllirler ve Keltleri işgal etti. Böylece devletin güvenliğini sağladı.¹¹ Ardından Anadolu için belirlediği savaş planını uygulamaya koydu. İskender, on bin askerlik bir orduyu Anadolu'ya gönderdi. Bu ordunun amacı bölge hakkında keşif yapmak ve daha sonra gelmesi planlanan büyük ordu için hazırlık yapmaktır. M.Ö. 334 yılında beklenen ordu harekete geçti. Bu ordu Çanakkale'den Efes'e kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Persler karşı bir saldırı ile Efes, Magnesia ve Ayvacık bölgesini geri almayı başardı. M.Ö. 335 yılında büyük bir sefer hazırlığı yapan Büyük İskender, Çanakkale yarımadasının önemli bir yer olduğunu bildiğinden ve buranın kaybedilirse İskender'in büyük bir avantaj sağlayacağından emin olduğundan Memnon adlı komutanını Erdek'i alması için sefere çıkardı.

M.Ö. 334 yılının başlarında İskender'in en güvendiği generallerinden olan komutan Antipater komutasındaki ordu Erdek ve Nara burnunda kışı geçirdi. Bölgede üsler kurdu. Erzak stoğu yaptı. Tüm bu hazırlıklar baharda çıkılması planlanan Pers seferi içindi.

İskender, M.Ö. 334 yılında yerine Antipater'i bırakıp Pella'dan hareket etti ve Çanakkale boğazından geçerek Anadolu'ya geldi. Geçiş yüz altmış trireme ve çok sayıda gemi ile sağlandı. İskender ise bizzat amiral gemisindeydi.¹² İskender sefere çıktığı sırada Yunan paralı askerleri de Ege'deki pek çok Pers kentini ele geçirmişti.

¹⁰ Günaltay, **a.g.e.**, s. 247.

¹¹ Mansel, **a.g.e.**, s. 434.

¹² Arrianos, Flavius; **İskender'in Seferi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 96.

A. Granikos Savaşı (M.Ö. 334)

Daskileion satrabı Arsites ve Lidya-İyonya satrabı Spithridates kuvvetlerinden oluşmuş olan Pers ordusu ile İskender ordusunun ilk savaşı M.Ö. 334 yılında Biga'da yapılan Granikos savaşı oldu. Pers ordusu bu savaşta yenildi. Bu savaş tarihin en önemli savaşlarından birisi oldu. Sonucunda büyük güç Pers İmparatorluğu çökerken genç güç Makedonya, dünyanın yeni gücü olmaya adaydı. İskender'i Pers sınırlarının tamamına hâkimi olmaya götüren süreç resmen başladı. İskender Biga'dan Troya'ya ve oradan da Nara burnuna doğru ilerledi.

İskender'in Anadolu'ya geçtiğini haber alan Darius bir konsey topladı. Savaş için strateji belirlemeye başladı. Daha önce Makedon ordusuyla savaşmış olan Rodos'lu Memnon, sayıca İskender ordusunun fazla olduğunu. Bu yüzden savaştan kaçınmaları gerektiğini belirtti. Önlem olarak da Makedon ordusunun ilerlediği yerlerdeki yiyecek ve içecek kaynaklarını kaldırmayı, tarlaları yakmayı; onları çıplak, kurak ve kimsesiz bir yolda bırakarak geriye dönmeye mecbur bırakmayı önerdi.¹³ Fakat meclis bu öneriye sıcak bakmadı. Pers komutanları kendi ordularının daha üstün olduğunu düşünüyordu. Ayrıca süvari birliklerinin kendileri için önemli bir avantaj olduğunu söylüyorlardı. Hedefleri hemen bir saldırı gerçekleştirmek ve İskender'i daha Anadolu'ya girmeden yenerek ordusunu dağıtmak ve İskender'in geri dönmesini sağlamaktı.

Diodoros'a göre İskender Granikos çayı kenarına karargâhını kurmuştu. Nehrin hem suyundan faydalanacak hem de nehri ordusuna bir kalkan olarak kullanacaktı.

Pers ordusunun en önemli gücü olan süvari birlikleri Rodos'lu Memnon komutasında bulunuyordu.¹⁴ Memnon'un sağında ve solunda süvari birlikleri

¹³ Hammond, G. L.; **A History of Greece: TO 322 B.C.**, Third Edition, Oxford, Oxford University Press, 1986, s. 582.

¹⁴ Briant, a.g.e., s. 718.

yer alıyordu. Oldukça güçlü ve sayıca fazla olan bu süvari birliği ordunun merkezinde yer alıyordu. Nehre paralel olarak yerleştirilen süvarilerin arkasında ise piyadeler bulunuyordu. Nehrin gerisi boyunca yayılmış olan Pers kuvvetleri savaş için hazırды. İki ordu Biga çayı kenarında karşı karşıya geldi. Savaş başladı.¹⁵

Arrianos, adam adama devam eden savaşın bireysel mücadeleye dönüştüğünde, daha deneyimli ve fiziksel olarak daha güçlü olan Makedon askerlerinin, Perslere oranla daha büyük mızraklarının sağladığı avantajla düşmanına karşı kısa sürede üstünlük sağladığından bahseder. İskender ve kuvvetleri Pers ordusunu bölmeyi başardı. Savaş düzeni bozulan Persler dağılmaya başladı. Çok sayıda Pers piyadesi ve süvarisi öldü. Başta paralı Yunan askerleri olmak üzere birçok Pers askeri öldürüldü. M.Ö. 334 yılında yapılan savaş Persler kaybetti. Daskileion, Makedonya'nın satraplığı oldu. Parmenion da İskender tarafından buraya satrap olarak atandı. Sonra İskender Perslerin önemli satraplıklarından olan Sardes'e sefere çıktı. Pers komutanı yakınlardaki Pers donanmasından yardım istedi fakat İskender'in donanmasının bölgede olması Pers donanmasının Sardes'e gelmesini engelledi. Direnmenin yersiz olacağını anlayan Sardes direnmeden teslim oldu. Böylece Sardes kenti ve halkı hazineleri ile birlikte İskender'in eline geçti.¹⁶

M.Ö. 334 yılında İskender, Antigonos'u Frigya, Kalas'ı Çanakkale yarımadası, Asander'i Lidya, Balakros'u Kilikya, Nearkhos'u Likya-Pampilya-Pisidia satrabı olarak atadı. Onları bulundukları yerde bırakıp seferine devam etti. İskender, Pers ülkesini fethederek ilerlerken onların kurmuş olduğu düzenin de devamını sağladı. Halkı memnun etmek için elinden geleni yaptı. Şehirleri yağmalamadı. Halkın yaşayış ve inançlarını kısıtlamadı. Böylece halkın tepkisini önledi.

¹⁵ Bengston, **a.g.e.**, s. 308.

¹⁶ Hammond, **a.g.e.**, s. 588.; Tekin, **a.g.e.**, s. 123.

İskenderin Persler'i Granikos savaşında yenmesiyle Anadolu'da yaklaşık olarak iki yüz yıl sürmüş olan Pers egemenliği de sona erdi.

Kalabalık bir Pers ordusunun Bodrum'da olduğunu öğrenen İskender, ordusunu buraya sevk etti. Milet ile Bodrum arasındaki kentleri ele geçirdi. Bodrum çok iyi bir savunma yaptı fakat uzayan savaşa daha fazla dayanamadı ve teslim oldu. Böylece Karya satraplığı da İskender'in eline geçti.¹⁷

Likya üzerine ilerleyen İskender'e, ilk önce Fethiye ardından sırasıyla Pınara, Kınık, Patara ve otuz civarında küçük şehir teslim oldu. Daha sonra Kemer ve diğer kentler de teslim olarak İskender'e altın taç ve değerli esyalardan hediyeler sundular. Böylece Likya satraplığı da İskender hâkimiyetine girdi.

Pers başkentine doğru ilerlemekte olan İskender, yolu üzerindeki Aksu, Serik ve Side kentlerini aldı. Yanköy Hisarı ise iyi tahkim edilmişti, kuşatma uzun sürecekti. Burada zaman kaybetmenin gereksiz olduğunu düşündü ve yoluna devam etti.¹⁸

Güllük kentine gelen İskender iyi istikam edilmiş olan bu şehri de alamayacağını anladı ve yoluna devam etti. Ağlasun kentine ulaştı. Bu şehir uzunca süre direnmişse de başarılı olamayarak İskender'e teslim olmak zorunda kaldı.

İskender, Tatarlı kentine geldi. Savaşmadan kenti aldı. Ardından Polatlı kentine gelerek burayı da sınırlarına katan İskender, ertesi gün Ankara'ya geldi. Ankara da İskender'e teslim oldu. İskender Kapadokya bölgesine doğru hareket etti. Böylece bir yıl gibi kısa bir sürede neredeyse Küçük Asya'nın tamamı İskender'in egemenliğine girmişti.¹⁹ Öyle ki Toroslar'a kadar olan Anadolu'nun tamamı İskender'in sınırlarına dâhil edilmişti.

¹⁷ Tekin, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁸ Tekin, **a.g.e.**, s. 124-126.

¹⁹ Tekin, **a.g.e.**, s. 127-128.; Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 85.

Gülek Boğazı'na gelen İskender, buranın Persler tarafından tutulmuş olduğunu gördü. Geçidi bekleye nöbetçiler gece nöbet yerini terk edince boğaz İskender'in kontrolüne geçti. Ertesi sabah geçitten geçen İskender Pers kuvvetleri üzerine yürüdü. Persler, İskender'in geldiğini haber alınca Tarsus'a doğru geri çekildiler. İskender, Tarsus çayı kenarında bir gece dinlendikten sonra Mersin kentine geldi ve burayı da ele geçirdi. Mezitli kentine gelen İskender, Perslere yakınlık duyan bu kenti de işgal etti.²⁰

B. İssos Savaşı (M.Ö. 333)

M.Ö. 333 yılı ilkbaharına kadar Toroslar'a kadar olan bütün Anadolu İskender'in sınırlarına dâhil olmuştu. Baharda seferlerine devam eden İskender Kilikya'yı ele geçirdi. Pers ordusu kendisini İskenderun Körfezi yakınlarındaki Erzin mevkiinde karşıladı. M.Ö. 333 yılında yapılan savaşı bizzat III. Darius komutasındaki Pers ordusu kaybetti.²¹ III. Darius geri çekilmek zorunda kaldı. Gecenin olması İskender'in kendisini takip etmesini engelledi. Böylece hayatta kalabildi. Fakat ordusu büyük bir yenilgi aldı. Çok kayıp verdi.²²

Pers ordusu Makedon ordusuna nazaran çok daha güçlü ve kalabalıktı. Fakat İskender başarıyla uygulamış olduğu çarpık savaş taktiği sayesinde Pers ordusunu dağıtmayı başarmıştı. Sayıca üstün olan Pers ordusunun kendilerinden kat kat daha az bir kuvvete yenilmiş olmaları görülmüş bir şey değildi.²³ Kesin bir zafer elde eden İskender, temkinli davranmayı tercih etti ve Persleri takip ederek iç bölgelere ilerlemedi. Savaş

²⁰ Tekin, **a.g.e.**, s. 129.

²¹ Bengston, **a.g.e.**, s. 310.

²² Tekin, **a.g.e.**, s. 130.

²³ Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 84-85.

taktiği gereği Persleri denizlerde üssüz bırakması gerekiyordu. Bunun için de Pers kıyılarını ele geçirmesiydi.²⁴

C. Suriye ve Fenike'nin Kaybedilmesi (M.Ö. 332)

İskender, artık kendisini doğunun da hükümdarı olarak görmekteydi. III. Darius ise İssos savaşını nasıl kaybedebildiğini düşünüyordu. İskender'in kendisi ve ülkesi için büyük bir tehlike olduğunu anlamıştı. İskender'e elçi yollayıp barış yapma isteğinde bulundu. Fırat nehrine kadar olan Pers topraklarının yönetimini İskender'e bırakmayı ve kendisiyle müttefik olmayı teklif etti. İskender, kendisini artık Asya'nın hükümdarı olarak gördüğü için bu teklifi reddederek Suriye ve Fenike kıyılarına saldırdı. Bölgeyi tamamen ele geçirdi.²⁵ Böylece Pers kıyı kentlerinin büyük kısmı İskender'in eline geçmiş oluyordu.

D. İskender'in Mısır'ı Ele Geçirmesi (M.Ö. 332)

Suriye ve Fenike'yi alan İskender, Mısır üzerine yürüdü. Eğer burası da ele geçirilirse Perslerin tüm deniz üsleri İskender'in eline geçecekti. Bu nedenle Mısır seferine ayrı bir önem veren İskender, Mısır'ı hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirdi. Zaten daha önce de sık sık isyan eden Mısır, Pers hâkimiyetinden kurtulmak için her yolu deniyordu ve beklediği fırsat da kapısına gelmişti. Mısır tanrılarına dokunmayan İskender, tanrılara kurbanlar sundu. Mısır rahipleri İskender'i "Amon'un oğlu" olarak selamladılar. Böylece

²⁴ Mansel, **a.g.e.**, s. 443.

²⁵ Bengston, **a.g.e.**, s. 312.; Tekin, **a.g.e.**, s. 130.

Mısır halkının da güvenini kazandı. Hemen ardından Nil nehri kenarına kendi adıyla anılan İskenderiye şehrini kurdurdu.²⁶

E. Gavgamela Savaşı (M.Ö. 330)

İskender, Mısır'da gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra Pers hâkimiyetine son darbeyi vurmak ve Persleri ortadan kaldırmak üzere Suriye üzerinden Mezopotamya bölgesine doğru sefere çıktı. Erbil bölgesindeki Gavgamela ovasında Pers ordusu ile karşı karşıya geldi. Pers ordusu Makedon ordusundan sayı olarak üç kat daha fazla idi. Yanları bıçkılı iki yüz savaş arabasına ve on beş fil de Pers ordusunun gücüne güç katıyordu. İskender'in ordusu büyük bir hamle yaptı ve Pers savaş düzenini bozdu. Ordusu dağılan III. Darius savaşı bırakarak savaş meydanından çekilerek bölgeden hızla uzaklaştı. İskender büyük bir zafer kazandı.²⁷ İskender, III. Darius'un arkasından gitti fakat onu yakalayamadı. III. Darius yüksek İran yaylalarına kaçmış ve saklanmıştı.²⁸ Persler bir daha toparlanamadı. Bu darbe, Pers İmparatorluğu'na vurulmuş son ve kesin bir darbe oldu.

Bu savaştan sonra İskender Asya Kralı ilan edildi. Mezopotamya'dan İran ülkesine giren İskender, Pers başkentlerini tek tek işgal etti. Susa, Pasargat ve Persepolis kentlerindeki değerli hazineleri ele geçirdi.²⁹ Belki de daha önce Yunan seferleri sırasında Kserkes'in Yunan tapınak ve şehirlerine zarar vermesinin öcünü almak için Persepolis saraylarını yaktı ve harap etti.

²⁶ Hammond, **a.g.e.**, s. 597.; Tekin, **a.g.e.**, s. 130.; Memiş, **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, s. 86.

²⁷ Plutarkhos, **Büyük İskender: Hayatı ve Savaşları**, çev. Vahdet Gültekin, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2001, s. 74.

²⁸ Mansel, **a.g.e.**, s. 445.; Tekin, **a.g.e.**, s. 132.

²⁹ Plutarkhos, **a.g.e.**, s. 78-79.

F. İskender'in Orta Asya Seferleri (M.Ö. 330-327)

İskender Asya'nın kralı olmuştu. Fakat III. Darius hala yaşıyordu. Bu sırada Baktriyan şehrini ele geçirmiş olan İskender, Baktriyan satrabı olarak Bessos adında birisini atadı. Bessos kısa bir süre sonra son Pers imparatoru III. Darius'u yakaladı ve öldürdü (M.Ö. 330). III. Darius'u törenle gömen İskender, Roksane adındaki bir Pers prensesi ile evlendi. Komutanlarını da yerel evlilikler yapmaya teşvik etti.³⁰ Böylece İskender, Pers tahtının meşru kralı oldu ve Pers tahtına oturdu.³¹ Son Pers kralı olan III. Darius da öldü ve böylece Pers İmparatorluğu yıkılmış oldu.

İskender, Pers İmparatorluğu'nun doğu satraplıklarını da ele geçirmek için üç yıl boyunca seferler düzenledi. Bu seferler İskender açısından bir öğ seferleri dizisiydi. Çok zor şartlar altında gerçekleştirilen savaşlar neticesinde buralar da ele geçirecekti çok engebeli bir yapıya sahip olan coğrafyanın halkı da cesur ve savaşçı idi. Çok ani manevralarla İskender ordusunu yıpratıyordu. Kolay kolay teslim olmuyordu.³² Nihayetinde üç yılın sonunda Buhara ve Türkistan da dâhil tüm Asya, İskender'in kontrolü altındaydı.

G. İskender'in Hindistan Seferi (M.Ö. 327)

İskender, Perslerin hâkim olduğu tüm coğrafyaları ele geçirmek ve böylece en az Persler kadar büyük bir imparatorluğa ulaşmak için M.Ö. 327 yılında Hindistan üzerine yürüdü ve İndus nehrine kadar olan bölgeyi hiçbir zorluk ve direnişle karşılaşmadan sınırlarına dâhil etti.³³

³⁰ Mieroop, *a.g.e.*, s. 339.

³¹ Mansel, *a.g.e.*, s. 447.

³² Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, s. 87-88.

³³ Tekin, *a.g.e.*, s. 132.

Büyük İskender Akamenid hanedanlığına ve Pers İmparatorluğu'na M.Ö. 331-330 da son verdiğinde kendi saltanatının yedinci yılındaydı. Onun yönetim sisteminde Pers yönetim tarzının devam etmesine müsaade edildi. İskender çok iyi biliyordu ki bu coğrafyayı elde tutabilecek en iyi sistem Perslerin uyguladıkları sistemdi. Ancak bu yönetimde Yunan etkisi de belirgin bir şekilde yönetime karıştı. Çünkü İskender, Yunan coğrafyasından gelmişti. Kendisini Yunan devletinin varisi ve temsilcisi olarak görüyordu. Yunan kültürüne sahipti.³⁴

İskender, M.Ö. 323 yılında henüz 33 yaşında iken Babil'de öldü.

³⁴ Garthwaite, **a.g.e.**, s. 24.

SONUÇ

M.Ö. 6. Yüzyıl sonlarından itibaren Asya ve İran coğrafyasında otorite boşluğu oluştu. Bölgede her beyin etrafında toplanmış kuvvetlerinden oluşan bir yapılaşma mevcuttu. Dönemin güçlü devleti olan Asur, yer yer bu beyleri hâkimiyeti altına alsa da bu hâkimiyet uzun sürmüyordu. M.Ö. 612 yılında Asur devleti yıkılmıştı. Güçlü bir otoritenin olmadığı dönemde, zamanın mevcut siyasi ve idari şartlarını en iyi değerlendiren Persler oldu. Med devletine bağlı olan Pers beyleri bir ihtilal hareketi ile bağımsızlığını kazandı. II. Kyros devletin kurucu kralı olarak tahta geçti. Böylece Persler, İran coğrafyasının yeni hakimi oldu.

M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında kurulmuş olan Pers devleti, bölgede güvenliği sağladıktan sonra fetih seferlerine başladı ve M.Ö. 5. yüzyıl başında Anadolu sınırlarına dayandı. Kuruluşunun ilk üç yılını bölgedeki güvenliği sağlamakla geçiren Pers kralı II. Kyros, saltanatının üçüncü yılında Lidya devletini yendi. Lidya kralı Kroisos'u yendikten ve sınırlarına Lidya topraklarını da kattıktan sonra Persler, bir imparatorluk haline geldi. Tüm Anadolu Pers sınırlarına dâhil oldu. Doğunun siyasi görüşlerini Ege ve Yunanistan'a kadar ulaştırdı. Komşu ülkeleri de ele geçirdi. Tüm Ege ve Akdeniz Yunan şehirleri fethedildi. Daha sonra çok önemli bir yerde olan ve dönemin tahıl ambarı niteliğindeki Mısır'ın alınması Perslere ekonomik ve stratejik olarak büyük bir üstünlük sağladı. Başta Kıbrıs olmak üzere Ege ve Akdeniz adalarının alınması hem ticaret ağını genişletti hem de yürütülen ticaretin güvenliğinin sağlanması için önemli üsler sağladı. Devam eden fetihler sayesinde ülkenin sınırları kısa sürede, Hindistan ve Asya ülkelerini de kapsayacak şekilde genişledi.

Perslerin asıl hedefi batı coğrafyasıydı. Fakat batıyla savaşırken arkadan bir saldırıya uğramamak için Orta Asya bozkırlarından Hindistan içlerine kadar Pers varlığı için tehdit oluşturabilecek tüm devlet ve boylar bir şekilde engellendi. Yapılan seferler ve kurulan dostluk ilişkileri sayesinde

olası bir saldırının önüne geçilse de Pers tahtına geçen her kral ilk olarak yakın çevredeki şehirleri otoritesine almakla uğraştı. Çeşitli boylardan ve milletlerden oluşan Pers devleti, her an ayrılmaya ve parçalanmaya müsaitti. Her boy kendi devletini kurmanın, en azından bir otorite etkisi olmadan özgür yaşayabilmenin derdindeydi. Bu nedendir ki Pers merkezinde ve Mısır'da sık sık iç isyanlar çıkmıştır. Fakat Pers yöneticilerini zor durumda bırakacak ve devletin sonunu hazırlayacak isyanlar Ege bölgesinde meydana geldi.

Dünyaya ve özellikle de batı dünyasına hâkim olma anlayışını taşıyan Pers yöneticileri, bu amaçla sayısız askeri ve siyasi mücadeleye girişti. Özellikle Anadolu topraklarına geldikten sonra, gerek Avrupa gerekse Ege bölgesinde satraplıklar kurarak önemli savaşlar yaptılar. Bu savaşların sebepleri siyasi ve ekonomikti. İmparatorluğunun sınırlarını genişletmek isteyen krallar, özellikle ticaret kolonileri sayesinde büyük zenginliğe ulaşmış olan Ege ve Yunan koloni şehirlerini kontrol altına almak için büyük çaba sarf etti.

İmparatorluğun kuruluş yıllarında yani güçlü olduğu dönemlerde tüm batı kentlerine boyun eğdirdiler. En azından vergiye bağladılar ve bu canlı ticaretten nasıplendiler. Şehirlerin idaresine doğrudan müdahalede bulunmadılar. Fakat bu müsamaha, imparatorluğun zayıflamasıyla yıkıcı bir etki yaptı ve Pers merkezi devletine zayıf halkalarla bağlı olan Ege ve Yunan şehirleri bu bağları kopardı. Şehirler bütün olarak bağımsızlık mücadelesi başlattı.

Yunan ve Ege şehirleri daima kendi çıkarları doğrultusunda bir siyaset izledi. Yunan hâkimiyetinin ağır şartlarını hissedince Perslere destek verdiler, Pers baskısı artınca isyan ettiler. Bazı durumlarda Yunanlılara sığındılar. Fakat bu esnada en büyük zararı yine kendileri gördüler. Çok stratejik bir noktada yer almalarına ve ticaretle uğraşmalarına rağmen dönemin şartlarını değerlendiremediler ve ekonomik olarak güçlenemediler.

Ülkenin genişleyen sınırlarını daha rahat yönetebilmek için I. Darius krallık bölgelerini merkezi devletin otoritesini temsil eden satraplıklara böldü.

Pers devleti, birçok milletten ve şehirden oluşuyordu. Ülkeyi yönetmek bu şekilde daha kolay olacaktı. Pers krallarının almış oldukları önlemlerle devletin parçalanmasını ve dağılmasını önlemeyi amaçladılar. Fakat ilerleyen yıllarda Pers otoritesinin zayıflaması, merkeze uzakta yer alan satraplıkların kontrolünün zor olması gibi sebeplerle bazı sıkıntılar çıktı. Bu sıkıntılar satrapların merkezi devlete karşı isyan etmesine kadar gitti.

Persler, egemenlikleri altındaki halkların dillerine, dinlerine, gelenek ve göreneklerine daima saygılı davrandılar. Ele geçirdikleri halkları Persleştirme gibi bir yola başvurmazdılar. Sadece vergilerini aldılar, merkezi devletin ordusuna asker göndermelerini sağladılar ve normal yaşamlarını sürdürmelerine izin verdiler. Merkezi devletin idarecisi ele geçirilen bölgeyi krallık adına yönetmeye devam etti.

Bu şartlarda ülkelere hâkim olmanın ve ülkeleri yönetmenin Persler için avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardı. Tüm bu iyi şartlara rağmen Pers egemenliği altındaki çeşitli uluslar çeşitli nedenlerle merkezi yönetime isyan edebiliyordu. Mısır başta olmak üzere Kıbrıs ve Yunan kentleri en çok isyan çıkaran şehirlerdi. Bir bölgede çıkan isyanı Pers egemenliğine düşman halk ve devletler de destekliyordu. Çünkü bölgede Persler'in bulunması kendi menfaatlerine engel teşkil ediyordu. Çıkan bu isyanlar ise Pers İmparatorluğu'nu yıpratmaya başladı. I. Darius'tan itibaren devlet gerileme sürecine girdi. İyonya isyanı bu sürecin başlangıcı oldu.

I. Darius'un ardılları Yunanlılar'a karşı bazı zaferler kazansa da yapılan savaşların büyük kısmını Yunanlılar kazandı. Bu da Perslerin yavaş yavaş Ege ve Yunanistan coğrafyasından geri çekilmelerini beraberinde getirdi. Daha önce Perslere karşı savunmada olan Yunanlılar, bu dönemden sonra taarruza geçti. Persler ise artık savunmaya çekilmek zorunda kaldı. Yapılan barışlarla Yunan-Pers savaşlarına son verilmiş olsa da bu barış dönemi çok uzun sürmedi.

II. Darius zamanından itibaren ise isyanlar arttı. M.Ö. 4. yüzyılda Pers satrapları bile isyan etti. Bu isyanlardan sonra Mısır ve Kıbrıs gibi stratejik

bölgeler Pers egemenliğinden çıktı. III. Artakserkses döneminde kaybedilen yerler tekrar Pers topraklarına dâhil edildi. Asayiş sağlandı fakat onun ölümü üzerine tekrar karışık bir döneme girildi. Ülkeyi bu durumdan kurtarmayı başaran III. Darius ise, hiç beklemediği bir güçle karşılaştı ki bu güç: iki yüz yıldan daha uzun bir süre Anadolu, Mısır, Asya ve Hindistan coğrafyalarında varlığını ve egemenliğini sürdürmüş olan, Pers İmparatorluğu'nu tarih sahnesinden silecek Makedonya devleti ve onun savaşçı kralı İskender idi.

Yunanistan'ın kuzeyinde, Yunanlaştırılmış bir ülke olan Makedonya'nın hızla yükselişi, Yunan ve Asya dünyası başta olmak üzere dünya tarihinde yeni bir dönüm noktası oluşturunuyordu. Makedonya'nın bu yükselişi II. Philip ve oğlu İskender zamanında doruk noktasına ulaştı. Önce Makedonya bölgesi ve çevresinde sınırlarını korumaya alan Philip, ardından oğluyla birlikte Yunan'ın temsilcisi olarak harekete geçti. Pers toprakları üzerine sefere çıktı ve Batı Anadolu kentlerini ele geçiren İskender Anadolu içlerine ilerledi. Önce Pers sahil kentlerini ele geçirdi. Suriye ve Mısır topraklarını işgal etti. Son olarak son Pers kralı III. Darius'u öldürttü ve Pers tahtının ve mirasının varisi olarak tahta geçti. Ege bölgesinden başlayan işgal hareketi yedi yıl gibi kısa bir sürede tüm Pers topraklarını ele geçirilmesiyle sona erdi.

Böylece Pers İmparatorluğu devri kapandı. Persler en başta kara devleti idi. Yunan kentlerinin ve Mısır, Fenike gibi liman kentlerinin alınmasıyla deniz devleti olsalar bile denizci bir devlet olamadılar. Çünkü deniz kültürünü bilmiyorlardı. Bu eksende baktığımız zaman Ege ve Yunan coğrafyasında Pers hâkimiyetinin yüzeysel oluşu daha iyi anlaşılmaktadır.

Pers devletini ayakta tutan iki önemli güç vardı; birincisi ordu, diğeri büyük krala olan bağlılık. Zamanla bu iki gücün de zayıflaması Pers İmparatorluğunun sonunu hazırladı. Pers başkentlerinde oturan krallar satraplıklara uzaktı. Satraplıkları kontrol edemiyordu. Satraplar da kendi bölgelerinde sorumluluklarını ihmal ediyordu. Bu da merkeze ve krallığa olan bağlılığı zayıflatıyordu. Ordu ise, sadece Persler'den oluşmuyordu. Bağlı

bulunan devletlerden alınan askerler ve paralı askerler orduyu oluşturan yardımcı güçlerdi. Onlar da milli benlikten ve milli birlikten uzaktı. Savaşların amacı onlar için ülke fethetmek değildi; sadece para kazanmaktan ibaretti.

Krallar adına seferler düzenleyen satrapların ve komutanların kaybettiği savaşlar hem ekonomiye zarar veriyor, hem de Pers krallarının otoritesini zayıflatıyordu. İmparatorluğun gerçek merkezleri olan Susa, Pasargat, Ekbatana ve Persopolis'te oturan krallar da seferlere doğrudan katılmadıkları ve satrapların yaptıklarını yakından takip edemedikleri için olumsuzluklara müdahale etmekte gecikebiliyorlardı.

Olumsuz şartların oluşması ve isyanların çıkması aslında Pers İmparatorluğu'nun sonunun geldiğinin göstergesiydi. Kuzey Yunanistan'da güçlenmeye başlayan Makedonya devleti de tıpkı Persler'in kuruluş döneminde hedeflediği ve başardığı gibi dünya imparatorluğu olmak istiyordu. Fakat Persleri yenmesi gerekiyordu. Makedonya kralı Büyük İskender de Perslerin içinde bulunduğu karmaşık dönemi iyi değerlendirdi. Pers ülkesini istila etti. Pers İmparatorluğu'na son verdi.

Kurulduktan kısa bir süre sonra geniş sınırlara ulaşan, komşu ülkeler başta olmak üzere dönemin en güçlü devletlerini dize getiren ve egemenliği altına almış olan Persler hızla tarih sahnesinden silindi. İran bölgesinde devlet kuran ve Anadolu topraklarını ele geçirdikten sonra imparatorluk sıfatını almış olan Persler, Anadolu'yu kaybettikten sonra dünya imparatorluğu ünvanını da kaybetti ve kurulmuş olduğu topraklara kadar geri çekildikten sonra o bölgeyi de kaybederek yıkıldı.

Gerek birçok bilgi ve tarihin kesin olmayışı, gerek yeterli miktarda çalışmanın yapılmamış olması, gerekse arkeolojik verilerin sınırlılığı, konumuzun daha ayrıntılı araştırılmasını ve yazılmasını engellemiştir. Bu konuda yazılmış olan çoğu kaynağın Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Yapılan kazıları ve incelemeleri de yabancılar yaptığı için değerlendirme sunuları da yabancı dildedir. Çevirisi yapılmış sınırlı sayıdaki eser ise konunun tam olarak açıklanmasını sağlayamamakta, tüm konuyu ve her

dönemi tam olarak açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Gerekli tercümelerin yapılması, kazıların artması, akademisyenlerin bu alanda daha yoğun çalışması ve Pers araştırmalarının çoğalması durumunda Persler hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Aktüel Arkeoloji; Yıl: 5, Sayı 25, Ocak-Şubat, ed. Mehmet Bezdin, İstanbul, Nagis Basın Yayın, 2012.

ARRIANOS, Flavius; **İskender'in Seferi**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.

ARSLAN, Murat; **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler**, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2010.

BADIAN, Ernst; "The Peace of Callias", **Journal of Hellenic Studies**, 107, *Ancyclopedia Iranica*, 1987. (Erişim):
<http://www.iranicaonline.org/articles/callias-peace-of-peace-made-by-xerxes-and-or-artaxerxes-i-qq>

BAHAR, Hasan; **Eskiçağ Uygarlıkları**, Konya, Kömen Yayınları, 2010.

BAKIR, Tomris, "Daskyleion Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhamenid Satraplığı", **Anatolia**, Sayı 25, s.1-26, 2003.

Balcer, John M.; "The Persian Conquest of the Greeks", Konstanz, **Encyclopedia Iranica**, 1995, s. 20.: (Erişim):
<http://www.iranicaonline.org/articles/greece-ii>

BENGSTON, Herman; **The Greeks and the Persians**, Ottawa, University of Ottawa Press, 1997.

BOSWORTH, A. Brain; **Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri**, çev. Hamit Çalışkan, Ankara, Dost Yayınları, 2005.

BRIANT, Pierre; **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire**, Indiana, Eisenbrauns Press, 2002.

BROSIUS, Maria; **The Persians**, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group Press, 2006.

BURN, Robert A.; **Persia and the Greeks: The Defence of West C. 546-478 B.C.**, London, Stanford University Press, 1984.

CARRY, M.; GRAY, Lift D.; LİTT, D.; **The Reing of Darius**, Cambridge, Cambridge Üniversity Press, 1977.

CASABONNE, Olivier; "Akamenid İmparatorluğu: Büyük Kral ve Persler", **Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 184-199.

CAWKWELL, George; **The Greeks Wars: The Failure of Persia**, Oxford, Oxford University Press, 2005.

COOK, John Manuel; **The Greeks in İonia and the East**, London, Thames and Hudson Press, 1962.

DANDAMAEV, A. Muhammed; **A Political History of the Achaemenid Empire**, Boston, Lieden University Press, 1990.

DAVİES, Norman; **Avrupa Tarihi**, çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, vd., II. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2011.

DELAPORTE, Lois; **Mesopotamia: The Babylonian and Assyrian Civilization**, London and New York, Routledge Press, 1996.

DEMİRCİOĞLU, Halil; **Roma Tarihi**, I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Baskı, 1987.

DİAKOV, V; KOVALEV, S; **İlkçağ Tarihi: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan** Cilt: I, çev. Özdemir İnce, İstanbul, Yordam Yayınevi, II. Baskı, 2010.

DİEULAFOY, Marcel; **Art Antigue de la Perse**, I, 50.

DURMUŞ, İlhami; "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış**, I. Cilt, Sayı 2, Ankara, Yaz 2008, s. 199-214.

DURMUŞ, İlhami; **İskitler (Sakalar)**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 141, Seri III – Sayı: B.8, 1993.

EVEDY, Colin Mc; **İlkçağ Tarih Atlası**, çev. Ayşen Anadol, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2004.

GARTHWAİTE, R. Gene; **The Persians**, Oxford, Blackwell Publishhing Press, 2005.

GEORGES, Jean; **Yazı, İnsanlığın Belleği**, çev. Nami Başer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

GÜNALTAY, Şemseddin; **İran Tarihi: En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar**, Cilt I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Baskı, 1987.

HAMMOND, G. L.; **A History of Greece. TO 322 B.C.**, Third Edition, Oxford, Oxford University Press, 1986.

HERODOTOS; **Tarih**, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, V. Baskı, 2009.

HERZFELD, Ernst; **Rappord sur letat Actuel des Ruines de Persepolis**, Berlin, 1928.

İNAN, Afet; **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Baskı, 1987.

KATOUZIAN, Homa; **Ancient, Mediaverl and Modern Iran**, London, Yale University Press, 2009.

KEEN, A. G.; "Athenian Campaigns in Karia and Lykia During the Peloponnesian War", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol: 113, Published by The Society for thePrometion of Hellenic Studies, 1993.

KEKEÇ, Tevhit; **Troia'dan Halikarnassos'a**, İstanbul, Hitit Color Ltd. Şti., 2009.

KILIÇ, Serap Özkan; “Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu”, İstanbul, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

KINAL, Füzûzan, “Khorsabad Kral Listesi ve Kronolojisi”, **Belleten**, Ankara, XLI Cilt, Sayı 166, 1978.

KINAL, Füzûzan; **Eski Mezopotamya Tarihi**, Ankara, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983.

KÖROĞLU, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

KSENOPHON; **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, çev. Tanju Gökçöl, İstanbul, Sosyal Yayınları, II. Baskı, 1998.

KSENOPHON; **Kyros’un Eğitimi**, çev. Furkan Akderin, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

KSENOPHON; **Yunan Tarihi (Hellenika)** I-III. Cilt, çev. Suat Sinanoğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

KUHRT, Amelie; **Eskiçağ’da Yakındoğu: Yaklaşık M.Ö. 3000-330**, ed. Ali Berktaş, II. Cilt, çev. Dilek Şendil, İstanbul, 2009.

LİFT, D., BUCHANEN, Gray G.; **The Foundation and Extension Of The Persian Empire**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977.

LLOYD, Seton; **Türkiye’nin Tarihi: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev. Ender Varinlioğlu, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007.

LUCKENBİLL, Daniel D.; **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, Chicago, Chicago University Press, 1926.

MAFFRE, Frederic; “Kıyı Phrygiası ve Troas: Zengin Topraklar Ülkesinde”, **Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası 2**,

2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 248-253.

MANSEL, A. Müfid; **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. Baskı, 1988.

MCNEİLL, William H.; **Dünya Tarihi**, çev. Alâeddin Şenel, Ankara, İmge Yayınevi, 12. Baskı, 2007.

MELİKOV, Rauf; çev. Naile Ağababa, “Sagartiler”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/2, Spring 2010.

MEMİŞ, Ekrem; **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Yayınları, II. Baskı, 2009.

MEMİŞ, Ekrem; **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, II. Baskı, 2001.

MEMİŞ, Ekrem; **İskitler’in Tarihi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987.

MİEROOP, Marc van de; **Antik Yakındoğu’nun Tarihi**, çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

MORRISON, J.S.; COATES, J.F.; RANKOV, N.B.; **The Athenian Trireme**, Secont Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

MURRAY, O. M.; **The Ionian Revolt: CAH 4**, Second Edition, Oxford, Oxford University Press, 1989.

OLMSTEAD, Albert T.; **History of the Persian Empire**, Chicago, The University of Chicago Press, 1968.

OPPENHEİM, A. Leo; **Mesopotamia**, Chicago and London, the University of Chicago Press, 1977.

ÖZYİĞİT, Ömer; “Phokaia’da Akurgal’ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları”, **Anatolia**, 25. Sayı, 2003, s. 97-107.

PETİT, Thierry; “A Propos des Satrapies Ionienne et Carienne”, **Bultein de Correspondance Hellenique**, 112, Diffusion, 1998.

Plutarkhos, **Büyük İskender: Hayatı ve Savaşları**, çev. Vahdet Gültekin, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2001.

RİBART, Andre; **İnsanlık Tarihi, Cilt I**, çev. Necla Işık, İstanbul, Evrensel Basın Yayın, 2010.

ROLLİNGER, Robert; “Med Krallığı: Hayalet İmparatorluk”, **Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 174-183.

SCHWERTHEİM, Elmar; **Antikçağda Anadolu**, çev. Nuran Batu, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.

SEVİN, Veli; **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I, II**. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

STRABON; **Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005.

TEKİN, Oğuz; “Satraplar Anadolu’su”, **Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme Anadolu’nun Arkeoloji Atlası 2**, 2012/01, ed. Necmi Karul, İstanbul, Doğan Burda Yayınları, 2012, s. 226-237.

TEKİN, Oğuz; “Sikkeler, Devletler, Hükümdarlar: Eskiçağ’da Anadolu’da Paranın Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Rolü”, **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, 2006. (Erişim):
http://www.obarsiv.com/pdf/vct_oguz_tekin.pdf,

TEKİN, Oğuz; **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

THUKİDİDES; **Peleponnesos'lularla Atinalılar'ın Savaşı, I. Kitap**, çev. Halil Demircioğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.

THUKİDİDES; **Peleponnesos'lularla Atinalılar'ın Savaşı, II. Kitap**, çev. Halil Demircioğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.

UMAR, Bilge; **Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1999.

UMAR, Bilge; **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, II. Baskı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2009.

USTA, Ahmet; "Ali Reşad'ın Tarih-i Kadiminde İbraniler", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 14-15, ed. Yavuz Ünal, Samsun, Ceylan Ofset, 2003, s. 135-157.

VAKILZADE, Davood; **Persepolis: the Ancient Haritage**, Tehran, Mirdashti Publishing, 2006.

WEISKOPF, M.; **Grealt Satraps Revolt 366-360 B.C.: Concerning Local İnstability in the Achaemenid far West**, Stuttgart, Franz Steiner, 1989.

WİESHÖFER, Josef; **Antik Pers Tarihi**, çev. Mehmet Ali İnce, İstanbul, Telos Yayınları, 2003.

ZOURNATZI, Antigoni; "Cyprus in the Achaemenid Period", **Encyclopaedia Iranica**, New York, 2011. (Erişim):

<http://www.iranicaonline.org/articles/cyprus-achaemenid>,

ZOURNATZI, Antigoni; **Persian Rule in Cyprus: Sources, Problems, Perspectives**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

EKLER VE HARİTALAR

Ek1:Pers Kral Listesi*

Pers İmparatorluğu Kral Listesi

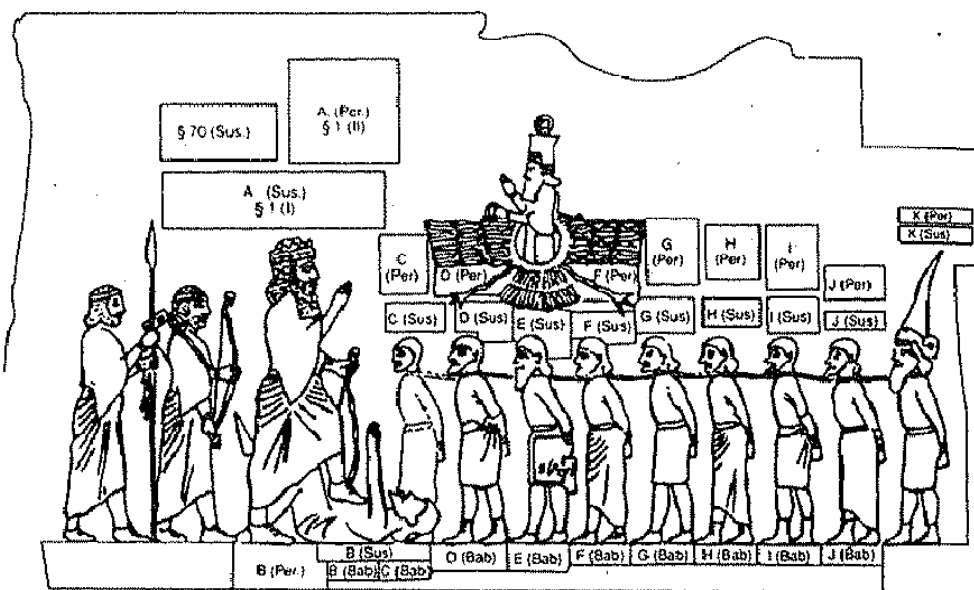
II. Kyros	559/530
Kambizes	530/522
Bardiya	522
I. Darius	521/486
I. Kserkses	486/465
I. Artakserkses	465/424
II. Kserkses	424
Sogdianos	424
II. Darius	423/405
II. Artakserkses	405/359
III. Artakserkses	359/338
IV. Artakserkses	336/336
III. Darius	336/330

* Mieroop Marc van de, Antik Yakındoğu'nun Tarihi, s. 353.

Ek2:Behistun Kitabesi*

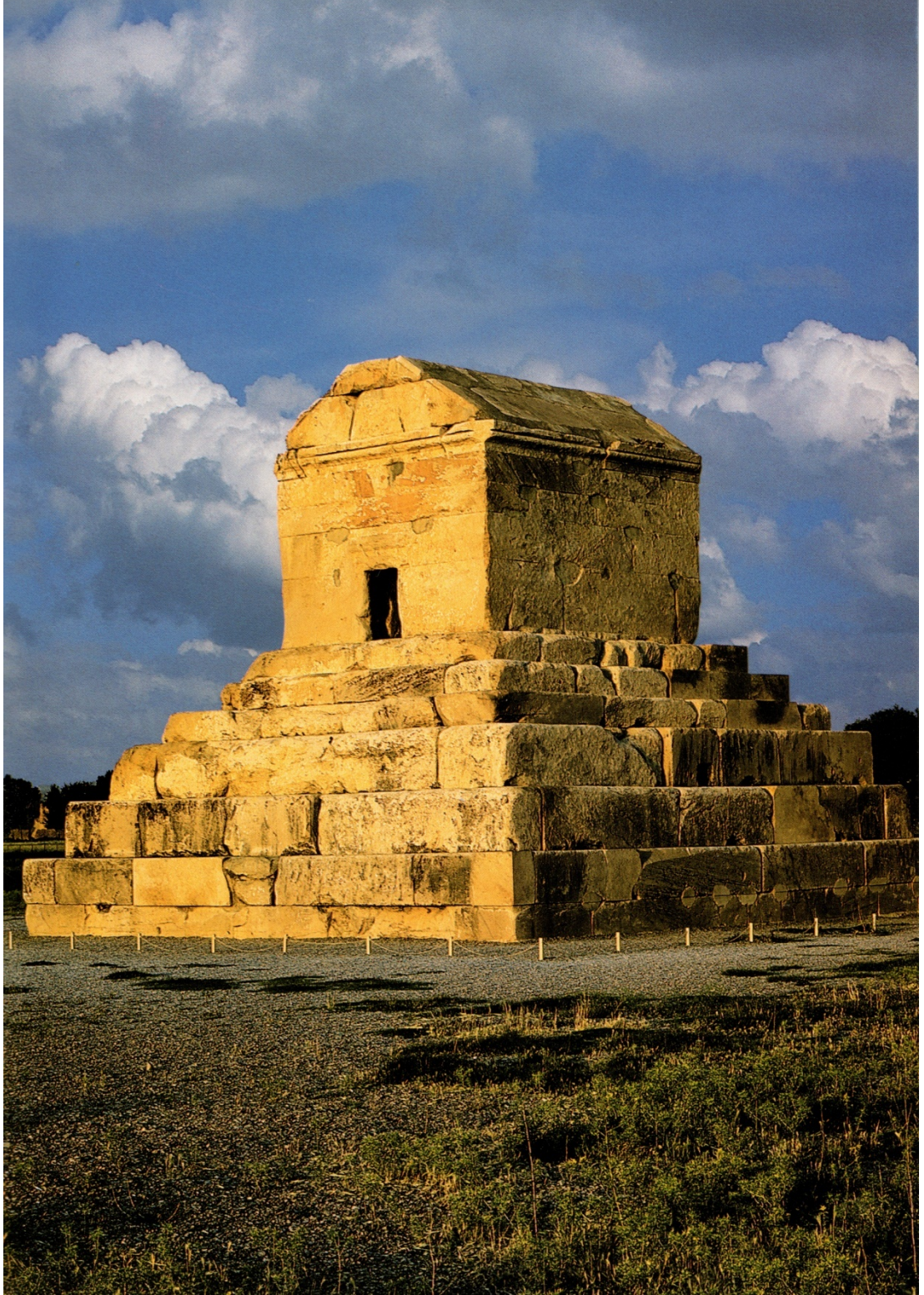
Ek 3:Behistun Kitabesi'nin Kopyesi*

* Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 25, s. 30.

* Khurt Amelie, Eskiçağ'da Yakındoğu II., s. 356.

Ek 4:II. Kyros'un Anıt Mezarı*

* Vakılzade Davood, Persepolis: the Ancient Haritage, s. 13.

Ek 5: II. Kyros'un Silindir Mührü*

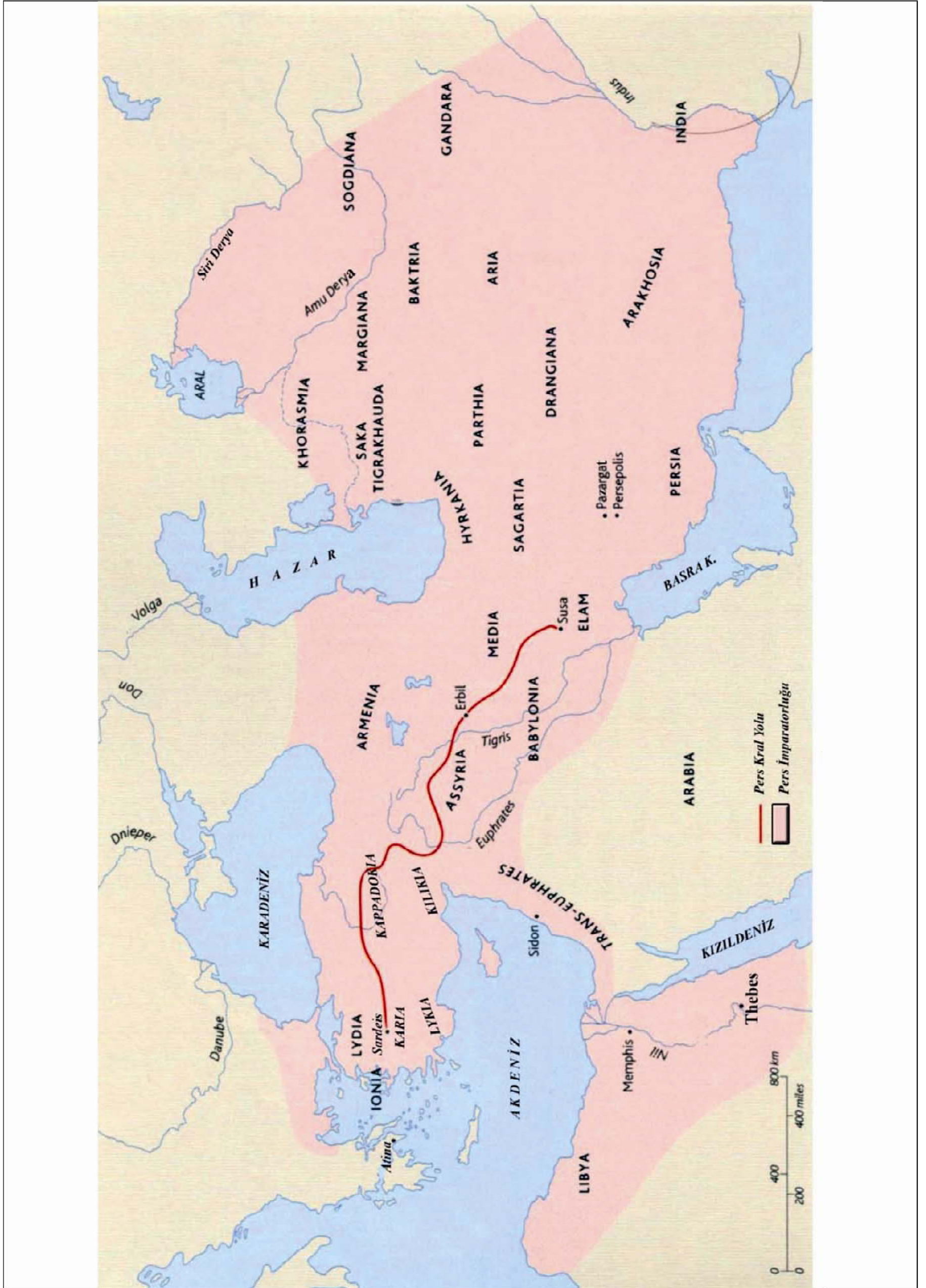
Ek 6: I. Darius'un Mührü*

* Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı 25, s. 40.

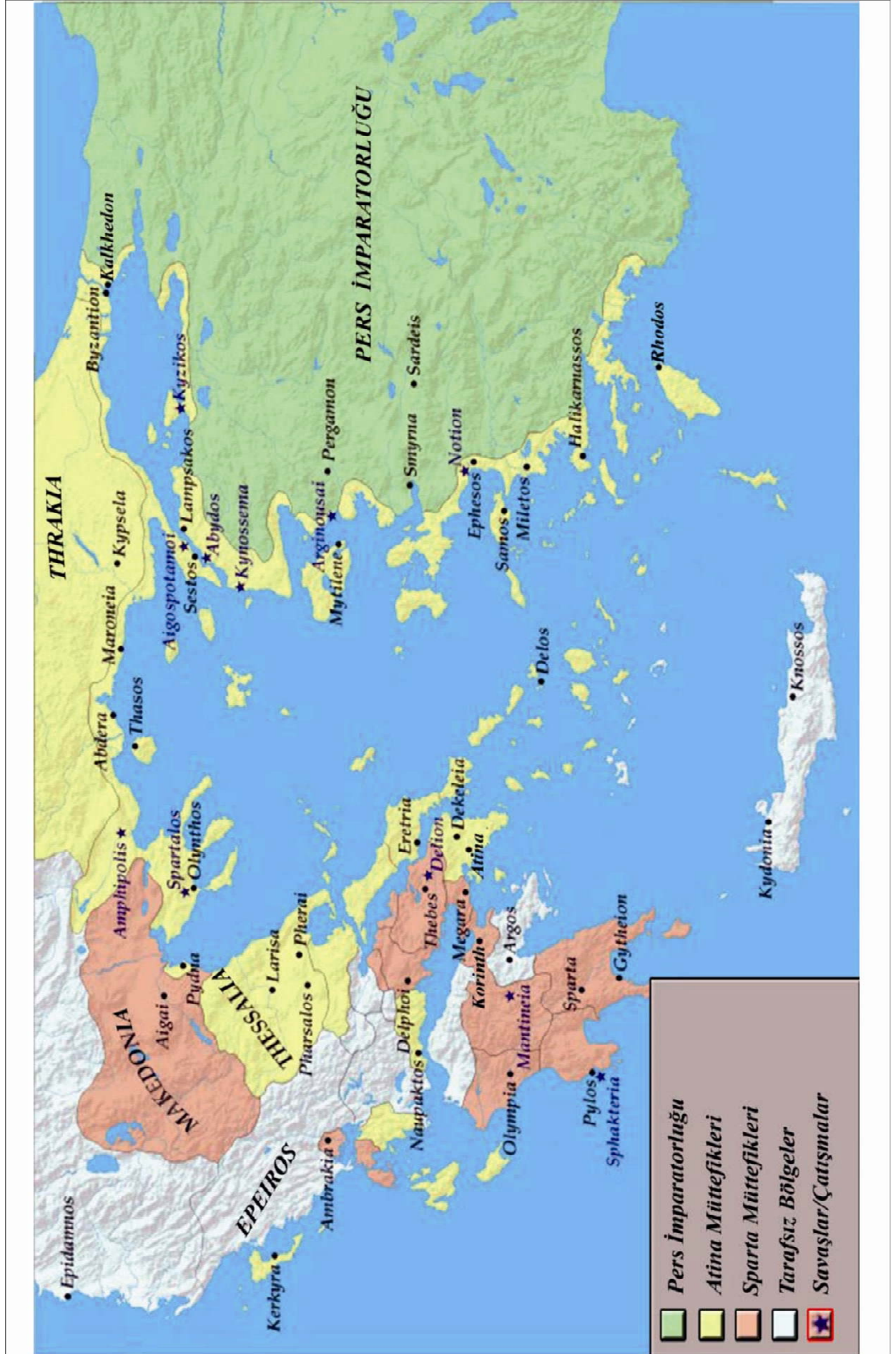
* Llyod Seton, Türkiye'nin Tarihi, s. 125.

Harita 1: Pers İmparatorluğu'nun Yayılma Alanı*

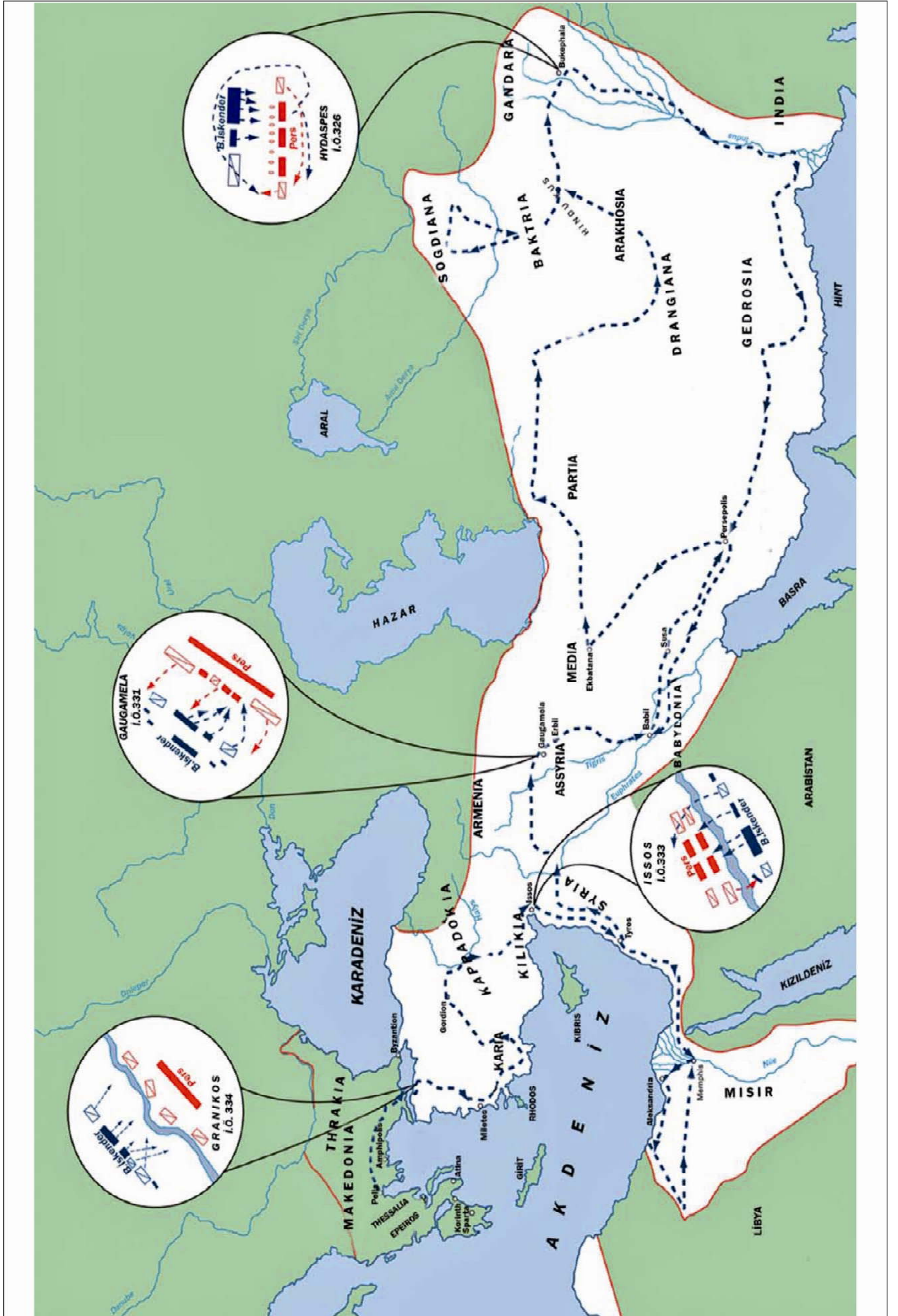
* Kılıç Serap Ö., Pers Hakimiyeti Altında Batı Anadolu, s. 211.

Harita 3: Peloponez Savaşları*

* Kılıç Serap Ö., Pers Hakimiyeti Altında Batı Anadolu, s. 214.

Harita 4: İskender'in Rotası ve Yaptığı Savaşlar*

* Kılıç Serap Ö., Pers Hakimiyeti Altında Batı Anadolu, s. 215.